

ПостМетодика

№ 1 (110), 2013

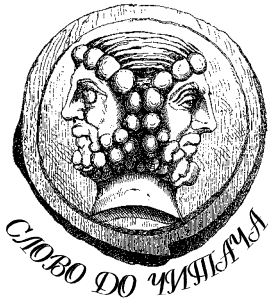
ISSN 1815-3194

20-РІЧЧЯ "ПОСТМЕТОДИКИ"

Postmetodika

У ДЕНЬ НАУКИ І ДЕНЬ ЄВРОПИ "ПОСТМЕТОДИКА" ВІДЗНАЧИЛА 20-РІЧЧЯ

Шановний читачу,

17 травня ц. р. науково-методичний журнал "Постметодика" у теплому й поважному колі відзначив 20-річчя (1993–2013 рр.). Діяльність журналу було представлено такими найголовнішими фактами й оцінками:

- у 1993–2013 видано 109 номерів обсягом близько тисячі умовних друківаних аркушів, видрукувано близько тисячі статей 1 054 авторів – науковців і практиків з України і зарубіжжя;
- активно висвітлюючи реформування освіти, "Постметодика" відіграє роль енциклопедії освітнього життя держави за 20 років, у якій зібрано всі топ-події галузі та необхідні вчителю після вузівської освіти інформаційні педагогічні ресурси;
- "Постметодика" є вісником Європи та науки, оскільки знайомить зі світовими освітніми тенденціями і практиками;
- часопис здобув всеукраїнське визнання: його передплачують в інших областях, а всі номери розміщені на сайті Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського;
- "Постметодика" – переможець конкурсу "Краща книга Полтавщини-2007" в номінації "Журнали та альманахи";
- Постановою Президії ВАК України від 09.06.1999 р. "Постметодику" включено у перелік наукових видань, у яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт.

Під час святкового зібрання нагороджені грамотами ДОН, подяками ПОІППО, подяками "Постметодики" та сертифікатами якості "Постметодики" автори й читачі, працівники ПОІППО, члени редколегії, члени редакції, видавці. Кожен учасник зустрічі отримав у дарунок від редакції диск із збіркою усіх номерів журналів.

Вітальні слова, пронизані турботою про поліпшення якості освіти, виголосили керівники освітою, очільники видавництва, періодичних видань, директори шкіл, партнери "Постметодики". Керівник лабораторії "Макаренко-реферат" Марбурзького університету, постійний автор "Постметодики" Г. Хілліг написав у вітальному листі: "Полтавський журнал открыл мне возможность прямо в сердце педагогической мысли и практики в Украине (...) опубликовать мои статьи. "Постметодика" – это современная методика преподавания, образования и воспитания".

Привітали "Постметодику" заступник директора Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій із громадськістю Полтавської ОДА Ю. М. Варченко; заступник директора ДОН Полтавської ОДА С. В. Горбаньова, ініціатор заснування "Постметодики" Б. В. Чичкало.

Своєю чергою, "Постметодика" вітає (стор. 2-4; 12-18) членів редколегії: директора Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, академіка НАПН України, доктора філософських наук, професора, заслуженого працівника вищої школи України, іноземного члена Російської академії освіти, дійсного члена Міжнародної слов'янської академії освіти імені Я. А. Коменського Івана Андрійовича Зязюна із 75-річчям та одного із провідних зарубіжних дослідників діяльності, творчості і біографії А. С. Макаренка Гьотца Хілліга /Goetz Hillig, доктора габілітованого, приват-доцента історії педагогіки Марбурзького університету, керівника лабораторії "Макаренко-реферат" (ФРН), іноземного члена Національної академії педагогічних наук України і Російської академії освіти, віце-президента Міжнародної макаренківської асоціації, який 2013 року відзначає четвертий ювілей – 125-річчя від дня народження А. С. Макаренка (13 березня), своє особисте 75-річчя (15 лютого), 50-річчя його першої публікації про А. С. Макаренка (навесні) і 45-річчя заснування лабораторії "Макаренко-реферат" Марбурзького університету (9 лютого).

"Постметодика" усвідомлює, що її 20-річний шлях – це результат роботи 1 000 авторів журналу та всіх тих, хто сприяв його поширенню серед педагогів області й України. Розглядаючи прогрес як безперервну зміну методик постметодиками, журнал вбачає своїм завданням і надалі ініціювати цю зміну. Кожний учитель є носієм власної постметодики, і "ПМ" пишеться тим, що допомагає її сформувати. Тож редакція та редколегія чекають нових статей.

Редакція "ПМ"

ВИДАВЦІ:

Департамент освіти і науки
Полтавської обласної
державної адміністрації

Полтавський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти
ім. М.В.Остроградського

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

В.В.Зелок (голова),
А.І.Бардаченко,
Н.М.Барболіна,
М.В.Гриньова, С.Ф.Клепко,
І.О.Кіптілий, Г.О.Сиротенко

РЕДКОЛЕГІЯ:

Г.Є.Аляев, О.А.Білоусько,
А.М.Бойко, Т.О.Бондар,
Б.П.Будзан, Б.В.Год, В.В.Громовий,
К.Ж.Гуз, М.Б.Євтух, В.В.Зелок,
І.А.Зязюна, В.Р.Ільченко,
С.Ф.Клепко, С.В.Королюк,
В.Г.Кремель, М.Д.Кулгаєва,
Л.В.Литвинюк, В.С.Лутай,
О.О.Мамалуй, В.І.Мирошніченко,
В.Ф.Моргун, Л.І.Нічугівська,
Н.В.Радіонова, О.В.Садохя,
І.В.Степаненко, Н.М.Тарасевич,
М.В.Тривняк, Г.Хіліп

Головний редактор:

С.Ф.Клепко

Перший заступник головного

редактора:

Н.В.Радіонова

Заступники головного

редактора:

Т.О.Бондар, Л.В.Литвинюк

Редакційний директор:

І.О.Кіптілий

Відповідальний секретар:

Н.Ю.Землякова

Літературний редактор:

О.В.Стоцька

Верстальник:

Т.В.Шарлай

Перекладач:

Л.М.Іщенко

Відповідальність за підбір і виклад
фактів у підписаних статтях
несуть самі автори. Висловлені в
цих статтях думки можуть не
збігатися з точкою зору редколегії.
Рукописи не горять, але і не повер-
таються.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

36029, Полтава, вул. Жовтнева, 64
(05322) 7-26-08;
тел./факс: 50-80-85

e-mail: redpm@pei.poltava.ua

http://www.ipe.poltava.ua

Рестраційне свідоцтво:

серія КВ №12233-1117 ПР

від 23 січня 2007 р.

© ПОІПНО

Підписано до друку 27.06.2013

Формат 60x90/8.

Ум. друк. арк. 9,6.

Тираж 300.

ТОВ "АСМІ"

вул. Міщенка, 2

м.Полтава, 36011

тел. (0532) 56-55-29, 61-50-69

Постановою Президії ВАК

України від 31.05.2011, №1-05/5

"ПМ" включено у перелік

наукових видань, у яких можуть

публікуватися основні

результати дисертаційних робіт.

Журнал "ПМ" № 1 (110), 2013 р.

підписано до друку за рішенням

вченої ради ПОІПНО (протокол

№ 4 від 21.06.2013 р.).

ISSN 1815-3194

ЛЮДИНА В РУСІ

Академікові Педагогіки добра Івану Зязюну - 75!..... 2

Учитель українських учителів: до ювілею академіка
І. А. Зязюна..... 4

Поздравление Г. Хиллигу с 75-летием со дня рождения
и 45-летием основания марбургской лаборатории
"Макаренко-реферат" 5

В Украину, к Антону Макаренко...
40 лет исследований на родине кумира
Хиллиг Г. 6

Вновь открывая Макаренко-оратора. Слово на
презентации в Елецком университете 26 декабря 2012 г.
книги "А. С. Макаренко. Публичные выступления
(1936-1939 гг.)"
Хиллиг Г. 12

Как Макаренко добрался до Америки: об истории
брошюры "Дети в стране социализма"
Хиллиг Г. 14

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Моделі соціалізації в західних концепціях філософії
суспільного виховання
Зінченко В. В. 19

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Філософські аспекти виховання дітей у педагогічній
спадщині М. Пирогова
Іноземцев В. А. 26

ДОБІВКИ

Полтавщина-2012: кроки до сучасної освіти
Мирошніченко В. І. 30

Українські школярі за результатами дослідження якості
природничо-математичної освіти TIMSS увійшли до
двадцятки кращих 37

ШВЕДСЬКИЙ ІНСТИТУТ

Реформування освіти в Чеській Республіці
Калініна Л. М. 39

Сучасна освіта Китаю: проблеми і перспективи розвитку
Лунячек В. Е. 47

РЕГІОМЕТОДИКА

Підприємницька діяльність А. С. Макаренка як складова
управління Полтавською трудовою колонією
ім. М. Горького
Козлова О. Г. 55

АКАДЕМІКОВІ ПЕДАГОГІКИ ДОБРА ІВАНУ ЗЯЗЮНУ – 75!

Блискучі трудові й наукові досягнення директора Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, академіка НАПН України, доктора філософських наук, професора, заслуженого працівника вищої школи України, іноземного члена Російської академії освіти, дійсного члена Міжнародної слов'янської академії освіти імені Я. А. Коменського Івана Андрійовича Зязюна охоплюють другу половину ХХ-го і початок ХХІ століття, мають широку географію у межах України та за кордоном, але чи не найбільш плідний період його творчості пов'язаний із Полтавщиною (1975–1990 рр.).

У ці часи керівником області Ф. Т. Моргуном упроваджувалася ґрунтозахисна екологічна система землеробства, що сприяла економічному зростанню села, але врятувати його без школи, лікарні, культурного осередку було годі. Тому гуманітарний аспект відродження освіти та культури полтавського регіону очолив ювіляр, на той час – наймолодший у країні ректор педінституту, запрошений і відстояний на цій посаді Ф. Т. Моргуном (див. твори Ф. Т. Моргуна "Розкази, поле...", "Куди йдеш, Україно?", "Правда про кривду"). Для виконання цього стратегічного завдання І. А. Зязюн розробив славнозвісну програму "Вчитель: школа–педвуз–школа" і почав її реалізацію з підготовки сільських учителів із кола найкращих випускників, які, закінчивши педагогічний інститут, поверталися в рідні села. Тисячі старшокласників області пройшли школу "Юний педагог", систему експертного профвідбору і, відшліфувавши педагогічну майстерність у стінах ВНЗ, будзагонах, у нині всесвітньовідомому народному хорі "Калина", інших художніх гуртках і спортивних секціях Полтавського педагогічного, нес-

ли кращі зразки української культури та сучасної освіти рідному краю.

І. А. Зязюн був ініціатором створення нової навчальної дисципліни – "педагогічна майстерність". Згодом такі кафедри відкриють у багатьох педагогічних закладах країн СНД, а підручник перекладуть польською та російською. При кафедрі психології Полтавського державного педагогічного інституту запрацювали автоматизований психологічний практикум, лабораторія психодіагностики та профорієнтації, соціологічна служба. Колективу науковців кафедри державою було доручено на замовлення ЮНЕСКО профорієнтаційну тему з формування студентських контингентів ВНЗ, за успішне виконання і демонстрацію якої вони були нагороджені Дипломом І ступеня ВДНГ України. Згодом програма "Вчитель" набула всеукраїнського державного статусу (теоретичні погляди на процес формування педагога викладено у працях І. А. Зязюна "Учитель: експериментальна цільова програма "школа – педвуз – школа" (1980, 1985, 1990); "Основи педагогічної майстерності" (1989); "Вчитель, якого чекають" (1988); "Краса педагогічної дії" (1997); "Педагогічна майстерність" (1998).

Будучи філософом, істориком і патріотом України, І. А. Зязюн спільно з керівництвом області й колективом педінституту домігся достойного відзначення 100-річчя від дня народження А. С. Макаренка, створення його музею-заповідника в с. Ковалівці, організації Міжнародної макаренківської асоціації, другим президентом якої був обраний особисто (є її віцепрезидентом дотепер), Української Макаренківської асоціації ("Педагогіка добра: ідеали і реалії" (2000). Як один із кращих менеджерів освіти ювіляр зумів об'єднати

спеціалістів різного профілю (філософів, педагогів, психологів, фахівців-предметників) для реалізації комплексних освітніх програм. Ці здібності І. А. Зязюна виявилися на посаді Міністра освіти України та директора новостворених науководослідницьких установ: Інституту педагогіки і психології АПН України, а згодом – Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України ("Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи" (2000); "Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз" (2003); "Філософія педагогічної дії" (2007).

Високоповажному Івану Андрійовичу Зязюнові, до учнів, соратників і друзів якого маємо честь належати, з нагоди 75-річного ювілею бажаємо й надалі залишатися палким патріотом України, лідером макаренківської трудової Педагогіки добра, зичимо карпатського здоров'я, плідної наукової творчості, особистого родинного затишку на многая літа!

Цінуємо Вашу багаторічну підтримку видання науково-методичного журналу "Постметодика", спрямованого допомогти вчителям упроваджувати найскладніші і найсміливіші проекти, творчою працею та педагогічною майстерністю формувати нове покоління громадян нашої держави.

Редакційна рада і редакційна колегія "Постметодики" зичать Вам плідної праці, творчої наснаги, невпинного руху вперед у здійсненні планів і задумів.

Прийміть, будь ласка, шановний Ювіляре, у подарунок також оду Володимира Моргуна на Вашу честь.

3.03. 2013

З повагою і пошаною учні і друзі,

голова редакційної ради В. В. Зелюк,

головний редактор С. Ф. Клепко,

Г. Є. Аляєв, О. А. Білоусько, А. М. Бойко, Т. О. Бондар, Б. П. Будзан, Б. В. Год, В. В. Громовой, К. Ж. Гуз, І. А. Зязюн, М. Б. Євтух, В. Р. Ільченко, С. В. Корольок, В. Г. Кремень, М. Д. Култаєва, Л. В. Литвинюк, В. С. Лутай, О. О. Мамалуй, В. І. Мирошніченко, В. Ф. Моргун, Л. І. Нічуговська, Н. В. Радіонова, О. В. Садоха, І. В. Степаненко, Н. М. Тарасевич, М. В. Триняк, А. І. Бардаченко, Н. М. Барболіна, М. В. Гриньова, І. О. Кіптілій, Г. О. Сиротенко.

УЧИТЕЛЬ, ЯКОГО ЧЕКАЛИ

*Ода Івану Андрійовичу Зязюнові
з нагоди 75-річного ювілею і на щастя*

Ваш шлях із Чернігівщини довгий
проліг крізь шахт Донбасу дим,
Але філософ, серцем добрий,
в Вас переміг ще молодим.

В "Дніпрі" сільгоспників навчали
про битву світла й темноти.
В "Карпенка-Карого" всі взнали,
що й з Станіславським Ви – на "ти".

Федір Моргун забрав у Полтаву
й посаду ректора пробив,
Програма "Вчитель" небувало
дала у села вчителів!

Спочатку вірилось замало
у педмайстерність, профвідбір,
А потім – кафедри зростали
і факультети – наздогін.

В спідниці вскочили дівчата,
хлопці краватки всі вдягли...
Співа "Калина", наче мати...
студбудзагони почались...

Увесь Союз у нас учився,
японці, німці досвід брали,
Бо збагнули – в Полтаві з'явився
той "Учитель, якого чекали"!

На всю країну стали звісні,
після "Останкіно" – взнав світ!
Хоч часто лише смерть в Вітчизні
могла визнанням одарить...

І недарма зійшлися близько
три ювілеї, зразу й не збагну:
Сто двадцять п'ять – Макаренку,
дев'яносто п'ять – Сухомлинському,
сімдесят п'ять – Івану Зязюну!

Бажаємо Вам здоров'я, щастя,
руїни хай не повернуться,
Многая літа – так триматись
й вершин – у любові та науці!

В. Ф. Моргун

УЧИТЕЛЬ УКРАЇНСЬКИХ УЧИТЕЛІВ: ДО ЮВІЛЕЮ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА

У переддень визначної дати в житті видатної особистості актуалізується потреба зрозуміти її роль для світу, країни її народження, суспільства, окремих людей. Для педагогічного колективу Національної академії Служби безпеки України (НА СБ) Іван Андрійович Зязюн – учений зі світовим іменем, перший Міністр освіти незалежної України, засновник школи педагогічної майстерності, визнаної далеко за межами держави. Задовго до особистої зустрічі з ученим співробітники академії були знайомі з його філософсько-педагогічною концепцією, положеннями наукових праць. У НАСБ України працюють випускники Полтавського педагогічного інституту часів ректорства Івана Андрійовича – Олександр Богданов, Владислав Федоренко, Ірина Юрас.

Відомо, що Полтавський педагогічний інститут під керівництвом І. А. Зязюна свого часу був у трійці кращих педагогічних ВНЗ СРСР. Ретроспективний аналіз досвіду цього закладу корисним і для Національної академії Служби безпеки України. У наш час одним із пріоритетів діяльності СБУ є досягнення позитивного ставлення громадян до органів державної влади, що ґрунтується не на остраху, а на довірі. Саме тому для НА СБ України є актуальними ідеї А. С. Макаренка, що їх невтомно популяризує академік І. А. Зязюн – організатор, президент, віце-президент Міжнародної макаренківської асоціації. Ці ідеї стосуються педагогічних методів, необхідних для успішного спілкування вихованців із педагогом; створення колективу як дієвого засобу виховання; діяльності органів самоврядування.

Упродовж багатьох років у НА СБ України відбувається підвищення кваліфікації (педагогічної майстерності) науково-педагогічного складу. Навчальні програми включають заняття з педагогічної техніки. Ця діяльність отримала новий імпульс зі створенням в академії Центру педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Передбачено залучити до дворічного циклу підвищення педагогічної майстерності понад 100 викладачів навчального закладу. Першу лекцію "Філософсько-естетичні засади педагогічної дії" прочитав доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України І. А. Зязюн. Лекційні та тренінгові заняття докторів наук О. А. Лавріненка, Е. О. Помиткіна, В. В. Рибалки та ін. змусили присутніх по-новому осмислити викладання як мистецтво. Попереду проведення спільних наукових заходів. Інститут сприятиме академії у здійсненні експертно-консультативної діяльності, стажувань, обміну навчально-методичною і науковою літературою. Академічні бібліотечні фонди поповнено дидактичним комплексом "Педагогічна майстерність".

Дорогий Іване Андрійовичу! Вітаючи із 75-річчям, дякую за все, чим зобов'язана особисто Вам – за наукові та викладацькі здобутки, за те, що в ситуаціях морального вибору я звіряю свої дії з Вашим світлим і шляхетним образом. У цьому сенсі мій життєвий світ залишається "Зязюноцентричним". За діапазоном наукової діяльності, масштабом освітніх проектів, демократичним і гуманістичним світоглядом для мене і всіх Ваших учнів, колег, однодумців Ви є Коменським сучасності, Учителем українських учителів, чій ідеї педагогіка розроблятиме століттями. Міцного Вам здоров'я, невичерпної енергії, творчої наснаги у творенні Педагогіки добра.

3.03.2013

З повагою і любов'ю,
І. І. Юрас, доцент Національної академії Служби безпеки України

ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ

Представляємо нову книгу, що вийшла друком до ювілею академіка І. А. Зязюна. Ознайомитися можна в наукових бібліотеках України та редакції журналу "Пост-методика".

Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : збірник наукових праць / редкол.: Н. Г. Ничкало, О. М. Боровік, С. У. Гончаренко та ін. ; упоряд.: Н. Г. Ничкало, О. М. Боровік. – К. : Богданова А. М., 2013. – 456 с. – ISBN 978-966-2184-19-8

У збірнику наукових праць висвітлюються філософські, психологічні та аксіологічні засади педагогічної майстерності, здійснюється історико-педагогічний аналіз її розвитку у контексті ідей видатних українських педагогів, обґрунтовується значення педагогічної майстерності у підготовці й творчому зростанні вчителя нової генерації, розглядаються проблеми становлення й розвитку наукової школи педагогічної майстерності академіка І. А. Зязюна.

Для науковців і педагогів середніх загальноосвітніх, професійних, вищих, позашкільних навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

ПОЗДРАВЛЕНИЕ Г. ХИЛЛИГУ С 75-ЛЕТИЕМ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ И 45-ЛЕТИЕМ ОСНОВАНИЯ МАРБУРГСКОЙ ЛАБОРАТОРИИ "МАКАРЕНКО-РЕФЕРАТ"

*Гетцу Хиллигу /Goetz Hillig,
dr. phil. habil, приват-доценту истории педагогики
Марбургского университета,
руководителю лаборатории "Макаренко-реферат"
(ФРГ), иностранному члену Национальной академии
педагогических наук Украины и Российской академии
образования, вице-президенту Международной
макаренковской ассоциации*

Искренне поздравляем Вас с 75-летием со дня рождения и 45-летием основания марбургской лаборатории "Макаренко-реферат".

Ваши несколько визитов в Полтаву и Полтавский областной институт последипломного педагогического образования им. М. В. Остроградского запомнились полтавским педагогам как встречи с живым классиком макаренковедения. Если в Полтаве думают о Макаренко, то говорят – "Гётц Хиллиг", если обращаются к Вашим замечательным трудам, то говорят – "Макаренко". Не будет преувеличением назвать Вашу жизнь подвигом: посвятив 50 лет познанию феномена Макаренко, а через него – истории Украины и Советского Союза, их идеологий и ментальностей, Вы активно доказывали тезис Гете: "Что есть общее? Отдельное!". Вы мастерски брали в рассмотрение это "отдельное" Макаренко, "мелочи" биографии великого педагога и концептуализировали в них общее, сущностное, проясняя тысячам исследователей и читателей за лесом исторических домыслов картину жизни великого человека. И в этом видели свою миссию. Вместе с познанием истории Макаренко Вы сами становились великим, оригинальным и неподражаемым человеком, педагогом, писателем, историком, философом.

Благодарим за те минуты встреч, когда Вы передавали нам напряжение немецкой гуманитарной науки, испытываем глубокое удовлетворение, что Вами создана хиллиговская энциклопедия Макаренко.

Мы высоко ценим Ваше участие в развитии украинской "Постметодики" и педагогики в целом.

В эти дни Вашего юбилея искренне желаем Вам и членам Вашей семьи крепкого здоровья, творческого настроения для развития проектов лаборатории "Макаренко-реферат" и вдохновения для новых замыслов.

15.03.2013

*Председатель редакционного совета В. В. Зелюк, главный редактор С. Ф. Клепко,
Г. Е. Аляев, А. А. Билоусько, А. Н. Бойко, Т. А. Бондар, Б. П. Будзан, Б. В. Год,
В. В. Громовой, К. Ж. Гуз, И. А. Зязюн, Н. Б. Евтух, В. Р. Ильченко, С. В. Королюк,
В. Г. Кремень, М. Д. Култаева, Л. В. Литвинюк, В. С. Лутай, А. А. Мамалуй,
В. И. Мирошниченко, В. Ф. Моргун, Л. И. Ничуговская, Н. В. Радионова, Е. В. Садоха,
И. В. Степаненко, Н. Н. Тарасевич, М. В. Триняк, А. И. Бардаченко, Н. М. Барболина,
М. В. Гринева, И. О. Киптильий, Г. А. Сиротенко*

Цитувати: Привітання Г. Хіллігу із 75-річчям від дня народження та 45-річчям заснування марбургської лабораторії "Макаренко-реферат" / В. В. Зелюк, С. Ф. Клепко, Г. Є. Аляєв [та ін.] // Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 5. ■

Від редакції "ПМ": Постійний німецький автор "Постметодики" Гьотц Хілліг, відзначаючи 2013 року *четвертий* ювілей – 125-річчя від дня народження А. С. Макаренка (13 березня), своє особисте 75-річчя (15 лютого), 50-річчя його першої публікації про А. С. Макаренка (навесні) і 45-річчя заснування лабораторії "Макаренко-реферат" Марбурзького університету (9 лютого), надіслав у "ПМ" три архіваві матеріали. Нам приємно опублікувати ці нові праці Г. Хілліга.

УДК 371.4(477.53)

В УКРАЇНУ, К АНТОНУ МАКАРЕНКО...

40 ЛЕТ ИССЛЕДОВАНИЙ НА РОДИНЕ КУМИРА*

Г. Хиллиг

Автор проводит самоанализ сорока лет исследований в советское и постсоветское время в Украине жизни и деятельности А. С. Макаренко, раскрывая проблемы командировок иностранного ученого, возможности работы в государственных библиотеках и архивах и особенности сотрудничества с издателями и исследователями в советский и постсоветский период в России и Украине. Доклад подготовлен к Международной научно-практической конференции, посвященной 125-летию со дня рождения А. С. Макаренко.

Ключевые слова: А. С. Макаренко, Г. Г. Ващенко, Н. Н. Миронов, О. К. Кононенко, государственные библиотеки и архивы Украины, Полтава, Ковалевка, Харьков, Киев, Львов, марбургские макаренковеды, советское макаренковедение, Опускула Макаренкиана, Л. Пеха, А. А. Абаринов, Ф. И. Науменко, Н. Д. Ярмаченко, В. И. Марочко, Н. Н. Окса, С. Ф. Клепко, В. Ф. Моргун.

Хілліг Г. В Україну, до Антона Макаренка ... 40 років досліджень на батьківщині кумира

Автор проводить самоаналіз сорока років досліджень за радянського і пострадянського часу в Україні життя й діяльності А. С. Макаренка, розкриваючи проблеми відряджень іноземного вченого, можливості роботи в державних бібліотеках та архівах, особливості співпраці з видавцями й дослідниками в радянський і пострадянський період у Росії та Україні. Доповідь підготовлено до Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження А. С. Макаренка.

Ключові слова: А. С. Макаренко, Г. Г. Ващенко, М. М. Миронов, О. К. Кононенко, державні бібліотеки та архіви України, Полтава, Ковалівка, Харків, Київ, марбурзькі макаренкознавці, радянське макаренкознавство, Опускула Макаренкіана, Л. Пеха, О. О. Абаринов, Ф. І. Науменко, М. Д. Ярмаченко, В. І. Марочко, М. М. Окса, С. Ф. Клепко, В. Ф. Моргун.

To the Ukraine, to Anton Makarenko ... 40 Years of Research at the Idol's Motherland.

The author is conducting self-analysis of forty-year long research on A. S. Makarenko's life and activities, which has been carried out in Soviet and post-Soviet Ukraine; focusing on the problems of mission trips of a foreign scientist, the ability to work in scholarly libraries and archives, and cooperation with publishers and researchers. The report was to be presented at the International Scientific Practical Conference dedicated to the 125th anniversary of the birth of Anton Makarenko.

Key words: A. S. Makarenko, G. G. Vashenko, M. M. Mironov, O. K. Kononenko, State Library and Archives of Ukraine, Poltava, Kovalivka, Kharkov, Kyiv, Lviv, Marburg Makarenko researchers, "Opuscula Makarenkiana", Makarenko study in the USSR, L. Pekha, O. O. Abarinov, F. I. Naumenko, M. D. Yarmachenko, V. I. Marochko, M. M. Oksa, S. F. Klepko, V. F. Morgun.

Позвольте мне как зарубежному макаренковеду рассказать вам немного о моём особом отношении к Украине. Мой рассказ будет состоять из трёх частей.

1. Командировки

Молодые участники конференции совсем не знают о том, что до распада СССР иностранцам нельзя было беспрепятственно ездить по всей социалистической

стране и посещать то место, которое хочешь, – это относилось и к Советской Украине. Важным условием поездки в некий пункт было отсутствие у него статуса закрытой территории – вследствие нахождения на ней военных объектов; кстати, в России много таких территорий сохранилось до сих пор. Как макаренковед меня, конечно, привлекали Кременчуг, Полтава, Харьков и Киев. Однако два первых города были закрыты для ино-

* Пересмотренный вариант выступления, которое 13 марта 2013 г. было прочитано в с. Ковалёвке Полтавской области на Международной научно-практической конференции, посвященной 125-летию со дня рождения А. С. Макаренко.

Хілліг Гьотц (Hillig Goetz), доктор габілітований, приват-доцент історії педагогіки Марбурзького університету, керівник лабораторії "Макаренко-реферат" (Німеччина), іноземний член Національної академії педагогічних наук України і Російської академії освіти, віце-президент Міжнародної макаренківської асоціації

странцев из-за находившихся там военных производств, и, таким образом, я в первые 20 лет своих регулярных поездок в Советский Союз не мог посещать Полтаву, а также и Ковалёвку. Во время моего пребывания в Харькове и Киеве я, конечно же, не мог удержаться, чтобы не разглядывать расписания поездов в Кременчуг и Полтаву на главных вокзалах этих двух городов. Но тем дело и заканчивалось...

Для поездок в СССР выдавались визы не в страну в целом, а исключительно в фигурировавшие в моём запросе "открытые" города, где ещё до выдачи визы для меня бронировалась, как правило, очень дорогая гостиница ведомства "Интурист". Те же места, где такого зарезервированного для иностранцев отеля не было, оставались недоступны. Это, конечно же, обеспечивало полный контроль за соблюдением заявленного маршрута поездки и, соответственно, за моим местонахождением. Переночевать, к примеру, в менее дорогой гостинице, в общежитии или просто у коллег – всё это было исключено. Такое стало возможным только после "перестройки" и, конечно же, способствовало как облегчению всех процедур, связанных с организацией командировки в бывший СССР, так и – что немаловажно – существовавшему сокращению расходов на нее.

Так как мы, марбургские макаренковеды, оценивались советскими коллегами в их публикациях в высшей степени критически и даже назывались "фальсификаторами", нас не приглашали выступать на конференциях в СССР, не только на Всесоюзных, но даже на областных научно-практических в Полтаве в 1986 и 1988 гг. Мы были персонами нон грата. В силу этих обстоятельств я смог впервые побывать в Вашем городе, а также в Ковалёвке, только в декабре 1988 г.

2. Государственные библиотеки и архивы

С 1971 г. я регулярно работал в государственных библиотеках и архивах Москвы и Украины. В качестве целей поездки, которые я указывал в советское время в моих запросах на получение визы, неизменно фигурировало желание работать в крупных библиотеках Москвы, Киева и Харькова. Именно внутри этого треугольника и совершались мои многочисленные путешествия. В соответствующих библиотеках (в "Ленинке" в Москве, в Национальной научной библиотеке в Киеве и научной библиотеке им. Короленко в Харькове) все открытые фонды мне были доступны; недоступными оставались только засекреченные. В "открытую" литературу, помимо книг и журналов, входили также центральные и местные газе-

ты. Зная места проживания и деятельности Макаренко в соответствующие периоды его жизни, я систематически изучал соответствующую периодику и, двигаясь по этому пути, сумел открыть для общественности многочисленные материалы, которые были оставлены без внимания советскими исследователями, в том числе и некоторые написанные самим Макаренко статьи. В особенности это относилось к украиноязычной периодике. Своими находками я поделился в моих публикациях о колонии им. М. Горького и коммуне им. Ф. Э. Дзержинского, а украиноязычные вдобавок переиздал в факсимильной форме с сопутствующим их переводом на немецкий язык в сборнике под названием "Ucrainica. Педагогическая деятельность А. С. Макаренко в свете украиноязычной прессы (1924–1937 гг.)". Марбург, 1982). Из 61-й публикации, включенной в этот сборник, в советской печати о Макаренко ранее были упомянуты только 8.

Особый интерес среди открытий представляли четыре статьи Г. Г. Ващенко из периода 1926–1928 гг. Будучи доцентом Полтавского института народного образования, тот был восхищён успешным экспериментом перевоспитания несовершеннолетних правонарушителей в колонии им. М. Горького и всячески превозносил опыт Макаренко. Но в годы войны, находясь на оккупированной фашистами Украине, Ващенко отрёкся от образа и наследия своего прежде уважаемого коллеги, к тому времени уже канонизированного в качестве классика советской педагогики. Позже, в Мюнхенский период своей жизни, он продолжал осуждать Макаренко и даже клеветать на него. Интерес к личности и творчеству Ващенко до сегодняшних дней ограничивается его вкладом в национальное и религиозное воспитание. После развала СССР Ващенко, как известно, возвеличен до "главбога" на вершинах нового "педагогического Олимпа" его родной земли, где он почти занял место Макаренко и Сухомлинского. При этом его бравурные высказывания о колонии им. М. Горького, переизданные в сборнике "Ucrainica", так и остаются без должного внимания. Об амбивалентных отношениях Григорий Ващенко – Антон Макаренко см. мою брошюру (в соавторстве с мелитопольским макаренковедом-педагогом Николаем Николаевичем Оксой и полтавским макаренковедом-психологом Владимиром Федоровичем Моргуном) "Г. Ващенко – педагог от Бога". Мелитополь, 2000.

В отношении же отсутствовавших в каталогах и, следовательно, недоступных или уничтоженных (на основе соответствующих решений ЦК ВКП(б)) фондов

библиотек я в советские времена, конечно же, не мог получить никакой информации. Это стало возможным только в последние 20 лет. В это время открылись для доступа закрытые публикации, в том числе и печатные органы небольшевистских партий, существовавшие в 1917–1922 гг. Последние я мог использовать в своих публикациях о деятельности Макаренко в качестве заведующего городским низшим начальным училищем им. князя Куракина в Полтаве, а также заведующего колонией в Ковалевке, которая была названа позже именем Горького.

Что же касается работы в советских государственных архивах, то мой моравский коллега Либор Пеха (который имел право проводить в них изыскания ещё до меня) во время своей исследовательской командировки в Марбург в 1969 г. указал мне на одну особенность: по общей теме "Макаренко" в советских архивах сначала предлагаются для ознакомления произвольно выбранные хранителями документы, а затем каждый отобранный архивным начальством документ последовательно – один за другим – выдаётся на руки для исследований. Зная наименования некоторых соответствующих архивных материалов из советской литературы о Макаренко, я мог сразу же, в самом начале моих командировок в СССР, напрямую показывать их в архивах по соответствующим шифрам и тем самым постепенно просматривать большую часть соответствующих фондов. Впрочем, для меня как иностранца доступ к генеральным каталогам библиотек и архивов в советское время был закрыт. Я работал с ними только в последние 20 лет.

После того, как мы, "марбуржцы", нашли во Франции скрытого по известным причинам для советских макаренковедов брата педагога-писателя, бывшего белогвардейца Виталия Семёновича Макаренко, и опубликовали его воспоминания о совместно прожитых годах детства и юности, мой особый интерес, конечно же, вызывали Кременчуг и Педагогическо-мемориальный музей А. С. Макаренко в бывшем родительском доме братьев в Крюкове. Директор музея, Пётр Георгиевич Лысенко, с которым я переписывался ещё с 70-х годов, во время моего первого посещения этого города в начале 90-х годов охотно показал мне известные по рассказам Виталия Семёновича улицы и площади, где находились квартиры главных действующих лиц его воспоминаний, а также кладбище Крюкова, где сотрудникам музея на основе начертанного В. С. Макаренко детального плана удалось установить местонахождение могилы умершего в 1916 г. С. Г. Макаренко – отца Антона и Виталия. После публика-

ции данного плана в Марбурге в 1973 г. в эту же могилу были перенесены останки их матери (умерла в 1931 г. в Харькове). Содержимое фондов Крюковского музея я мог исследовать под зорким оком Петра Георгиевича во время своих визитов в Кременчуг, и в моих соответствующих публикациях я цитировал свои музейные находки.

В 1923 г. декретом Совнаркома УССР был взят курс на "украинизацию" учебно-воспитательных учреждений республики, поэтому с лета 1924 г. А. С. Макаренко был обязан вести дело-производство колонии на украинском языке. Деловые письма, которые "завкол" Макаренко адресовал местному и республиканскому руководству с июля 1924 по октябрь 1925 гг., хранятся в госархивах Киева и Полтавы – бывшем Центральном архиве Октябрьской революции и социалистического строительства УССР и Государственном архиве Полтавской области (ГАПО). Мне удалось найти 24 соответствующих текста в фондах этих архивов; работа в них велась более десяти лет. Начиная с 1986 г., пять писем были опубликованы – в СССР, а потом в СНГ. Известные мне документы я включил в трехязычное издание (оригинал плюс перевод на русский и немецкий языки): "Страдания "украинизированного" завкола. Деловые письма А. С. Макаренко на украинском языке (1924–1925 гг.)". Марбург, 1996 (Opuscula Makarenkiana, Nr.18).

Нельзя не упомянуть также и об особенностях документов о Макаренко, хранящихся в ГАПО. Основными источниками для подготовки двухтомника документов и материалов о Полтавской трудовой колонии им. М. Горького (1920–1926 гг.), который вышел в свет непосредственно к международному семинару "А. С. Макаренко и мировая педагогика" (г. Полтава, 9–10 апреля 2002 г.), стали именно эти материалы. Кроме оригинальных документов и газет из фондов данного архива, речь идёт также о сохранившихся там фотокопиях материалов, полученных в конце 80-х годов из Центрального госархива Октябрьской революции УССР, а именно по заказу организованной в 1985 г. Лаборатории по изучению и пропаганде педагогического наследия А. С. Макаренко при Полтавском пединституте в связи с созданием в селе Ковалёвка музея-заповедника. Анализ опубликованных в двухтомнике источников показал, что лишь 39 (из 128) архивных документов подлинные – то есть речь идёт об оригиналах только в 30 % случаев. На это я обратил внимание в вышедшей в "Постметодике" рецензии.

Особенно богатыми оказались фонды Госархива Харьковской области (ГАХО),

посвящённые истории колонии им. М. Горького во время её пребывания в Куряже – пригороде тогдашней столицы Украинской ССР. Уже во время моих первых посещений этого города мне удалось обнаружить многочисленные документы, не замеченные советскими макаренковедом, в том числе и архивные материалы и газетные публикации на тему совершённого по экономическим и педагогическим мотивам переезда полтавской колонии на новое место, известное из "Педагогической поэмы" под названием "Завоевание Куряжа". Соответствующие тексты были опубликованы мной в двуязычном издании: "В Харьков или в Запорожье? Сборник документов о переводе колонии им. Горького из Полтавы на новое место ("Завоевание Куряжа") 1925 – 1926 гг.". Марбург, 1985 (Opuscula Makarenkiana, Nr.5).

Как выяснилось, особой научной ценностью являются фонды документов, хранящихся в ГАХО, об основанной в 1927 г. и возглавляемой А. С. Макаренко до 1932 г. коммуне им. Ф. Э. Дзержинского ГПУ-НКВД УССР. Обнаружить их было нелегко, так как, наряду с уже известными фондами, они размещались в госархиве под неизвестным ранее довоенным названием этого учреждения "Харьковский комбинат НКВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1934–1941 гг.". Обнаруженные фонды в первую очередь включают материалы о продукции заводов коммуны, но вместе с тем здесь фигурируют также списки и характеристики сотрудников других её подразделений, в том числе лиц, отбывающих в этом учреждении срок наказания, а также материалы о работе секретных и мобилизационных частей коммуны, занимающихся укреплением обороноспособности страны и "чисткой" руководящего аппарата "Дзержинки" "не только от социально чуждых, но и враждебных элементов". Эти источники позволяют получить представление об обстановке в коммуне и вообще в стране в последние годы работы педагога-писателя в Украине. За информацию о недавно открытом фонде о коммуне им. Ф. Э. Дзержинского я выражаю благодарность Н. Н. Оксе.

К материалам о Макаренко из ведомственного архива МВД Украины имел доступ мой киевский коллега Александр Александрович Абарин, руководитель отдела учреждений для несовершеннолетних правонарушителей данного министерства и соавтор моей публикации под названием "Испытание властью. Киевский период жизни Макаренко (1935–1937 гг.)". Марбург, 2000 (Opuscula Makarenkiana, Nr.22). Без нашей совместной продуктивной работы эта книга,

в которой впервые детально описывается замалчиваемая ранее деятельность педагога-писателя в центральном аппарате НКВД Украинской ССР, вряд ли была бы возможна. Приведенные в ней архивные подлинники автобиографии, личного листка по учету кадров, рапорта А. С. Макаренко, относящихся к этому периоду, стали сенсационным открытием для большинства исследователей биографии выдающегося педагога-писателя.

3. Издатели и исследователи

С 1972 г. я состоял в интенсивной исследовательской переписке с Фёдором Ивановичем Науменко – доцентом кафедры педагогики Львовского университета и издателем серии "А. С. Макаренко", старейшиной советского макаренковедения. В последующие годы я многократно бывал у него в гостях. Во время моих поездок во Львов, где я, само собой, жил в гостинице "Интурист", я мог прийти к Науменко домой и обсудить с ним многочисленные актуальные проблемы макаренковедения. Наше научное общение продолжалось и в ходе переписки. Особенность ее состояла в том, что те вопросы, на которые Науменко не мог ответить самостоятельно, он адресовал компетентным лицам, при этом, скорее всего, не обременяя их информацией, что эти вопросы исходят не от него самого. Полученные ответы он впоследствии вставлял в свои собственноручные письма ко мне, избавляя тем самым своих советских собеседников от опасности преследования по закону за "разглашение тайн иностранцам". Свидетельством аутентичности копий соответствующих писем очевидцев служит совпадение с ксерокопиями, которые я по своей просьбе получил от него во время своего первого визита во Львов. Таким образом, мы могли сразу же в начале нашей переписки прояснить адресованный соответствующим лицам вопрос о том, кто принадлежал к упомянутым в "Педагогической поэме" "первым шести" воспитанникам колонии им. М. Горького и как впоследствии сложилась их судьба. В своих публикациях я снова и снова ссылался на соответствующие подробные высказывания воспитанников Макаренко, которые в то время уже находились в преклонном возрасте и жили в разных концах СССР.

В дополнение к этому Фёдор Иванович передал мне ещё и некоторые документы для использования в наших марбургских публикациях. Особое значение имел микрофильм стенографического отчета исторического заседания 14 марта 1928 г. Украинского научно-исследовательского института педагогики (УНИИП), посвя-

щённого дискуссиям по вопросу о педагогической концепции, которую выработал Макаренко для руководимой им харьковской коммуны имени Ф. Э. Дзержинского. В данном заседании участвовали не только теоретики и практики от педагогики, но также и представители ГПУ УССР и сотрудники коммуны. Науменко не мог опубликовать микрофильм этого дотоле неизвестного документа в книгах своей серии "А. С. Макаренко". Поэтому я позже включил этот важный текст в изданную мной книгу под названием "На вершине "Олимпа". Подборка документов о конфликте Макаренко с представителями украинского "соцвоса" (февраль – март 1928 г.)". Марбург, 1991 (Opuscula Makarenkiana, Nr.12).

В 1983-м г. Марбургский университет за заслуги перед макаренковедением и за исследования по истории педагогики Украины присвоил Ф. И. Науменко звание почётного доктора философии. Так как сам учёный по состоянию здоровья не мог приехать в Марбург, я передал ему свидетельство во время моего следующего визита во Львов.

В ответ на мою просьбу Фёдор Иванович написал предисловие к подготовленной мною совместно с венгерским макаренковедом-психологом Ференцем Патаки публикации "Самоутверждение или конформизм? К вопросу идейно-политического становления А. С. Макаренко". Марбург, 1987 (Opuscula Makarenkiana, Nr. 6). Здесь можно прочесть: "Наше советское макаренковедение в известной мере все еще "варится в своем соку". Оно не уделяет достаточного научного внимания тем работам, которые публикуются за границей. Эти работы оцениваются лишь как свидетельства распространения идей великого педагога. Если они были созданы в социалистических странах или же выходили из-под пера авторов-марксистов, то – независимо от их качества – мы встречаем такие работы обычно с благосклонностью. Если же они написаны в западных странах, авторам в большинстве случаев приклеиваются определенные ярлыки, и серьезная, объективная и деловая дискуссия подменяется общими оценочными суждениями.

Конечно, наши симпатии на стороне близких нам по духу авторов, но все же научная истина и объективность требуют, чтобы каждое деловое слово получило деловую оценку, где бы оно ни было высказано. Неоспоримым является тот факт, что как в социалистических, так и в западных странах достигнуты результаты, которые обойти молчанием не только невозможно, но и недостойно, если иметь ввиду интересы науки и ее моральные основания. Наше отечественное макаренковедение нуждается в широких и деловых

дискуссиях, причем с международным горизонтом, по всем основным вопросам жизни и творчества А. С. Макаренко. В этой связи мне кажется, что необходимо всегда ясно и честно называть источники, используемые в нашей литературе о А. С. Макаренко, как этого требуют научные стандарты.

В последнее время в общественной и духовной жизни страны все более энергично прокладывают себе дорогу тенденции гласности и исторической правдивости. Вот почему мне кажется отрадным – именно накануне столетия со дня рождения нашего Антона Семеновича – бросить взгляд "за наши ограды", непредвзято приняв к сведению труды из области заграничного макаренковедения". Ф. И. Науменко умер в 1991 г.

В начале же своей переписки с Науменко я обращался к нему как к издателю серии "А. С. Макаренко". В одном из своих писем ко мне Фёдор Иванович между прочим сообщил о том, что наш коллега Михаил Федосеевич Гетманец, профессор-филолог Харьковского педагогического университета, убедил его в серьёзности ведущихся в Марбурге исследований. Я многократно встречался с Гетманцем во время своих поездок в Харьков в советское и постсоветское время. В ответ на мою просьбу он написал предисловие к одной из моих публикаций: исследованию на тему "Макаренко в год "Большого террора"". Марбург, 1998 (Opuscula Makarenkiana, Nr. 21).

Информацию еще об одном живом свидетеле событий 20-х и 30-х гг. XX века, происходивших в педагогических кругах Киева, я получил от тогдашнего директора НИИ педагогики УССР, действительного члена АПН СССР, первого президента Международной макаренковской ассоциации (ММА) Николая Дмитриевича Ярмаченко. Речь идёт о бывшем члене научпедкома Главсоцвоса НКП УССР Николае Николаевиче Миронове, участнике вышеупомянутого заседания УНИИПа от 14 марта 1928 г., с которым я познакомился в 1991 г. в Киеве (сразу же после основания в Полтаве ММА). К нему я многократно приезжал в последующие годы. Обладавший феноменальной памятью, Н. Н. Миронов точно назвал имена и фамилии известных мне из архивных документов и тогдашней прессы чиновников педагогического ведомства Украины, попавших в поле деятельности Макаренко, расставлял события и действующих лиц по порядку во временной последовательности и характеризовал их. Благодаря полученным от Н. Н. Миронова сведениям, которые я привожу в своих публикациях, мне удалось пойти дальше и обнаружить новые архивные документы и публикации и использовать их в исследованиях.

В 1990 г. я сумел установить связь ещё с одним важным свидетелем, который в 1951 г. вместе с родителями переехал из Мюнхена в США, где они поселились под Нью-Йорком (г. Бунтон, штат Нью-Джерси). Речь идёт об Олеге Кононенко, сыне Константина Семёновича Кононенко, которого Макаренко в годы террора и всеобщего страха называет своим лучшим другом. К. С. Кононенко подвергся репрессиям за "саботаж коллективизации сельского хозяйства", в 1932 г. его направили для "перевоспитания" в коммуну им. Дзержинского, где он работал начальником финансовой части.

Сын Кононенко Олег, который окончил рабфак "Дзержинки" и Харьковский университет ещё в 1939 г., в Америке стал профессором химии. Когда я его нашёл (данные об Олеге Кононенко включены в справочник "Men and Women in American science"), он был уже пенсионером. Олег Кононенко, у которого я дважды был в гостях в Америке, помог мне приоткрыть некоторые страницы биографии его отца и дружбы с Макаренко, передал документы и материалы их семейного архива и дал необходимые пояснения при чтении рукописных писем родителей к Макаренко. Олег умер в 1998 году.

Три варианта воспоминаний Кононенко о Макаренко в 1997 г. были мной опубликованы совместно с киевском историком Василием Ивановичем Марочко в 20-м выпуске марбургской серии "Опускула Макаренкиана" под названием "Свидетельства искренней дружбы: воспоминания К. С. Кононенко о А. С. Макаренко". В 1989 г., в период перестройки, В. И. Марочко выполнял поручение АН УССР в рамках начавшейся тогда реабилитации приговоренных в 1930 г. по уголовному делу "Контрреволюционная вредительская организация в сельском хозяйстве Украины". Среди репрессированных оказался и К. С. Кононенко, родственников которого разыскивал В. И. Марочко. Он уже переписывался с Олегом Кононенко.

После того, как я с помощью О. К. Кононенко разыскал В. И. Марочко, началось наше более чем 20-летнее плодотворное научное сотрудничество. Отталиваясь от историко-биографического направления макаренковедения, мы совместно работали над проектом, посвящённым репрессиям педагогов Украинской ССР, результатом которого стал выход книги на украинском языке: Марочко Василь,

Хіллїг Гьотц. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). – Київ, 2003.

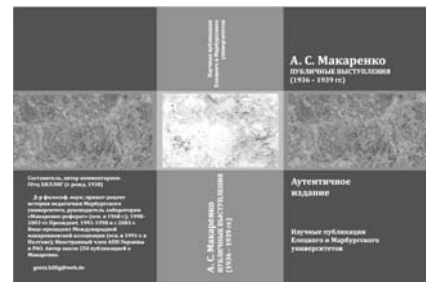
В 1991 г. киевский журнал "Радянська школа" ("Рідна школа") (главный редактор: Иван Степанович Щербатенко) начал публикацию моей, переведённой сотрудником редакции с русского на украинский язык статьи, а также "Воспоминаний" В. С. Макаренко – переводчиком в данном случае был сам главред. Этот (в то время ведущий в постсоветской Украине) научно-педагогический журнал, очевидно, хотел опередить публикацию русскоязычного оригинала "Воспоминаний" в московском журнале "Педагогика", что ему и удалось. Это напомнило мне об одном фрагменте в письме Макаренко к Горькому от 14 июня 1934 г., где по поводу второй части "Педагогической поэмы" сказано следующее: "Вероятно, украинский перевод выйдет раньше, так как [издательство] "Радянська література" спешит обогнать Москву, справедливо рассчитывая, что читатель будет читать по-украински только в том случае, если рядом нет лучшего".

В 1999 г. украиноязычный журнал Полтавского областного института последипломного педагогического образования им. М. В. Остроградского "Постметодика" (главный редактор: Сергей Федорович Клепко) начал перепечатку моих статей в русскоязычном оригинале. Этому в 1996 г. предшествовало присвоение мне почётного звания Иностранного члена АПН Украины. В 2001 г. я был введён в состав редколлегии данного журнала. Русскоязычные публикации (с резюме на украинском, русском и английском языках) во времена возобновившейся украинизации всех сфер образования в постсоветской Украине свидетельствуют об устремлениях редакционной коллегии этого журнала и даже о мужестве Клепко: сделать мои тексты доступными и для тех заинтересованных читателей, которые не сильны в украинском языке, а также для читателей за пределами Украины.

Вспоминая о былом, сожалею лишь об одном, что не написал научной биографии А. С. Макаренко; но надеюсь: это сделают другие, имея наши многочисленные труды о педагоге, писателе, человеке-гуманисте.

Цитувати: Хіллїг Г. В Україну, к Антону Макаренко... 40 лет исследований на родине кумира / Г. Хіллїг. – Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 6–11.

ВНОВЬ ОТКРЫВАЯ МАКАРЕНКО-ОРАТОРА. СЛОВО НА ПРЕЗЕНТАЦИИ В ЕЛЕЦКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ 26 ДЕКАБРЯ 2012 Г. КНИГИ "А. С. МАКАРЕНКО. ПУБЛИЧНЫЕ ВЫСТУПЛЕНИЯ (1936-1939 ГГ.)" *

Г. Хиллиг

Описана история подготовки книги "А. С. Макаренко. Публичные выступления (1936–1939 гг.)", в которой впервые в аутентичном виде представлены 22 документа – стенограммы всех известных на сегодняшний день публичных выступлений А. С. Макаренко, раскрывающих принципы его педагогической системы.

Ключевые слова: А. С. Макаренко, прижизненные публикации, лекции, выступления, стенограммы, лаборатория "Макаренко-реферат", Марбургский университет, Л. Фрезе, "Опускула Макаренкиана".

Хіллїг Г. Знову відкриваючи Макаренко-оратора. Слово на презентації у Єлецькому університеті 26 грудня 2012 р. книги "А. С. Макаренко. Публічні виступи (1936–1939 рр.)"

Описано історію підготовки книги "А. С. Макаренко. Публічні виступи (1936–1939 рр.)", у якій вперше в автентичному вигляді представлено 22 документи - стенограми всіх відомих на цей час публічних виступів А. С. Макаренка, що розкривають принципи його педагогічної системи.

Ключові слова: А. С. Макаренко, прижиттєві публікації, лекції, виступи, стенограми, лабораторія "Макаренко-реферат", Марбургський університет, Л. Фрезе, "Опускула Макаренкіана".

Hillig G. Reopening Makarenko-Speaker. Word at the Presentation of the Book "A. S. Makarenko. Public Speaking (1936–1939)"

Paper describes the history of the preparation of book "A. S. Makarenko. Public Speaking (1936–1939)", which was first presented in authentic form of 22 documents, such as transcripts of all known at this time Makarenko's public speaking, those reveal the principles of his educational system.

Key words: A. S. Makarenko, lifetime publications, lectures, speeches, transcripts, laboratory "Makarenko-Referat", University of Marburg, L. Froese, "Opuscula Makarenkiana".

Уважаемые коллеги, дорогие друзья!

Я очень рад сегодня представить первый плод сотрудничества Елецкого и Марбургского университетов – вузов писателей Бунина и Пастернака. Речь идет об аутентичном издании публичных выступлений классика мировой педагогики Антона Семеновича Макаренко в период с 1936 по 1939 гг. В связи с тем, что ему самому не удалось систематически изложить свой многолетний педагогический опыт в бумажном варианте, такое достоверное издание стенограмм его выступлений являлось важной задачей макаренковедения.

Публикация соответствующих лекций и выступлений имеет давнюю традицию. Первое собрание данных материалов под названием "Воспитание детей в семье и школе" издано в г. Чкалов в 1941 г. – через два года после смерти педагога и непосредственно после нападения фашистского вермахта на территорию Советского Союза; но первый научный сборник макаренковских педагогических сочинений уже после окончания Великой Отечественной войны вышел из печати в Москве

в 1946 г. Речь идет об "Избранных педагогических произведениях" под общей редакцией известного ученого Е. Н. Медынского (действительного члена Академии педагогических наук РСФСР) и И. Ф. Свадковского.

В предисловии к данному сборнику Медынский пишет: "Все лекции и выступления А. С. Макаренко для этого издания подготовлены вновь к печати по стенограммам. В отдельных немногочисленных случаях поэтому встречаются разночтения с опубликованным текстом стенограмм, не изменяющие, однако, смысла (а тем более принципиальных положений Макаренко). Это или литературная правка стилистического характера, или выпуски нескольких строк вследствие явной неточности или неясности стенографической записи (поскольку сам Антон Семенович стенограммы выправить не успел); иногда выпущены фразы и абзацы, так сказать, текущего характера, понятные в устном выступлении после доклада на недавно происходившей педагогической конференции, но утратившие значение по прошествии многих лет".

* А. С. Макаренко. Публичные выступления (1936-1939 гг.) Аутентичное издание / сост., авт. комментариев Г. Хиллиг. – Елец : ЕГУ им. И. А. Бунина, 2012. – 502 с. – (Серия "Научные публикации в Елецком и Марбургском университетах")

Хіллїг Гьотц (Hillig Goetz), доктор габілітований, приват-доцент історії педагогіки Марбургського університету, керівник лабораторії "Макаренко-реферат" (Німеччина), іноземний член Національної академії педагогічних наук України і Російської академії освіти, віце-президент Міжнародної макаренківської асоціації

Такое описание и обоснование редакторского вмешательства в тексты макаренковских выступлений в предисловиях и в научном аппарате более поздних официозных собраний трудов А. С. Макаренко АПН РСФСР (СССР) в семи и восьми томах ("Сочинения", М., 1950–52; 2-е изд., 1957–58; "Педагогические сочинения", 1983–86) почти полностью отсутствуют. Однако это не значит, что тексты в данных изданиях воспроизводятся достаточно корректно (кроме как, по словам Медынского, "в отдельных немногочисленных случаях"). Проверка стенограмм всех известных на сегодняшний день публичных выступлений Макаренко показала, что в 22 документах, которые в настоящем издании впервые печатаются в аутентичном виде, содержится около трёх тысяч (повторяю: около трёх тысяч!) изменений, касающихся стилистики и содержания, в большинстве значительных.

Как я пришёл к такому выводу? Для этого нужно начать издалека.

Темой "Макаренко" я начинал заниматься, будучи ещё студентом Франкфуртского университета. На основании двух первых публикаций – конечно, на немецком языке – я в 1965 г. получил приглашение ведущего представителя раннего этапа западногерманской интерпретации наследия Макаренко профессора Леонхарда Фрэзе приступить к работе в марбургской альма-матер.

Л. Фрэзе, как и другие авторы, причем не только в ФРГ, не знал еще тогда, что "канонизация" Макаренко в период сталинизма была связана с сокращениями и искажениями его оригинальной концепции коллективного воспитания, а также его биографии. Раскрытие таких "деформаций" в Марбургском университете привело в 1968 г. к основанию лаборатории "Макаренко-реферат", а именно в рамках Научно-исследовательского центра сравнительной педагогики, руководимого Леонхардом Фрэзе.

На основе многолетних исследований, в ходе которых мне удалось обнаружить до тех пор неизвестные публикации А. С. Макаренко, с 1976 г. выходили из печати "Собрания сочинений" А. С. Макаренко, рассчитанные на 20 томов. Данное марбургское издание включает в себя оригиналы текстов педагога-писателя с параллельным переводом на немецкий язык и обстоятельным научным аппаратом. По первому его отделу (*прижизненные публикации*), открывающему доступ к первоначальному тексту работ (факсимильное воспроизведение русского, украинского, французского или английского оригиналов), до 1982 г. изданы 8 томов. Вторым отделом должен был охватить наследие Макаренко, в том числе и его выступления. Однако до этого не дошло.

Такой ход событий predetermined одно из направлений развития в области макаренковедения в Марбурге в 1974 г. Тогда же я в две колонки составил обзор текстов выступлений педагога по их публикации в семитомнике и других советских изданиях. Этот двухтомник "Рабочих материалов" с просьбой высказать свое критическое мнение я послал 10 видным

коллегам-макаренковедам на Западе и Востоке, а именно О. Анвайлеру (Бохум, ФРГ), В. Гмурману (Москва), В. Кумарину (Москва), А. Левину (Варшава), П. Лысенко (Кременчуг), Н. Нежинскому (Киев), Л. Пеху (Брно, ЧССР), А. Пискунову (Москва), И. Рюттенауэр (Мюнстер, ФРГ) и Н. Чакърову (София). Издания трудов А. С. Макаренко для данного проекта наша университетская библиотека без проблем получила из московской Библиотеки им. Ленина по межбиблиотечному абоненту.

Проспект марбургского издания, включенный в вышедший из печати в начале ноября 1974 г. бюллетень лаборатории "Макаренко-реферат", непосредственно разошелся по рукам интересующихся коллег, в том числе и в Москве. Как видно из архивных материалов и публикаций, реакция АПН СССР была очень быстрой; 16 января 1975 г. начинающий московский макаренковед Е. С. Долгин написал адресованную директору НИИ общей педагогики А. И. Пискунову "Докладную записку по поводу издания наследия А. С. Макаренко", где считается "целесообразным", между прочим (я цитирую), "к 100-летию со дня рождения А. С. Макаренко, которое исполнится в 1988 году, подготовить и выпустить полное академическое собрание сочинений А. С. Макаренко" (конец цитаты). И уже 4 марта 1975 г., спустя четыре месяца после публикации проспекта марбургского издания, Президиум АПН СССР принял постановление, предусматривающее издание "полного собрания сочинений Макаренко в 9-10 томах". В обоих случаях, впрочем, нигде не упоминается о нашем проекте. Однако вместо полного издания опять-таки были опубликованы *избранные* труды, на этот раз в 8 томах. Речь идет об уже упомянутых "Педагогических сочинениях" А. С. Макаренко (Москва, 1983–86). Это было еще во время конфронтации между советскими и западногерманскими макаренковедами.

Возможность изучить стенограммы выступлений А. С. Макаренко, которые хранятся в московских госархивах, я получил уже в конце 1970-х годов, а именно на основании соответственного соглашения между Германским научно-исследовательским обществом ФРГ и Академией наук СССР. Во время многочисленных командировок в Москву я мог проверить данные источники. Результаты этого анализа я включил в один экземпляр вышеупомянутого двухтомника "Рабочих материалов", который, таким образом, стал фундаментом для дальнейшего исследования стенограмм, в том числе и для подготовки представленного сегодня аутентичного издания. Тексты четырех выступлений, предназначенные для второго отдела марбургского издания, в середине 1980-х годов были опубликованы в рамках нашей серии "Опускула Макаренкиана".

В заключение я желаю вам увлекательного чтения этого первого плода сотрудничества наших двух университетов. Пусть данная книга в педагогических лекциях и семинарах внесёт свой вклад в активизирование интереса к выдающемуся, а у вас и у нас, к сожалению, немного забытому классическому мировому педагогике А. С. Макаренко.

Благодарю вас за внимание и терпение.

Цитувати: Хиллиг Г. Вновь открывая Макаренко-оратора. Слово на презентации в Елецком университете 26 декабря 2012 г. книги "А. С. Макаренко. Публичные выступления (1936-1939 гг.)" / Г. Хиллиг. – Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 12–13.

© Г. Хиллиг, 2013. Матеріал надійшов у редакцію 25.12.2012 ■

КАК МАКАРЕНКО ДОБРАЛСЯ ДО АМЕРИКИ: ОБ ИСТОРИИ БРОШЮРЫ "ДЕТИ В СТРАНЕ СОЦИАЛИЗМА"

Г. Хиллиг

В статье на основании до сих пор не использовавшихся московских архивных материалов разрабатывается вопрос об истории брошюры А. С. Макаренко "Дети в стране социализма" – буклета, составленного педагогом-писателем для советского павильона на Всемирной выставке в Нью-Йорке в 1939–1940 гг. за несколько недель до его внезапной кончины. Освещаются не только происхождение макаренковской брошюры, но и особенности советской пропаганды того времени.

Ключевые слова: Всемирная выставка в Нью-Йорке в 1939–1940 гг., А. С. Макаренко, брошюра, советская пропаганда, Государственный архив Российской Федерации, "Makarenko-Materialien I".

Хіллїг Г. Як Макаренко дістався Америки: про історію брошури "Діти в країні соціалізму"
У статті на підставі досі не використовуваних московських архівних матеріалів розробляється питання про історію брошури А. С. Макаренка "Діти в країні соціалізму" – буклету, укладеного педагогом-письменником для радянського павільйону на Всесвітній виставці в Нью-Йорку в 1939–1940 рр. за кілька тижнів до його раптової смерті. Висвітлюються не тільки походження макаренківської брошури, а й особливості тогочасної радянської пропаганди.

Ключові слова: Всесвітня виставка в Нью-Йорку в 1939–1940 рр., А. С. Макаренко, брошура, радянська пропаганда, Державний архів Російської Федерації, "Makarenko-Materialien I".

Hillig G. Makarenko's Way to America: About the History of the Booklet "Children in the Country of Socialism"

Based on Moscow archival materials never used before, the paper deals with the history of Makarenko's writing the booklet "Children in the Country of Socialism" in a few weeks before his sudden death for the Soviet pavilion at the World's Fair in New York City in 1939-1940th. Paper tells bouth about the origin of Makarenko's booklet, and the features of Soviet propaganda at that time .

Keywords: World's Fair in New York in 1939–1940, A. S. Makarenko, booklet, Soviet propaganda, State Archive of the Russian Federation, "Makarenko-Materialien I".

"Я очень хорошо Вас понимаю. И у меня самое страстное, самое заповедное желание побывать в каком-нибудь "Никарагуа", погулять по "Огненной земле", прокатиться в машине через Америку. Я только в Сибири не хочу быть – не нравятся. Я потому и завидую англичанам, что они могут, не выправляя заграничного паспорта, сесть на пароход, как мы на речной трамвай, и съездить в Австралию или Канаду. Шикарно. И когда погрешит всемирная Революция, я обязательно буду путешествовать"¹.

Это выдержка из письма, которое А. С. Макаренко отправил 8 ноября 1938 г. из Кисловодска московскому кинорежис-

серу и сценаристу Маргарите Александровне Барской (1903–1939 гг.), с ней он очень дружил. Его мечта "прокатиться в машине через Америку", как известно, не сбылась. Тем не менее, у А. С. Макаренко в феврале 1939 г., за несколько недель до его внезапной кончины, появилась возможность составить буклет для советского павильона на Всемирной выставке в Нью-Йорке в 1939–1940 гг., а таким образом и для широкой американской публики. Он, разумеется, в этой брошюре написал не об оригинальной концепции перевоспитания, созданной им и практикуемой в Украине в учреждениях для несовершеннолетних правонарушителей (ко-

¹ Архив лаборатории "Макаренко-реферат" Марбургского университета.

Хіллїг Гьотц (Hillig Goetz), доктор габілітований, приват-доцент історії педагогіки Марбурзького університету, керівник лабораторії "Макаренко-реферат" (Німеччина), іноземний член Національної академії педагогічних наук України і Російської академії освіти, віце-президент Міжнародної макаренківської асоціації

лония им. М. Горького) и беспризорников (коммуна им. Ф. Э. Дзержинского), а о хорошей жизни детей в Советском Союзе. Хотя Макаренко полон гордости и пишет, что он "со своей детской коммуной совершил семь больших походов по СССР", тот, чьим именем названо последнее упомянутое учреждение и его тесная связь с ГПУ/НКВД УССР, к числу задач которого принадлежала и борьба с детской беспризорностью, в тексте книжки благодарно не упоминаются.

Исследовать появление макаренковской брошюры стало возможно на основе документов о Нью-Йоркской выставке из Госархива Российской Федерации (ГАРФ, ф. 5673); они впервые анализируются в настоящей статье. Предложения по темам, которые должны были рассматриваться в советских публикациях по случаю Всемирной выставки, были представлены на рассмотрение осенью 1938 г. двумя советскими институтами в Нью-Йорке. Так, в одном письме редакции журнала "Soviet Russia Today" от 28 сентября 1938 г. Джоэлу Шубину, руководителю Советской секции Нью-Йоркской Всемирной выставки по адресу: "Красная площадь, 3, Москва, СССР", среди прочего было написано: "As to the problems of interest to the readers of our magazine, I am sending a summary herewith of a questionnaire. (Что касается проблем, интересных читателям нашего журнала, в настоящем письме высылаю вопросник.) / [...] I would say that judging by the letters we get, the question of living standards is one of the most important to Americans. [...] ([...] Я бы сказал, что, судя по письмам, которые мы получаем, вопрос уровня жизни является одним из самых важных для американцев. [...]) / A great many questions are asked about family life, and the results of the abortion laws. [...] (Очень много вопросов задается о семейной жизни, а также результатах законов об абортрах [...])"². А в письме корпорации "The American Russian Institute for Cultural Relations (Американский Русский Институт культурных отношений)" от 4 октября 1938 г., также в советскую секцию Всемирной выставки в Москве, впервые речь идет о серии соответствующих брошюр: "The following is a list of subjects in which people in the country seem to be particularly interested. I believe that almost all of them traitly fairly easily in small booklets, especially if you are able to have them illustrated. (Ниже представлен спи-

сок тем, которыми, как кажется, люди в стране особенно интересуются. Я думаю, что почти все из них достаточно легко могут быть реализованы в маленьких буклетах, особенно если вы можете их проиллюстрировать)". Упомянутый перечень охватывал к тому моменту 22 темы³.

К некоторым из них в недатированном, составленном примерно в ноябре 1938 г. документе ("Замечания к буклетам"), есть следующие указания авторов:

"[...]"

2. *Советская демократия.* Показать демократизм не только в управлении государством, но и в профсоюзах, колхозах, кооперации, в выборах редколлегий стенгазет (тайным голосованием), словом во всех областях советской жизни. Многие американцы думают: "у них (в СССР) на предприятиях есть хозяин (директор) и профсоюз – совсем как у нас". Поэтому: показать демократизм на производстве, сочетание единоначалия с производственными совещаниями и критикой действий директора.

"[...]"

4. *Еврейская автономная область.* Многие американцы говорят: "Советская власть много делает евреям, и зато уничтожает их религию". Иметь это в виду и рассказать об отделении церкви от государства, о свободе совести.

"[...]"

9. *Женщины в СССР.* За границей враги советской власти (в частности леди Астор) вопят, что женщины в СССР слишком много работают, что их используют на самой тяжелой мужской работе. Поэтому непременно указать, на каких производствах запрещен женский труд, какие приняты меры для оздоровления женского (и детского) труда, как считаются на предприятиях со здоровьем женщины-работницы"⁴.

Инициатива включить изображения в брошюры "подхвачена" в одном документе от 26 ноября 1938 г.: "Сюжеты для подбора фотоиллюстраций к буклетам". Касательно переданной, в конце концов, Макаренко темы "Как живет детям в СССР" приведены следующие сюжеты: "1. Ясли, 2. Пионерский лагерь, 3. Дворец Пионеров, 4. Детская железная дорога на ст. Отдых, 5. Школа, 6. Музыкальная школа, 7. Детский стадион, 8. Артек, 9. Дети дома"⁵. Англоязычная публикация "Children in the land of socialism" (Moscow, 1939) содержит следующие четыре изображения: "View of the "Artek"

² ГАРФ, 5673-1-88, л. 127.

³ Там же, лл. 124–125.

⁴ Там же, лл. 60-69.

⁵ Там же, лл. 89-107 (здесь: л. 102).

Pioneer Camp (Crimean A.S.S.R.)" (Вид на пионерский лагерь "Артек" (Крымская АССР); стр. 7), "In the Art Studio of the Odessa Pioneer Hall" (В художественной мастерской Одесского дворца пионеров; стр. 11), "Juvenile technical education center. Young naturalists on the experimental farm (Kuibyshev)" (Юношеский технический образовательный центр. Юные натуралисты на опытном хозяйстве (Куйбышев); стр. 15), "Happy childhood (photomontage)" (Счастливое детство (фотомонтаж); стр. 19).

Персональное распределение предложенных тем впервые можно найти в документе от 7 октября 1938 г. "БРОШЮРЫ – БУКЛЕТЫ". Он среди прочего содержит следующие данные: "Женщина в СССР – Крупская", "Как живет детям в Советском Союзе – Писатель К. И. Чуковский"⁶. Дополнительные рассуждения по этому поводу содержатся в документе под названием "Положение с буклетами" от 2 января 1939 г. В начале документа значится: "Требуется специальное постановление, чтобы получить буклеты от следующих авторов: 1) К. Ворошилов – Красная Армия, 2) М. Калинин – Советская демократия". Необходимость специального постановления, несомненно, связана с высоким рангом обоих политических деятелей. На это указывает и список-подбор кандидатов для ряда предложенных им тем под заголовком "Отказали писать". Особенно интересны следующие отказы: "М. Шолохов – Новая и старая деревня, А. Толстой – Советская литература, В. Вильямс – СССР – страна самого передового в мире земледелия, Н. Булганин – Строительство городов в СССР, Т. Лысенко – Положение людей науки в СССР, Крупская – Женщина в СССР, Коккинаки – Герои Советского Союза и их рекорды"⁷.

В приложении "БРОШЮРЫ – БУКЛЕТЫ" к письму Комиссара Советской части Всемирной выставки в Нью-Йорке 1939 г., Москва, Красная площадь, № 3, Г. А. Тихомирова, датированному 25 января 1939 г., направленному в "ЦК ВКП(б), тов. ЖДАНОВУ", неожиданным образом в списке из 72 авторов трое из вышеперечисленных личностей, уже отказавшихся писать, были представлены заново, на первых позициях и с указанием в каждом случае всех их официальных регалий: "Женщина в СССР – Зам. Народного комиссара Просвещения РСФСР, член Президиума Верховного Совета

СССР, орденосеца Н. К. Крупская", "Новая и старая деревня – Депутат Верховного Совета СССР, писатель М. А. Шолохов", "Положение людей науки в СССР – Президент Академии с. х. наук им. Ленина, зам. Председателя Совета Союза Верховного Совета СССР, орденосеца академик Т. Д. Лысенко"⁸. Это можно объяснить лишь тем, что от этих видных авторов в письме к главному идеологу СССР Жданову не хотели отказаться. Касательно упоминания Крупской можно заметить, что в "Правде" от 5 декабря 1937 г. вышла ее статья "Женщина в стране социализма". Далее в списке от 25 января упоминается имя известного детского писателя К. И. Чуковского как создателя текста "Как живет детям в Советском Союзе", а также трех возможных авторов по теме "Советское кино": "Кинорежиссер-орденосеца В. И. ПУДОВКИН или: Кинорежиссер С. М. ЭЙЗЕНШТЕЙН или: Заслуженный артист РСФСР, депутат Верховного Совета РСФСР, орденосеца киноактер Н. ЧЕРКАСОВ".

Из сопроводительного письма Тихомирова следует: "В свое время в Отделе печати ЦК ВКП(б) нами был согласован список тем и авторов 72 небольших иллюстрированных брошюр (каждая размером не более 10 страниц на пишущей машинке), освещающих различные стороны социалистического строительства в СССР и предназначенных для распространения на Нью-Йоркской выставке.

К настоящему моменту нам представили брошюры: [названы 15 тем; Г.Х.].

Так как до открытия выставки осталось всего три месяца, в течение которых необходимо брошюры получить, отредактировать, перевести на английский язык, отпечатать большим тиражом и доставить в Америку, – мы просим Вас дать соответствующие указания товарищам о написании ими брошюр, согласно прилагаемого списка"⁹.

Предназначавшаяся в начале для Чуковского тема "Как живет детям в Советском Союзе", в конце концов, была передана Макаренко. Первое упоминание об этом находится в "Списке брошюр" от 5 марта 1939 г. Почему произошла данная перемена, документы из соответствующего архивного дела понять не позволяют. Однако можно исходить из того, что это предложил сам Чуковский, с которым Макаренко был в дружеских отношениях. Как следует из записных книжек педагога-писателя, последний в тот момент

⁶ Там же, лл. 119-123.

⁷ Там же, лл. 13-17.

⁸ Там же, лл. 28-28 об., 44-50.

⁹ Там же, л. 27.

испытывал острую нужду в средствах. Гонорар за рукопись брошюры, но ни в коем случае не призрачная возможность путешествия за океан, сыграл решающую роль в том, что Макаренко согласился на работу над такой всеобъемлющей темой.

Упомянутый в письме Тихомирова большой тираж запланированных брошюр можно соотнести с расчетами американской партнерской организации середины января 1939 г.: "Estimate on the printing of 70 booklets. / 100.000 copies of each [...]: 187.013,- \$ (Расчет на печать 70 буклетов. / 100.000 экземпляров каждая [...]: 187.013,- \$)"¹⁰. В основе данных расчетов, по всей видимости, лежало предложение Московского Комитета от 14.11.1938 г. "по организации работы в связи с изданием буклетов для выставки в Нью-Йорке": "Всю редакционную работу, т. е. все процессы, связанные с заказом рукописи, организацией рукописи и иллюстраций к ней, редактированием ее, утверждением ее в вышестоящих инстанциях, переводом ее и утверждением переводов сосредоточить в Пресс-бюро Советского Павильона выставки в Нью-Йорке"¹¹.

Составленная Макаренко брошюра под названием "Children in the land of socialism" не содержит каких-либо данных о размере тиража, а также месте и дате ее производства. В качестве издательства на титульном листе обозначено: "Foreign Languages Publishing House. Moscow 1939 (Издательство иностранных языков. Москва, 1939)". Издание было зарегистрировано в национальной библиографии "Книжная летопись", 1939, № 36, 6/VIII.

Для советских читателей было создано приложение (тираж: 5 640 экз.) под названием "Словарь к Children in the land of socialism", которое содержало следующее редакторское предисловие: "Настоящая серия очерков по различным отраслям жизни СССР предназначается для использования в качестве учебных пособий по английскому языку, как в учебных заведениях, так и в кружках иностранных языков на предприятиях и в учреждениях. По своему уровню эти книжки пригодны для аналитического или курсорного чтения на средних и старших семестрах языковых вузов и на последнем курсе остальных вузов. Ввиду того, что у учащих-

ся этих ступеней предполагается знание элементарного курса английской грамматики и элементарного словаря, к каждой книжке приложен алфавитный словарь лишь наиболее трудных слов и оборотов, а также краткий комментарий. Значение слов указано, как правило, только в соответствии с данным контекстом. [...]"

В советских собраниях трудов А. С. Макаренко текст англоязычного буклета давался в переводе на русский. В комментарии издания "Сочинений" (т. 7, 1952 г.) сообщается: "Работа "Дети в стране социализма" была написана А. С. Макаренко в начале 1939 г. для советского раздела международной выставки в Нью-Йорке. Издана в том же году на английском языке отдельной брошюрой. В переводе на русский язык публикуется впервые"¹². Сопоставление этой версии и англоязычной публикации показывает, что московское издание по сравнению с текстом нью-йоркского буклета имеет небольшие сокращения и изменения. Последний был переиздан в соответствии с оригиналом в 1969 г. в рамках марбургского сборника "Makarenko-Materialien I"¹³.

Среди документов, хранящихся в ГАРФе, находится также авторская машинопись с небольшими редакторскими (рукописными) изменениями макаренковского текста в объеме 8 листов под названием: "А. С. Макаренко. Писатель-орденоносец. ПОЛОЖЕНИЕ ДЕТЕЙ В СОВЕТСКОМ СОЮЗЕ"¹⁴. Орден Трудового Красного знамени был вручен Макаренко 31 января 1939 г. за его заслуги в области советской литературы. Это, а также хронология событий последних двух месяцев перед его смертью позволяют сделать вывод о том, что статья была написана в феврале 1939 г.

В одном из документов ("Ведомость гонорара по буклетам № 6", приблизительно от апреля 1939 г.) упомянуты два человека, которые редактировали машинопись Макаренко¹⁵. Одним из них был член "Редколлегии по буклетам" К. К. Омельченко¹⁶, впоследствии прославившийся как цензор. В 1946 г. Сталин назначил его "уполномоченным Совнаркома СССР по охране военных и государственных тайн в печати"¹⁷. "За редактирование буклета А. С. Макаренко "Поло-

¹⁰ Там же, л. 22.

¹¹ Там же, л. 108.

¹² Макаренко А. С. Сочинения. Т.7. – М., 1952. С. 506.

¹³ Makarenko-Materialien I. – Marburg, 1969. С. 54–58.

¹⁴ ГАРФ, 5673-1-91, лл. 187-195.

¹⁵ Там же, 5673-1-99, л. 77.

¹⁶ Там же, 5673-1-88, л. 42.

¹⁷ См.: Постановление ЦК ВКП(б) "О цензорском контроле над информацией, направляемой из СССР иностранным корреспондентам (15.02.1946). РГАСПИ, 17-163-1479, лл. 158-159.

жение детей в Советском Союзе" оба специалиста-редактора получили по 100 рублей¹⁸.

На каждый буклет вначале было ассигновано по 1.900 рублей, распределявшихся следующим образом: авторский гонорар – 1.500 рублей, 200 рублей – редактору и 200 – рецензенту¹⁹. Однако на практике авторские гонорары распределялись по-разному, вероятно в соответствии с репутацией авторов. Так, в одном из документов, который датирован мартом 1939 г., за работы двух известных еврейских советских писателей зарегистрированы перерасходы в размере 1.100 рублей ("уплачено" 3.000) и 800 рублей ("уплачено" 2.700) соответственно. Это касается рукописей Д. Бергельсона – "Еврейская автономная область" и С. Маршака – "Детское творчество в СССР"²⁰. В отношении этих двух авторов речь идет о наибольших для того времени расходах на 61 рукопись буклетов. Для текста Макаренко было при этом отмечено 1.000 рублей²¹ – достаточно средняя сумма. Согласно "Ведомости гонорара по буклетам № 6", уже после смерти педагога-писателя, его вдове Г. С. Макаренко "за буклет А. С. Макаренко "Положение детей в СССР" было выплачено 800 рублей²², тогда как Бергельсону, согласно Ведомости № 2, "за брошюру "Еврейская автономная область"" – 2.000 рублей²³.

Оригинальные рукописи брошюр находятся в ГАРФе в 6 делах под заголовком "Статья для буклетов. Русский текст. 1938 и 1939 гг.". Наряду с машинописью Макаренко там среди прочего также находятся тексты Бергельсона ("Еврейская автономная область")²⁴ и профессора С. М. Эйзенштейна ("Советское кино")²⁵. Последний содержит авторское примечание: "В прессбюро Советской части выставки в Нью-Йорке. Прошу непременно прислать перевод для ознакомления"²⁶. Обсуждаемая здесь проблема адекватнос-

ти переводов "обошла" С. Маршака, так как он, будучи опытным переводчиком с английского языка, сдал рукопись не на русском, а сразу на английском: "Children and art in the U.S.S.R." (Дети и искусство в СССР)²⁷.

В предыдущих делах не упомянуты две, по всей видимости, обнаруженные лишь в последний момент рукописи: "Вышинский – Падение преступности в СССР"²⁸ и "Пичугина – Женщина в СССР"²⁹. Первый автор – печально известный Прокурор СССР, а второй – П. Н. Пичугина – Депутат Верховного Совета СССР 1 созыва 1937–1946 гг., работница московского 1-го Подшипникового завода им. Л. М. Кагановича. Осенью 1937 г. Макаренко опубликовал ее детальный портрет в журнале "Октябрь"³⁰. Таким образом, она выполнила задание, первоначально предназначавшееся Н. К. Крупской. В испанском переводе текст П. Пичугиной совместно с текстом А. Макаренко вышел в 1941 г. в Гаване в общей брошюре под названием "La mujer y el niño en la Unión Soviética" / "Los niños en el país del socialismo". Таким образом, любитель Нового света Макаренко не попал ни в Никарагуа, ни на Огненную землю, но, по крайней мере, "побывал" в США и на Кубе.

¹⁸ ГАРФ, 5673-1-99, л. 77.

¹⁹ ГАРФ, 5673-1-88, лл. 2-4 (здесь – л. 2).

²⁰ Там же, лл. 3, 4.

²¹ Там же, л. 3.

²² ГАРФ, 5673-1-99, л. 76.

²³ Там же, л. 94.

²⁴ ГАРФ, 5673-1-89, лл. 117-140.

²⁵ ГАРФ, 5673-1-90, лл. 1-44.

²⁶ Там же, л. 44.

²⁷ ГАРФ, 5673-1-93, лл. 179-192.

²⁸ ГАРФ, 5673-1-94, лл. 135-166.

²⁹ ГАРФ, 5673-1-94, лл. 283-361.

³⁰ Макаренко А. Прасковья Никитишна [Никитична. – Г. Х.] Пичугина // Октябрь. – 1937. – № 12. – С. 41–60.

Цитувати: Хиллиг Г. Как Макаренко добрался до Америки: об истории брошюры "Дети в стране социализма" / Г. Хиллиг. – Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 14–18.

© Г. Хиллиг, 2013. Матеріал надійшов у редакцію 30.12.2012 ■

УДК 316.42+37.014+371.485

МОДЕЛІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ЗАХІДНИХ КОНЦЕПЦІЯХ ФІЛОСОФІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

В. В. Зінченко

Стаття присвячена фундаментальним проблемам і ціннісним стратегіям соціальних інститутів освіти і виховання. Обґрунтовується необхідність плюралізму парадигм при розробці нових підходів до предмета філософії освіти. У статті аналізуються з точки зору методології соціальної філософії виховання і освіти глобальні суспільні трансформації та пов'язана з ними освітньо-виховна реформа, яка покликана здійснити певну гомогенізацію систем соціального виховання і менеджменту освіти в дусі зусиль зі створення загальносвітового культурного, освітнього, економічного, політичного, правового та суспільно-громадянського простору.

Ключові слова: соціалізація, соціальна філософія освіти, система цінностей, мораль, приватизм, освітній неолібералізм, соціальний активізм, економізація освіти, дискурси протестів, "низова демократія", демократизація освіти, неоліберальний індустріалізм.

Зинченко В. В. Модели социализации в западных концепциях философии общественного воспитания

Статья посвящена фундаментальным проблемам и ценностным стратегиям социальных институтов образования и воспитания. Обосновывается необходимость плюрализма парадигм при разработке новых подходов к предмету философии образования. В статье анализируются с точки зрения методологии социальной философии воспитания и образования глобальные общественные трансформации и связанная с ними образовательно-воспитательная реформа, которая призвана осуществить определенную гомогенизацию систем социального воспитания и менеджмента образования в духе усилий по созданию общемирового культурного, образовательного, экономического, политического, правового и общественно-гражданского пространства.

Ключевые слова: социализация, социальная философия образования, система ценностей, мораль, приватизм, образовательный неоллиберализм, социальный активизм, экономизация образования, дискурсы протестов, "низовая демократия", демократизация образования, неоллиберальный индустриализм.

Zinchenko V.V. Models of Socialization in Western Concepts of Philosophy of Public Education

The article is devoted to the fundamental problems of strategies and values of social institutions of education and upbringing. The necessity of pluralism of paradigms is grounded at development of the new going near the article of philosophy of education. In the article from the point of view of the methodology of social philosophy of education and transformation of global public education and related education and upbringing reform, which is designed to carry a certain homogenization of social care and management of education in the spirit of the effort to create the world's cultural, educational, economic, political, legal and public and civic space.

Key words: socialization, social, educational philosophy, values, morals, privatism, educational neoliberalism, social activism, economization of education discourses protests "grassroots democracy", the democratization of education, neoliberal industrialism.

Найбільш традиційним у соціальній філософії освіти, суспільному менеджменті та соціології виховання є вивчення явищ соціалізації. Загалом під освітньо-виховною соціалізацією розуміється процес передачі людині соціальної інформації, досвіду, поведінкових та світоглядних цінностей, культури, накопичених у суспільстві. Щоб людина могла відбутися як особистість, процес її навчання має бути нерозривно пов'язаний

із моральним вихованням, формуванням таких моральних якостей, що допомогли б посісти гідне місце в суспільному житті, самостійно зробити моральний вибір, визначити лінію поведінки, власну життєву позицію. І завдання формування в людей цих якостей у всіх регіонах сучасного взаємозалежного світу стає дедалі більш актуальним, набуває статусу воістину загальнолюдської соціальної і моральної потреби.

Зінченко Віктор Вікторович, доктор філософських наук, головний науковий співробітник Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

Щоразу більшу кількість прихильників у філософії освіти, педагогіці й соціології виховання на Заході отримує точка зору про те, що суспільство потребує особистості, якій притаманні активність, динамічність, уміння швидко орієнтуватися в складних ситуаціях, самостійність у прийнятті рішень, почуття відповідальності за виконувану функцію. Дедалі гучніше звучать голоси, що обстоюють виховання "добропорядного громадянина" як важливу умову зміцнення сучасного суспільства. У зв'язку із цим особливо гостро постає проблема індивідуальної поведінки, пошуків форм і засобів, щоб надати їй належного спрямування.

Однак, за визнанням значної частини педагогів і філософів, котрі спеціалізуються в галузі виховання, навчальні заклади та інші інститути західного світу, пов'язані з формуванням людини, із цим завданням не справляються. Одне з найбільш уразливих місць сучасної системи освіти і виховання вони вбачають у тому, що не вироблено ясної лінії відносин між учнем і вчителем і – ширше – між особистістю та суспільством, що заважає побудові ієрархії моральних цінностей. У результаті система виховання виявляється не здатною допомогти вирішенню соціального конфлікту між особистістю, зацікавленою контролювати свою поведінку, виходячи з власних настанов, цілей і переваг, і державою, заінтересованою у вихованні особистості, цілковито лояльної до ладу, що існує. Як визнають багато дослідників, навчальні заклади, слугуючи практично інтересам і цілям держави, монополій, при всьому бажанні не можуть не рахуватися з фактом, що на сучасному етапі дедалі більша кількість людей, включаючись у життя, шукає можливість максимально докласти свої здібності, і відповідно оцінюють систему виховання на основі того, якою мірою вона сприяє цьому.

Суспільство в особі найважливіших інститутів системи освіти і виховання, по суті, не замислюється про ступінь своєї відповідальності за формування майбутнього громадянина, як і про те, яка частка відповідальності за здійснення цього завдання лягає на сім'ю, а яка – на державу. Безплідними є суперечки в навчальних закладах про цінність принципу індивідуалізму або колективізму, про те, яке місце у вихованні має зайняти доктрина соціалізації і чи потрібно взагалі вихователю вникати у проблеми детермінації моральної поведінки. Хоча і теоретики виховання, і ті, хто причетний на Заході до виховної практики, багато говорять про необхідність виховувати людину в дусі свободи, дисципліни, поваги до авторитетів, вони, здається, слабо уявляють, як поєднуються між собою ці цінності, у чому конкретно виражається свобода молоді, зокрема, як вона повинна виявлятися в стінах навчальних закладів.

Немає ясності і щодо співвідношення між світською і релігійною освітою. Багато західних теоретиків досі відводять вирішальну роль у моральному вихованні релігії, яка краще за все, на їхню думку, здатна сформуванати у молоді уявлення про зло, націлювати останню на добродесну поведінку. Інші критикують релігію за те, що вона завдає шкоди гуманістичному характеру виховання, пов'язуючи досягнення блага людини не із земним життям, а потойбічним світом. Усе це свідчить про те, що в сучасній системі суспільного виховання, як у дзеркалі, відбивається кризовий стан капіталізованої системи загалом, її культури. Це виявляється, зокрема, в атмосфері бездуховності, деградації суспільної моралі. Ніби підтверджуючи цю тезу, багато представників громадської думки і Заходу, і України звертають увагу, що криза моральних цінностей є наслідком втрати людиною власного "Я", руйнування сім'ї та соціальних відносин, орієнтації на силу як у міжособистісних, так і міжнародних відносинах. "У більшості американців з'явилося відчуття, що в їхньому житті зруйновано основу відносин між людьми, забуто правила порядності, які цементують суспільство. Американці сприймають це як загальне руйнування національних цінностей, вважаючи, що люди більше не дотримуються того благородного і морального способу життя, що його дотримувалися колись" [14, р. 5], – пише американський фахівець у галузі моральної аксіології Г. Масон. Європейська група з дослідження системи цінностей відзначає тенденцію до послаблення значення для особистості абсолютних моральних цінностей і в цьому регіоні. Лише у 25 % опитаних було виявлено наявність твердих моральних переконань, вміння відрізнити добро від зла.

Особливе занепокоєння сучасних суспільствознавців викликає процес подальшої деструкції і відчуження людської особистості. Вони наголошують на кризі "демократичної свідомості", що виявляється передусім у руйнуванні почуття відповідальності, спотворенні поняття свободи, що тлумачиться як велика кількість прав і відсутність обов'язків, у претензії на задоволення немислимих потреб, замиканні людини у світі своїх особистих інтересів і неприйнятті будь-яких суспільних інститутів. Так, 84 % опитаних на початку 2000-х років у Франції молодих людей віком від 16 до 22 років заявили, що їхні інтереси зосереджені на батьках, власній домівці, спілкуванні з друзями. Найбільше вони цінують свободу, що розуміється як можливість жити на власний розсуд, аж до вчинення злочинів. Починаючи з 80-х рр. ХХ ст., особливо помітним стало падіння престижу трудової етики: люди почали ухилятися від громадських обов'язків, від будь-яких

форм соціалізації. Цей процес охопив представників різних вікових категорій, зокрема людей середнього віку, різних соціальних груп, передусім середніх класів.

Намагаючись знайти причину означеного процесу, деякі дослідники і мислителі одну з важливих причин ухилення від трудової діяльності вбачають у характері власне *індустріальної "раціоналізації"* виробництва, що посилює незадоволеність людини роботою. Так, за даними фахівця в галузі економіки праці із Західного Берліна професора Б. Штрюмпеля, упродовж останніх років відбулися зміни у спонукальних стимулах працівників – на перший план при оцінюванні умов праці останні висувують тепер не збільшення зарплатні та інші матеріальні чинники (за умови одночасного збільшення робочого часу), а престижність роботи, її можливість впливати на саморозвиток особистості [22, s. 18].

Поняття "соціалізація" використовується в соціології виховання ширше, ніж яке-небудь інше. У процесі його розроблення оформилися два основні підходи до інтерпретації соціалізації як явища. Усередині процесу соціалізації запропоновано врахувати два вектори розвитку, кожен із яких може стати об'єктом переважної уваги в тій чи іншій концепції: напрям інформації від суспільства, активність суспільства і трансформація суспільства у зв'язку із включенням у соціальне ціле нової "одиниці", а також коло проблем, пов'язаних із "вбудовуванням" суспільством запропонованої інформації, включенням норм існування суспільства в структуру світогляду особистості. Своєрідні підходи до ролі суспільства і особистості ведуть до формування відмінних концепцій соціалізації.

Прихильники *жорсткої соціалізації* (П. Орбан) і представники школи структурного функціоналізму визначають цей процес як повну інтеграцію особистості в соціальну систему. Тут аналіз соціалізації спирається на поняття "адаптація", "конформність", "рівновага". Їхні опоненти, зокрема, прихильники "нового гуманізму", соціалізацію бачать як діяльність особистості з розвитку своїх здібностей і потенцій на основі критичного розгляду пропонованих суспільством стереотипів. Відповідно, тут успіх соціалізації означає подолання особистістю тих елементів середовища, що заважають їй самореалізації, "самоствердження".

Однак, якщо наприклад, у Парсонса або в *теорії емансипованої соціалізації* (*Theorie emanzipatorischer Sozialisation*) Орбана мова йде про певним чином зорієнтований вплив середовища, то в таких концепціях, як "критична теорія соціалізації" Ю. Габермаса відбувається повна підміна понять. Із системи виховання робиться спроба практично виключити соціалізацію, за-

мінити її самовихованням. Зрозуміло, негуманно підпорядковувати суто суспільним інтересам увесь внутрішній світ особистості. Але так чи інакше суспільство впливає на людину, і цей вплив не можна не враховувати. Освітньо-виховна соціалізація і є впливом на особистість середовища, суспільства. Причому вплив цей є абсолютно необхідним для становлення особистості. Однак, відбиваючись у гуманістичній, або розуміючій, соціології, процес соціалізації змінює суб'єкта, практично усувається суспільство, воно "позбавляється права" брати участь у вихованні людини. Вихід із цього глухого кута визначається при відмові від розширювального трактування понять "*виховання*", "*соціалізація*", яке передбачало поглинання всіх впливів, що формують особистість. Суспільство має величезну роль у вихованні особистості, однак воно не є універсальним вихователем, соціалізація – не більше атрибут системи виховання, ніж самовиховання. Відповідно ціла низка ідей, розвинених під "вивіскою" проблеми соціалізації, знаходить своє місце у філософії і соціології виховання як підсистеми теорії самовиховання. У цю підсистему, наприклад, переходять такі теорії, у яких аналізуються внутрішні механізми засвоєння людиною тієї чи іншої інформації, ролі, що традиційно розглядалися як частина *теорії соціалізації* (*теорія самоідентифікації, теорія статевої типізації, теорія самокатегоризації тощо*).

Середовище чинить соціалізуючий вплив на людину багатьох соціальних явищ, функцій, суб'єктів, що найчастіше представлені групами: сім'я, етнос на тій чи іншій стадії розвитку, клас чи стан, покоління. У теорії емансипуючої соціалізації однією з найважливіших функцій є "вдягання особистості в рольові одяганки", без яких особистість залишилася б неопізнаною, самотньою в суспільстві. Спілкування диференційоване, і в кожній соціальній групі насичене своєрідними символами. Прагнучи бути зрозумілою, людина опановує ці символи. Повноцінна соціалізація передбачає як результат вільне володіння особистістю "мовами" тих груп, спілкування у яких становить для неї інтерес.

Тут соціологія виховання знову опиняється в центрі конфлікту між культурою і цивілізацією. Немає жодних сумнівів, що виховна соціалізація передбачає оволодіння особистістю ролями, заснованими на "безособовій, зовнішній щодо індивіда нормативності" (Р. Дарендорф). Однак соціально значущі ролі особистості здатні придушити, поглинути її індивідуальність, "замкнути" в клітині норм неповторне, ніким раніше не відтворювану своєрідність соціокультурних проявів особистості. Тому як негуманна соціалізація розглядається такий вплив середовища на людину, за якого не виправ-

дано пригнічується її громадська активність, суспільні функції нав'язуються всупереч соціально вагомим схильностям, прагненням індивіда. При вдосконаленні виховання роль середовища полягає в тому, щоб передаючи, проводячи суспільні вимоги до індивіда, сприяти одночасно його саморозкриттю, "витягувати" його потенційні можливості на рівень актуальних здібностей.

Середовище освітньо-виховної соціалізації, як вважає Орбан, може бути більш жорстким, може ущільнюватися або розріджуватися. Відповідно до цього в кожному суспільстві складаються і загальні, і специфічні елементи соціалізації, виробляється певний механізм оптимізації означеного процесу. В одному суспільстві з метою вдосконалення соціалізації ставиться завдання подолати "дистанцію", надмірно виражене відчуження суспільства від особистості, в іншому – навпаки, збільшити "вільну зону", відсторонитися, не заважати людині усвідомити власну індивідуальність і суспільну корисність. Соціалізація, згідно з Орбаном, – процес внутрішньо суперечливий уже з огляду на те, що об'єктивно відображає суперечливість життя суспільства. Але, визнаючи це, необхідно виявити прийнятний рівень суперечливості, що дає змогу говорити про гуманну соціалізацію. Оптимізація виховання припускає розвиток як суб'єкта соціалізації громадянського суспільства, у якому формується механізм саморегуляції спілкування. Саме тому в громадянського суспільства складаються непрості відносини із системою зовнішнього регулювання, системою влади, політичними структурами. Водночас сам суб'єкт соціалізації з огляду на свою диференційованість внутрішньо суперечливий.

В інтересах оптимізації впливу середовища на особистість необхідно, з одного боку, не абсолютизувати можливість регулювання цієї складної, різноманітної системи спілкувань, а з іншого, – не покладатися цілковито на спонтанність, саморегуляцію процесу соціалізації. Суспільство формується поступово, так само як і громадянська самостійність його членів. Спроби повністю скасувати політичний механізм регулювання можуть вести лише до руйнування наявних основ спілкування, дезінтеграції середовища як суб'єкта соціалізації.

Відповідно до "Теорії емансипуючої соціалізації" вважається, що не відмовляючись від послуг державних структур в оптимізації суспільного прогресу і розвитку особистості, важливо враховувати їх конкретну роль, форми впливу на людину, аналізувати і фіксувати зміни сутності державного управління, не допускати безконтрольного маніпулювання свідомістю особистості, що формується, поза врахуванням суспільних

цінностей і стратегій. Маніпуляція може здійснюватися різними способами: "скасування" тих чи інших факторів середовища, соціальних суб'єктів; здійснення відсіву інформації, що надходить від суспільства до особи, – головним чином за допомогою засобів масової комунікації. Останній спосіб легальний і найбільш уживаний у сучасному світі, із його допомогою реальний вигляд суспільства може бути змінений як у кращий, так і в гірший бік і в такому вигляді поданий особистості. Середовище сприймається особистістю в обробленому пропагандою вигляді, що може викликати асоціації з мрією чи кошмаром. Пропаганда видозмінює середовище в очах людини, ніби ставлячи фільтр між суспільством і особистістю. Оскільки пропаганда є цілеспрямованим переформуванням середовища, її вплив на соціалізацію припустимий лише обмеженою мірою. Вона має передбачати часткову "корекцію поведінки" середовища відносно індивіда.

Виховання як один із центральних при відтворенні соціокультурного процесу видів діяльності передбачає врахування інтересів суспільства (збереження стабільності, загальних цивілізаційних норм існування) і специфічних інтересів індивідуальності (залишити неповторний слід у соціумі, оновити соціокультурний простір). Аналіз шляхів удосконалення системи виховання передбачає у П. Орбана використання "синтетичного" методу. Тут досліджуються насамперед динаміка, моменти зростання, переходу, зміни якості виховання та освіти. Відповідно до означеного уявлення виробляється модель вирішення протиріч між суспільством і особистістю, яка стає основою функціонування системи виховання. Наголос на суспільній сутності людини веде до панування соціалізації в системі виховання. При цьому збереження суспільства стає найбільш значущою метою виховної діяльності. Якщо ж визнається необхідним і неминучим переважання в людині її суто індивідуальних інтересів, цілей і цінностей, тоді головною метою педагога стає така зміна впливу на особистість соціального середовища, суспільства, яка не порушила б найбільш цінний у рамках виховної моделі процес – інтеграцію суспільного виховання та самовиховання.

Орбан розглядає виховання як діяльність щодо залучення людини до соціального досвіду у всіх його формах і проявах, а також із розвитку специфічних суспільно орієнтованих індивідуальних здібностей особистості. Це найбільш широке поняття, яке включає процес соціалізації (вплив суспільства, середовища на особистість: нецільеспрямований та цілеспрямований) і процес самовиховання. Аналіз співвідношення процесів соціалізації та самовиховання всередині цілісної системи виховання є

центральним у цій соціології виховання. Згідно із такою *соціоцентристською моделлю*, особистість існує і має значення насамперед як елемент, частинка суспільства, значущість якої – у ступені її внеску в суспільство. Наголос робиться на суспільно значущі цілі та цінності.

Зміст, методи та форми виховання залежать насамперед від конкретних соціальних умов, у яких воно здійснюється, включаючи всі аспекти суспільно-історичної практики: соціальну й нормативну структуру суспільства, його ціннісні орієнтації, зокрема ціннісні настанови особистості, спосіб її мислення, освіту й культуру тощо. Ці умови визначають спосіб розвитку особистості, мету її діяльності, потреби, особливий тип зв'язку з іншими людьми, суспільством – словом, усю її діяльність, усі її функції, що є нічим іншим, як способом існування і дій соціальних якостей людини. Отже, соціальні умови виступають найважливішим чинником, що детермінує поведінку особистості, є умовою її соціалізації. У марксистській і немарксистських концепціях соціалізація (її моральний аспект) – це не адаптація до наявного ладу, неминучим наслідком якої є деперсоналізація особистості, а процес формування її моральних цінностей, лінії її поведінки та відповідних моральних якостей, перетворення людини на свідомого й активного члена суспільства.

Але соціальне середовище формує людину, її поведінку не безпосередньо, а через обумовлену суспільну потребу в особистості певного типу. Крім того, вплив соціальних обставин на людину – це тільки один бік її взаємодії із середовищем. Поведінка людини як активної, діяльної істоти залежить і від рівня її свідомості, від того, які суспільні ідеали та потреби були нею сприйняті і якою мірою, додержуючись їх, вона виступає творцем суспільних відношень. Якщо із факторів, що визначають поведінку людини, виключити її активність, то принцип детермінізму набуває фаталістичного характеру. У рамках певних умов особистість має важливу роль у виборі цінностей, мети й сенсу свого життя. А саме суспільство є наслідком сформованих форм спілкування між людьми, сформованих конкретних особистостей. І чим більше розвинена особистість, тим адекватніше вона оцінює умови свого розвитку і бачить їх перспективу. Інакше кажучи, поведінка особистості є наслідком не тільки певних суспільних відношень, але і міри її участі у творчому перетворенні цих відношень. Своєю чергою, розуміння особистістю поставлених суспільством цілей і завдань багато в чому залежить від ставлення до неї суспільства, його турботи про найбільш повне забезпечення розвитку її здібностей, інтересів тощо. Такий конкретний зміст соціального детермінізму як висхідного принципу для аналізу поведінки людини.

Тип поведінки особистості визначається в кінцевому підсумку соціальними умовами, залежно від її індивідуальних рис виступає в нескінченно різноманітних проявах. Але щоб виявити, які особливості, які риси поведінки особистості детермінуються соціальним середовищем і на якому етапі розвитку соціального середовища вони виникають, а які з них випливають із біологічної природи і в якому віці з'являються ті чи інші риси індивідуальної поведінки, потрібні серйозні дослідження сутності людини, її розвитку та діяльності в рамках різних наук (генетики, антропології, психології, соціології, етики). У цьому сенсі

значну роль могли б, на наш погляд, мати дослідження педагогічної генетики, у завдання якої входить виявлення задатків, здібностей, талантів дітей, встановлення віку їх максимального прояву. Такі дослідження надали б істотну допомогу у пошуку найбільш ефективних шляхів формування гармонійно розвиненої особистості. Вони дали б також змогу виявити, які здібності, задатки можуть стати основою позитивних чи негативних у моральному розумінні якостей, а також якою мірою це залежить від соціальних умов, а якою – від виховання.

Процес соціалізації, таким чином, сприяє не тільки формуванню людини як суспільної істоти, а й розвитку індивідуальної форми привласнення суспільних відношень. Спосіб існування індивідуального життя буває або більш особливим, або більш загальним проявом родового життя. Взаємодія цих двох способів життєдіяльності людини дає ключ до правильних підходів до виховання особистості, що враховують її індивідуальні особливості, до збереження у процесі виховання неповторності внутрішнього світу особистості. Як не можна вивчати природу окремо від суспільства, так і не можна ізольовати суспільство від природи, оскільки в цьому разі суспільство не знати-ме своїх можливостей. Але

яким би не було великим значення природних факторів, ще раз наголосимо: провідна роль у формуванні особистості належить усетаки соціальному середовищу. Саме воно дає можливість зрозуміти, що ж таке людина.

Як соціальна, так і біологічна програми життєдіяльності людини успадковуються у процесі її розвитку. Від народження людина позбавлена будь-якої поведінкової програми. Тому соціальна програма успадковується за допомогою виховання. Мова йде про передачу культурних і моральних традицій, цінностей, позитивного досвіду, накопиченого людством. Суспільна історія є не що інше, як послідовна зміна окремих поколінь, кожне з яких використовує матеріали, капітали, продуктивні сили, переда-

ні йому всіма попередніми поколіннями; з огляду на це покоління, з одного боку, продовжує успадковану діяльність при цілком змінених умовах, а з іншого – видозмінює старі умови за допомогою цілком зміненої діяльності. Що ж стосується біологічної програми, то вона передається у спадок шляхом записаної в генах інформації. Наявність соціальної наступності не звільняє нас від необхідності піклуватися і про біологічну основу багатства людської особистості.

Принцип *соціального детермінізму* в застосуванні до моралі означає також, що мораль обумовлена загальними або специфічними законами історії. Цей принцип вказує на існування закономірності, повторюваності явищ, на той факт, що одна система суспільних відносин готує матеріальні передумови для іншої. Мова про те, що норми моралі, її принципи, оцінки тощо в кінцевому підсумку відбивають характер суспільних відносин. Однак взяте лише в загальній формі, це положення не дає змоги розкрити всю складність взаємодії факторів, що впливають на суспільну й індивідуальну мораль. Недостатньо встановити обумовленість моральних явищ загальними законами суспільної історії та особливими законами тієї чи іншої суспільно-економічної формації, потрібно ще виявити взаємодію моралі з політикою, правом, філософією, релігією, іншими елементами духовної культури, визначити її місце в розвитку культури, з'ясувати відносну самостійність її розвитку.

Далі, встановлюючи залежність стану моральності, а також моральних доктрин від економічних засад суспільства, необхідно звернути увагу на різноманітні, часто суперечливі факти, що характеризують стан моральності, на особливості моральних приписів, доктрин і теорій в тому чи іншому суспільстві і на їх інтерпретацію. Ці особливості відображають не тільки необхідні риси того чи того суспільства, але і низку випадкових обставин, через які виявляє себе закономірність у розвитку моралі. Так, у моральних доктринах і теоріях часто можна зауважити і відбиток особистості їх творця, тобто елемент, абсолютно випадковий відносно закономірного перебігу розвитку суспільства та громадської думки. Навіть у тих філософсько-етичних системах, що їх можна розглядати як вузлові пункти закономірного розвитку етичної думки, можна знайти чимало випадкового, пов'язаного винятково з індивідуальністю їх авторів. До кола випадкових елементів слід також віднести індивідуальні особливості сприйняття людьми моральних вимог суспільства, різні оцінки людиною своїх вчинків. Усі ці моменти накладають відбиток на характер моралі в тому чи тому суспільстві.

Як соціально значущі, так і індивідуально значимі цілі й цінності особистості можуть бути різними, по-різному виявлятися – від поверхневого конфлікту до зрілих форм взаємодії із соціумом, поширюваних особистістю і на себе як його частину, як частину культури. Продумане, відповідальне ставлення до себе виникає на основі усвідомленої, цілеспрямованої діяльності із самовиховання. Породжена суспільними потребами, система виховання і освіти набуває відносної незалежності від тих вимог, що не відповідають критерію суспільної цінності та соціальної інтеграції, ідуть урозріз з актуальними або потенційними потребами не тільки особистості, але, перш за все, соціуму. Філософія виховання та освіти такого типу безпосередньо й глибоко пов'язана із соціалізацією і самовихованням, але не є ні тим, ні іншим. Її головна функція – дотриматися міри впливу на становлення особистості у прагненні людини до самостійності, з одного боку, і соціального замовлення – з іншого.

Хоч як важливе саме по собі звернення сучасних зарубіжних філософсько-етичних шкіл до глобальних проблем, не можна не помітити, що при цьому філософи здебільшого недооцінюють роль розвитку загальної етичної теорії, розроблення спільних підходів до вирішення сучасних моральних проблем. Наприклад, спостерігається захоплення вузькоспеціалізованими приватними моментами при розгляді екологічних проблем (наприклад, суперечки про те, стосовно яких природних об'єктів правомірно говорити про моральне відношення) на шкоду розробленню методологічних принципів їх вирішення. Поряд із цим виявляється прагнення деяких учених пов'язати вирішення найважливіших проблем, поставлених сучасним світом, із розробленням *"етики життя"*. Прикладом може слугувати книга американського біосоціолога Е. Вілсона *"Біофілія"*. Висловлюючи правильну думку, що в основі *"етики життя"* повинен лежати принцип гуманного ставлення людини до всього живого, збереження переданого у спадок генетичного потенціалу людства, Вілсон вважає, однак, за можливе вирішити поставлене завдання у відриві від необхідних для цього соціальних умов, покладаючись лише на знання генної інженерії, яка, на його думку, тільки й дасть змогу виявити глибинні мотиви дій людей. Тому мораль нібито покликана всю увагу приділяти саме біологічним, а не соціальним умовам життя [23, р. 12].

У пошуках шляхів морального оздоровлення суспільства не можна обійти питання про те, яке все-таки місце в цьому процесі відводиться найважливішим інститутам системи освіти і виховання. Найбільш далекоглядні західні дослідники проблем виховання вважають: якщо мета полягає не

тільки в діагностиці спостережуваних явищ моральної кризи, а й у розробленні серйозних заходів для її подолання, суспільство не може обійтися без допомоги цих інститутів. "Школа покликана заповнити моральний вакуум і виховати у молоді повагу до власності і праці", – зазначає англійський фахівець із філософії моралі Г. Масон [14, р. 3]. Вищі навчальні заклади повинні "допомогти студентам стати морально зрілими людьми", – розвиває його думку Л. Кольберг [10, р. 463]. Школи й університети, продовжує він, мають допомогти молоді усвідомити необхідність і розвинути здатність до виконання у майбутньому тих функцій, що сприятимуть суспільному прогресу, встановленню справедливого суспільства. Особливо підкреслюється, що освіту потрібно розглядати як соціальну методологію, яка допомагає людині свідомо використовувати свої здібності для служіння суспільству, виробити вміння рахуватися з інтересами інших. "Головна мета освіти – готувати зрілу, цілісну особистість" [4, р. 207].

Як бачимо, вирішення цього завдання фахівці пов'язують саме зі створенням нової методології, із філософським обґрунтуванням цілей, завдань і методів морального виховання. "Спроби вирішувати проблеми освіти і виховання без сили і мудрості філософії неминуче приречені на провал" [2, р. 5]. У новій методології вони вбачають головний засіб гуманізації системи виховання, кінцевою метою якої має бути утвердження в суспільстві таких цінностей, як справедливість, рівність, згода і відданість спільній справі. Прокламована ними філософія виховання покликана, на їхню думку, обґрунтувати свободу як мету виховання і зіставити цінності вільної та обов'язкової (примусової) систем виховання; розкрити зміст поняття "свобода", що надасть можливість більш чітко визначити і міру відповідальності молоді перед суспільством. До завдання філософії виховання вони відносять також з'ясування впливу сучасної технології на особистість, на цінність самого виховного процесу. Усі ці питання, безсумнівно, заслуговують на увагу. Але від підходу до їх осмислення, від розуміння самого предмета філософії освіти і виховання залежить і реалізація її виховних можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Behr W. *Jugendkrise und Jugendprotest. Stuttgart etc.* : Kohlhammer, 2012. – 193 s.

2. Brammeld Th. *Education for the Emerging Age.* – N. Y. : Harper and Brothers, 1991. – VIII, 244 p.

3. Dennehy R. *Education, vocationalism and democracy.* – New York : The Macmillan Co. *Thought*, 2002. – 195 p.

4. Finley R. *Realizing process' humanistic education.* – In: Konning A. (ed.) *Philosophy of the Humanistic Society.* – N. Y. : Routledge, 2000. – 207 p.

5. Goodpaster K. E., Sayre K. M. (eds.) *Ethics and the Problems of the 21-st Century.* – Chicago, Notre Dame : University of Notre Dame Press, 2008. – 217 p.

6. Horkheimer M. *Bemerkungen Über Wissenschaft und Krise.* – Hamburg : Hirschfeld, 1999. – 464 s.

7. Karmel F. *Youth, education and employment.* – In: *Australian Educational Researcher*, 1990, v. 7, N 2., pp. 35-60.

8. Keniston K. *Youth and Dissent. The Rise of a New Opposition.* – N. Y. : Harcourt Brace Jovanovich, 1981. – 403 p.

9. Kohlhammer W. *Sozialisation und Emanzipation von Peter Orban.* – Frankfurt : Athenäum Verlag, 1992. – 160 s.

10. Kohlberg L. *Education for a just society. (Moral Development, Moral Education. Ethics and Educational Policy).* – Birmingham : Munsey, 2000. – 496 p.

11. Kohlberg L. *The cognitive developmental approach to moral education.* – In: Scharf P. (ed.) *Readings in Moral Education.* Minneapolis, 1988. – pp. 98-109.

12. Lasch Chr. *The Culture of Narcissism.* – N. Y. : Norton, 2008. – 268 p.

13. Lickona T. *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues.* – N. Y. : Holt, 1996. – 430 p.

14. Muson H. *An overview of educational efforts to improve character.* – In: McClelland D. (ed) *Education for Values.* – New York : Irvington Publisher, 2002. – 220 p. – pp. 1-25.

15. Orban P. *Die Reise des Helden. Die Seele auf der Suche nach sich selbst.* – Kosel, 1995. – 205 s.

16. Orban P. *Menschwerdung – Über den Prozeß der Sozialisation Geist und Psyche.* – Frankfurt : als Taschenbuch Fischer, 1996. – 238 s.

17. Orban P. *Sozialisation: Grundlinien Einer Theorie Emanzipatorischer Sozialisation.* – Frankfurt : Athenäum Verlag, 2003. – 184 s.

18. Orban P. *Sozialisation und Emanzipation des Volkes. Kritik der erzieherischen Erkenntnis.* – Berlin : Argument-Verlag, 2012. – 312 s.

19. Pellegrin E. *The catholic universities and the church's intellectual ministry: the crisis of identity and justification.* – *Thought* : June Publishing, 2008. – 136 p.

20. Reich Ch. *The Greening of Society.* – New York : Bantam Books, 2007. – 306 p. Також див.: Leech K. *Youthquake : The Growth of a Counter-Culture.* – London : Sheldon Press, 1993. – 231 p.

21. Salkowska Ch. *America's morality. Hanging in the balance.* – N. Y. : Moral Choices in Contemporary Society, 2007. – 297 p.

22. Strumpel B., Noelle-Neumann E. *Macht Arbeit Kranka Macht Arbeit Glücklich: Eine Aktuelle Kontroverse* – München : Piper Verlag, 2005. – 296 s.

23. Wilson E. O. *Biophilia.* – Cambridge (Mass.) : Harvard University Press, 1994. – 157 p.

Продовження в наступному номері.

Цитувати: Зінченко В. В. Моделі соціалізації, соціоцентризму та соціального детермінізму в західних концепціях філософії суспільного виховання / В. В. Зінченко // Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 19-25.

© В. В. Зінченко, 2013. Стаття надійшла в редакцію 18.03.2013 ■

УДК 37.09

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ М. ПИРОГОВА

В. А. Іноземцев

У статті розкриваються підходи М. І. Пирогова до реалізації ідеї гуманістичного та духовно-морального виховання особистості з позиції філософських та педагогічних критеріїв. Аналізуються світоглядні оцінки вченого, його пошуки і розуміння сенсу життя.

Ключові слова: М. Пирогов, гуманістична позиція, антропологія, морально-етична особа, сенс життя, суть людини, буття.

Иноземцев В. А. Философские аспекты воспитания детей у педагогическом наследии М. Пирогова

В статье раскрываются подходы Н. И. Пирогова к реализации идеи гуманистического и духовно-нравственного воспитания личности с позиции философских и педагогических критериев. Анализируются мировоззренческие оценки ученого, его поиски и понимание смысла жизни.

Ключевые слова: Н. Пирогов, гуманистическая позиция, морально-этическая личность, сенс жизни, антропологія, сущность человека, бытие.

Inozemtsev V. Philosophical Aspects of Children Upbringing in the Pedagogical Heritage of M. Pyrogov

The article reveals approaches of M. Pyrogov to realization of idea of humanism and spiritual & moral education of person from the point of view of philosophical and pedagogical criteria. The world view appreciations of scientist, his searches and understanding of sense of life.

Key words: M. Pirogov, humanism position, anthropology, morally-ethic personality, sense of life, essence of man, existence.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі реформування системи освіти України мають особливу актуальність проблеми гуманізації, формування морально-етичних принципів як основи духовності та гармонійного розвитку молодих людей. На початку ХХІ ст. суспільство переживає період особливих уваги і ставлення до самого себе, коли формуються нові цінності, нові підходи і критерії буття людини. Гуманістична спрямованість молоді особистості через морально-етичну, духовну вихованість нині є пріоритетною метою системи освіти, а кінцевою метою гуманізації навчально-виховного процесу є формування всебічно розвиненої високоморальної і самовдосконаленої особистості, яка здатна адекватно сприймати реалії життя і з позицій альтруїзму служити Батьківщині, суспільству і боротися за його прогрес.

Досягти поставленої мети у навчально-виховному процесі можливо тоді, коли будуть створені умови для всебічного розвитку, саморозвитку і самовдосконалення особистості, вироблення в неї почуття власної гідності, формування чітких моральних переконань, громадянської відповідальності, патріотизму і усвідомлення необхідності самовиховання.

Система освіти в умовах глобальних суспільних процесів виступає основним фактором формування всебічно розвиненої особистості, яка розуміє сенс життя. Ця проблема є предметом дослідження багатьох сучасних педагогів. Філософські підходи і педагогічні погляди М. Пирогова мали відображення і творчий розвиток у працях Л. Гордіна, А. Бойко, С. Пазинича, О. Пономарьова, Т. Хорольської та інших.

Розроблення проблеми гуманізації національної освіти, філософської антропології стало головним вектором не лише педагогіки, а і філософії, психології, історії, етнографії, інших наук про людину.

Аналіз досліджень і публікацій. Розгляд історико-філософської та педагогічної спадщини видатних мислителів минулого є одним із шляхів досягнення практичних завдань виховання гармонійної та духовно-моральної особистості. М. Пирогов – один із найвидатніших російських учених, громадських діячів ХІХ ст. І хоча Микола Іванович не вважав себе філософом, але вся його творчість, життєва позиція свідчать про нього як людину, яка намагалася зрозуміти сенс життя, проблеми буття особистості. Публіцистична праця М. Пирогова не випадково названа "Питання життя", в

Іноземцев Віктор Анатолійович, директор Полтавського кооперативного технікуму, аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка

ній викладено роздуми про походження і таємницю людини з позиції антропологічного споглядання, мислення і сприйняття. Для вченого поняття про людину, її призначення, сенс життя, думки і дії нерозривно пов'язані. У цьому філософський підхід М. Пирогова до розуміння сутності життєвих цінностей людини, гуманістичних ідеалів. Ці та інші проблеми є предметом дослідження видатних педагогів, філософів: Г. Сковороди, К. Ушинського, І. Франка, В. Сухомлинського, О. Вишневського. Аналіз педагогічної спадщини М. Пирогова дав змогу констатувати здатність ученого зануритися у внутрішній світ людини, завжди залишатися на позиції вірності принципам гуманізму.

За глибоким переконанням Миколи Івановича, кінцевою метою виховання кожної людини повинно бути формування гармонійно розвинутої особистості, яка має морально-етичні якості, внутрішні ідеали. Головними умовами створення нової системи виховання мають бути: визначення мети виховного процесу на основі філософського розуміння сенсу життя, антропологічної сутності людини, врахування індивідуальних особливостей дитини. Тільки за дотримання таких умов можна говорити про досягнення мети виховання, формування справжньої людини – високоморальної, духовної.

Метою статті є проаналізувати погляди М. Пирогова щодо трактування сутності сенсу життя, людського існування та показати, що його філософський світогляд, педагогічні ідеї дозволили зрозуміти антропологічну сутність людини, її буття. А це було результатом формування вченим власного унікального бачення світу, належності великого педагога до оригінальної екзистенціально орієнтованої філософії освіти, спрямованої на вирішення світоглядних проблем життєзмістовного характеру через розуміння навколишнього середовища та внутрішнього змісту людини-особистості.

Виклад основного матеріалу. М. Пирогов став одним із основоположників оригінальної релігійно-філософської думки другої половини XIX століття і був першим у вітчизняній педагогіці, хто звернув увагу на необхідність вирішення "питання життя", питання людського буття. Учений чітко розумів ціль свого призначення у всесвіті. Мета М. Пирогова була "для самого себе і з самим собою розглянути своє життя, підбити підсумки своїх прагнень і світогляду... з'ясувати мотиви своїх дій" [3, с. 99].

Ось чому великий педагог визначив проблему гуманності, духовності як основне питання освітнього процесу. Його педагогічна спадщина актуальна і в наш час, оскільки в ній порушені філософські, загальнолюдські аспекти виховання. Як ве-

лика особистість і гармонійно розвинена людина, М. Пирогов на власному досвіді, прикладом свого життя показав, що таке громадянська правдивість, а також продемонстрував життєві мужність і сміливість. "Його розум був найвищою мірою послідовним, звідси його погляд на приречення як на результат безперервного і безкінечного зв'язку, що залежить один від одного, причин та наслідків" [3, с. 113].

Філософський склад розуму вченого, його підхід до розуміння педагогічних проблем дав змогу визначити суттєві аспекти виховання дітей. Так, наприклад, М. Пирогов звертає особливу увагу на внутрішній світ дитини. На думку вченого, користь справи виховання, без сумніву, вимагає розвивати в молоді любов до Батьківщини, до історичного минулого та привчати її до системної розумової праці, в якій загартовуються воля і характер [3, с. 145].

Великий лікар і педагог чітко розумів: прийшов час визнати, що духовність і моральність – це досягнення людства протягом тисячоліть через непоправні втрати, через досягнення знань гармонійного розвитку.

У праці "Питання життя" автор поставив проблему виховання насамперед людини, а потім солдата, лікаря, моряка. Великий учений звертає увагу на внутрішній світ людини, яка вступає в самостійне життя, наповнене внутрішньою енергією, яку потрібно спрямовувати на вдосконалення суспільства і себе. "Ми, живучи в суспільстві і для суспільства, живемо ще і самі собою і в самих собі" [4, с. 30]. Саме тому вся наукова та педагогічна діяльність М. Пирогова були справою честі та громадянського обов'язку і стали для нього сенсом особистого життя. Великий педагог вказує, що на жаль, є багато людей, у яких відсутня думка про сутність свого існування, але без вирішення питання про сенс людського буття неможливе розуміння об'єктивної необхідності виховання і навчання, постановки цілей педагогічної діяльності і слідування їм. Тому М. Пирогов надає таке значення цій проблемі і в своїй статті намагається її вирішити. Характерною ознакою для Миколи Івановича була життєва позиція вірності принципам гуманізму. Це характеризує його як великого вченого, як людину і особистість. Гуманістичну позицію М. Пирогова відображено в дотриманні норм християнства, громадянського обов'язку, етики і моралі. Але особливу увагу заслужують розкриття внутрішніх параметрів людини на різних етапах його життя, ролі і місця виховання всіма системами виховної роботи. Людина у процесі виховання завжди засвоює деякі уявлення про сенс і мету свого існування. Якими будуть ці уявлення, залежить перш за все від психічного стану особистості, її

соціального оточення, впливу інших людей.

Активна позиція М. Пирогова як вченого, педагога і просвітителя визначила його антропологічний підхід щодо сутності людини. "Бути людиною" – це спосіб буття, "виявлення духовної природи людини – прагнення вирішити питання життя про ціль буття" [4, с. 30]. Це був специфічний погляд ученого на прагнення людини визначити межі свого буття, пошуки духовних основ свого існування, що дає можливість побачити не тільки суб'єктивний бік проблеми, а її природу і зміст. Ось чому великий педагог звертає особливу увагу на розвиток освіти через виховання, а виховання через освіту. З раннього дитинства необхідно формувати норми моралі, поведінки, визначаючи цінності, уявлення особистості про навколишній світ, які дозволяють їй адекватно сприймати реальність через сформовані світогляд і спосіб буття.

М. Пирогов засуджував формальні догматичні підходи у педагогічній діяльності. У зв'язку з цим він говорить про важливу роль переконань у житті людини, які даються не кожному: "Це дар неба, що вимагає зусиль розробки ... тільки той може їх мати, хто привчений з дитинства пильно дивитись у себе, хто привчений з перших років життя любити щиро правду, стояти за неї горою і бути невимушено відвертим... Ці властивості досягаються вірою, натхненням, проявом свободи особистості, здатністю відволікання, вправами в самопізнанні" [4, с. 45–46].

М. Пирогов намагався затвердити новий підхід до особистості вчителя, розглядав його як основну фігуру в навчально-виховній діяльності і глибоко замислювався над проблемою, яким повинен бути вчитель, вихователь, боровся за підвищення його авторитету і науково-педагогічної кваліфікації. Учений вказував на серйозну проблему – обмаль вихователів, педагогів – талановитих, терплячих, далекоглядних і добросовісних. На жаль, зазначає М. Пирогов, "...кількість їх не відповідає масі людей, які потребують виховання" [4, с. 31]. Тільки тоді, коли вчитель, вихователь буде людиною, котра розуміє протиріччя суспільства, сім'ї, робить при цьому кроки назустріч дітям, розв'язуючи їхні проблеми, він зможе сформувати їх внутрішній світ. Адже система освіти і виховання – це те середовище, де відбувається формування особистості. М. Пирогов шукає відповідь у розумній сутності людини – вчителя, вихователя, вивчає, аналізує історію навчання та виховання, звертаючись до основних ідей Сократа, Платона, Аристотеля та інших філософів. Його цікавили "їх погляди і глибина пошуків" [1, с. 259]. Вихователь, за М. Пироговим – людина всебічно розвинена, котра постійно самовдосконалюється.

Це той, хто несе високу моральну відповідальність за свої вчинки, за дії своїх вихованців.

Великий педагог добре розумів, що основою всіх пошуків і досягнень людства є філософія. М. Пирогов як великий лікар-практик відчував необхідність у філософії і вважав її суттєвим і необхідним предметом для загальнолюдської освіти і виховання. Має рацію В. Бібіхін, зазначаючи, що "науку можна пройти, філософію – ніколи, хоч би тому, що вона непомітно переходить в інші науки, мистецтва, вміння. Нова думка ставить нові питання, пошукам немає кінця" [1, с. 109]. Але пройшовши довгий шлях випробувань, М. Пирогов дійшов висновку, що матеріалізм, атеїзм не дають людині душевної твердості і спокою в складних життєвих ситуаціях [5, с. 208].

Справжня людина, тим більше педагог, у розумінні М. Пирогова – це досвідчена високоморальна людина, здатна служити суспільству і боротися за його прогрес. Вчитель, вихователь повинен втілювати кращі риси свого народу та загальнолюдські цінності.

Педагогічні думки вченого свідчать про всебічне вивчення духовного світу дітей з моменту народження і протягом всього часу їх становлення і дорослішання. Потрібно у сім'ї, школі, суспільстві формувати активні позиції та сприйняття навколишнього світу у всьому його різноманітті. Необхідно спостерігати, вивчати і розуміти шляхом пізнання духовності у всіх можливих проявах та у всіх можливих напрямках дітей як особистостей. Подолання невігластва потрібно розпочинати з дитинства, з сім'ї, школи, у суспільстві і через суспільство, оскільки це буде визначальним кроком у майбутньому кожної людини. Великий педагог розглядав виховання як систему підходів і рух до світу ідей за допомогою мудрого наставника, який повинен знаходитися в тісному духовному взаємозв'язку зі своїм вихованцем.

М. Пирогов особливо звертає увагу на індивідуальні особливості дітей, які вони мають від народження, які потрібно враховувати при формуванні в них норм моралі та загальнолюдських цінностей та ідеалів. Він наголошував на об'єктивній, обережній оцінці вчинків дітей. Важливо не забувати про те, що у своїх діях дитина "не припиняє здаватися саме тією, ким вона є, тому що вона живе у власному світі, створеному її духом і діє, додержуючись законів цього світу". "Щоб судити про дитину справедливо і правильно, нам потрібно не переносити її із її сфери в нашу, а самим переселитися у її духовний світ" [4, с. 95].

М. Пирогов особливо наголошував на тому, що ми, дорослі, на жаль, часто "порушуємо гармонію дитячого світу, насильно вдираючись у нього. Намагаємося пересе-

лити дитину у свій дорослий світ, намагаємось максимально впливати на дитину, прищеплюючи свої дорослі погляди, поняття та судження, вважаючи, що дитина нас розуміє, і не хочемо зрозуміти, що вона розуміє нас по-своєму" [4, с. 95].

Саме дорослі винні в тому, що, вилучаючи дитину з власного духовного буття, переносючи у свою сферу, стараються примусити дивитися на все очима дорослих, сприймати і розуміти по-нашому, ми досягаємо того, що дитина починає нам "здаватися не тим, чим вона є" [4, с. 95].

Такий підхід, вважає великий педагог, сприяє формуванню в дитини двоїстості душі, накопиченню протиріч у свідомості, у взаємосприйнятті наставника і вихованця, а це, своєю чергою, спричиняє нещирі морально-духовні стосунки.

Покликання педагога, переконаний М. Пирогов, – використовуючи натхнення дитини, її сприйняття навколишнього світу, з перших років життя виховувати щирість душі, не припускати двоїстості. Це ідеал людського виховання, до якого ми повинні прагнути. Без цього, на думку педагога, неможливо виховати життєвих переконань, принципів щодо сприйняття реалій життя, які постійно змінюються і впливають на свідомість дитини і дорослої людини.

М. Пирогов, маючи великий професійний і життєвий досвід щодо сприйняття людини, вміння оцінювати її емоційний шлях від моменту народження та протягом усього життя, аналізуючи різні періоди її діяльності, дійшов висновку, що кінцевою метою виховання кожної людини повинно бути цілеспрямоване формування здатності морального сприйняття і розуміння навколишнього світу, свідомого прагнення до ідеалів правди і добра, усвідомлення людиною свого призначення на землі.

Таким чином, для того, щоб досягти мети у формуванні морально-етичної особистості, потрібні люди, стійкі у своїх переконаннях, із твердою волею, котрі здатні запропонувати модель ідеалу особистості, намагаються пізнати істину, враховуючи минуле, сьогодення, і спрогнозувати майбутнє. Таким був М. Пирогов, який добре розумів внутрішній світ людини, її сутність, можливості навчання і виховання у становленні її як особистості. Це вічна і невичерпна проблема як для філософії, так і педагогіки.

Висновок. Отже, педагогічні ідеї і практичний досвід М. Пирогова як педагога-новатора, людини з філософським мисленням

і сприйняттям навколишнього світу мають важливе значення для сучасної практичної реалізації системи виховання і формування гармонійно розвинутої особистості. Антропологічне дослідження Миколою Івановичем молодшої людини і ролі педагога-наставника в її становленні та самовдосконаленні актуальні і в наш час, оскільки вчений був мудрим лікарем людських душ, прихильником і провідником гуманного та високоморального ставлення до особистості, глибокої поваги до її гідності.

У педагогічних працях ученого простежується шлях удосконалення гуманних основ суспільства, яких можна досягти завдяки модернізації системи виховання, прагнучи при цьому духовного розвитку кожного індивіда, оскільки однією із головних проблем як філософської, так і педагогічної антропології є проблема сенсу людського буття.

Зі сторінок усіх праць М. Пирогова вчений постає як велична постать, яка увійшла в історію не лише як лікар-хірург, а і як класик демократичної, гуманістичної думки, якому належить значний внесок у скарбницю вітчизняної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бибихин В. В. *Язык философии* / В. В. Бибихин. – С.-Петербург : Наука, 2007. – 389 с.
2. Гордин Л. Ю. *Поощрение и наказание в воспитании детей* / Л. Ю. Гордин. – М., 1971. – 200 с.
3. Мусин-Пушкин А. А. Н. И. *Пирогов как педагог* / А. А. Мусин-Пушкин. – Петербург, 1917. – 145 с.
4. Пирогов Н. И. *Избранные педагогические сочинения* / Н. И. Пирогов. – М. : Педагогика, 1985. – 494 с.
5. Пирогов Н. И. *Школа и жизнь* / Н. И. Пирогов // *Избранные педагогические сочинения*. – М. : АПН РСФСР, 1952. – 493 с.
6. Пирогов Н. И. *Вопросы жизни* / Н. И. Пирогов // *Собрание сочинений*. – Т. 1. – Киев, 1910. – 426 с.

ПОЛТАВЩИНА-2012: КРОКИ ДО СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

В. І. Мирошніченко

У виступі на підсумковій колегії Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації розглядається діяльність освітян Полтавської області з реалізації у 2012 р. реформ, ініційованих Президентом України Віктором Януковичем щодо задоволення потреб населення в якійсній освіті. Визначено 10 найголовніших подій, що суттєво вплинули на поліпшення якості освіти Полтавщини у 2012 р., сформульовано головні проблеми розвитку галузі, накреслено основні завдання освітян регіону на 2013 р.

Ключові слова: Комплексна Програма розвитку освітньої галузі Полтавської області на 2011–2015 рр., Регіональна програма розвитку професійно-технічної освіти Полтавської області на 2012–2015 рр., Державні стандарти початкової і базової загальної середньої школи, реформування інтернатних закладів, ліцензування закладів професійно-технічної освіти, оптимізація мережі закладів освіти, превентивне виховання, інклюзивна освіта.

Мирошніченко В. І. Полтавская область-2012: шаги к современному образованию

В выступлении на итоговой коллегии Департамента образования и науки Полтавской облгосадминистрации рассматриваются деятельность педагогов Полтавской области по реализации в 2012 г. реформ, инициированных Президентом Украины Виктором Януковичем по удовлетворению потребностей населения в качественном образовании. Определены 10 главных событий, которые существенно повлияли на улучшение качества образования Полтавской области в 2012 г., сформулированы главные проблемы развития отрасли и обозначены основные задачи педагогов региона на 2013 г.

Ключевые слова: Комплексная Программа развития образования Полтавской области на 2011–2015 гг., Региональная программа развития профессионально-технического образования Полтавской области на 2012–2015 гг., Государственные стандарты начальной и базовой общей средней школы, реформирование интернатных учреждений, лицензирование заведений профессионально-технического образования, оптимизация сети учебных заведений, превентивное воспитание, инклюзивное образование.

Miroshnichenko V. I. Poltava Region-2012: Steps to Modern Education

In the speech at the final panel of the Department of Education and Science of Poltava Regional State Administration author describes the ways of the Poltava region teachers to implement in 2012 year reforms initiated by the President of Ukraine Viktor Yanukovich to meet the people's needs for quality education. 10 major events that significantly affected the improvement of the quality of education in Poltava in 2012 is defined; the main challenges in education and the tasks for educators of region for 2013 are formulated.

Key words: Integrated Program of the development of educational sector in Poltava region for 2011–2015, regional program of vocational education in Poltava region for 2012–2015, State standards of primary and basic secondary school for boarding schools, Licensing of vocational education establishments, optimization of school network, preventive education, inclusive education.

Найактуальнішими питаннями, що розглядалися 2012 р. впродовж засідань колегії Головного управління освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації (Департаменту освіти і науки облдержадміністрації), були підвищення якості освіти, дотримання вимог законодавства щодо впровадження нових Державних стандартів початкової школи, реформування інтернатних закладів, проведення літнього оздоровлення та відпочинку дітей, ліцензування закладів професійно-технічної освіти.

Минулоріч за підтримки Полтавської обласної державної адміністрації, облас-

ної ради проведено, без перебільшення, надскладну і напружену роботу з реалізації реформ, ініційованих Президентом України Віктором Януковичем щодо задоволення потреб населення у якійсній освіті.

10 найголовніших подій в освіті Полтавщини у 2012 р.

В освіті Полтавщини відбулася низка подій, що характеризують її розвиток. Зосереджуся на 10 найголовніших, що суттєво вплинули на якість освіти області, а також на проблемах та основних завданнях 2013 р.

Мирошніченко Володимир Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, директор Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації

1. Виконання у 2012 р. завдань Комплексної Програми розвитку освітньої галузі Полтавської області на 2011–2015 рр. Упродовж дії Комплексної програми для закладів освіти області придбано 35 навчальних комп'ютерних комплексів та 5 інтерактивних дошок; 30 комплектів обладнання навчальних кабінетів із природничо-математичних дисциплін, 20 шкільних автобусів. На ці цілі у 2012 р. використано 13,4 млн грн обласного бюджету.

В області функціонують 142 сучасні кабінети природничо-математичних дисциплін. Обладнано 801 навчальний комп'ютерний комплекс, 513 закладів під'єднано до Інтернету.

Поставка до нового навчального року 41 автобуса коштом держави в усі райони області, 14 – коштом обласного бюджету, ще 7 – коштом районних бюджетів та завдяки спонсорській допомозі дала змогу стовідсотково забезпечити підвезенням до місця навчання та додому учнів і вчителів. Це понад 13 тис. школярів і майже 1 300 педагогів.

2. Упровадження освітнього стандарту дошкільної освіти, спрямованого на розвиток дитини. Важливо, що впровадження в області нового стандарту відбувається на тлі відновлення роботи дошкільних навчальних закладів і збільшення частки дітей, охоплених дошкільною освітою. 2012 р. відновлено діяльність 17 закладів (упродовж трьох останніх років – 84). Частка охоплення дітей дошкільною підготовкою порівняно з 2010 р. зросла на 12 % – із 76 до 88, а кількість вихованців – на 7 тис. дітей. Майже 14 тис. дітей п'ятирічного віку стовідсотково охоплено різними формами дошкільної підготовки.

3. Перехід початкової школи на навчання за новим стандартом, що є продовженням програми "Впевнений старт".

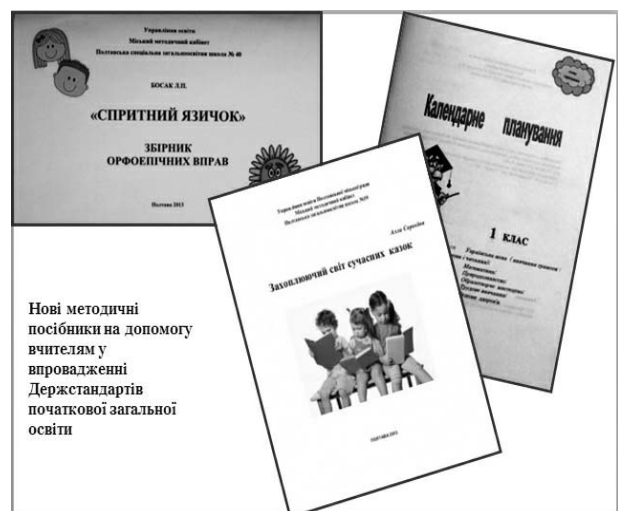
2012 р. освітяни області взяли участь у Першій Всеукраїнській акції "Нові стандарти – нова школа". Її головний висновок – початкова школа готова до введення нового стандарту. Запроваджено новий зміст, нові підручники, навчальні плани і програми. На новий стандарт перейшли 12,7 тис. першокласників із 47 тис. учнів початкової ланки. Їх навчають понад 3 тис. учителів, із яких 22 прийшли у початкову школу вперше.

Ведеться робота зі створення нових методик, сучасної матеріальної бази, сприятливого для дітей навчального середовища, забезпечення якісного медичного і психологічного супроводу переходу школи до нової початкової освіти. Не менш значущою подією було проведення минулоріч обласної естафети педагогічних інновацій "Нові горизонти української школи". Виявлено низку інноваційних напрацювань: стратегічне управління розвитком навчального закладу в Комсомольській ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 із поглибленим вивченням економіки та права (директор – Тягай Н. А.), підготовка керівних кадрів у районній школі кадрового резерву Гадяцького району (начальник відділу освіти – Лідовий І. Г.).

4. Реалізація прийнятої у 2012 р. Регіональної програми розвитку професійно-технічної освіти Полтавської області на 2012–2015 рр. З обласного бюджету для зміцнення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів уперше виділено близько 1 млн грн. Виконано роботи: у повному обсязі у Полтавському Центрі професійно-технічної освіти, професійному аграрному ліцеї м. Кобеляки, професійно-технічному училищі № 49 с. Красногорівка Великобагачанського району; частково у професійному аграрному ліцеї с. Веприк Гадяцького району і Полтавському вищому професійному училищі імені А. О. Чепіги.

Виконання Комплексної програми розвитку освітньої галузі Полтавської області на 2011–2015 роки

ПРИДБАНО	2011 рік	2012 рік	План на 2013 рік
Навчальні комп'ютерні комплекси	10	25	25
Шкільні автобуси	6	14	10
Начальні кабінети	13	17	15
Інтерактивні комплекси	-	5	45

5. Розроблення спільно з Інститутом електрозварювання імені Є. О. Патона Національної академії наук України, затвердження та впровадження вищим професійним училищем № 7 м. Кременчука (директор Несен М. Г.) державного стандарту нового покоління з професії "Зварник". Уперше в Україні кваліфікаційну атестацію учнів здійснювала державна кваліфікаційна комісія, створена Українським атестаційним комітетом зварників на базі атестаційної комісії з атестації зварників ПАТ "Крюківський вагонобудівний завод". Випускники підтвердили свій рівень кваліфікації і отримали сертифікати Українського атестаційного комітету зварників.

6. Реформування навчальних закладів інтернатного типу відповідно до завдань Державної цільової соціальної програми реформування системи інтернатних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; таких закладів в області залишилося два.

Кременчуцьку спеціалізовану школу-інтернат I–III ст. Полтавської обласної ради із спільної власності територіальних громад сіл, селищ і міст Полтавської області передано в комунальну власність територіальної громади м. Кременчука. Створено Полтавський навчально-реабілітаційний центр на базі навчально-виховного комплексу № 59.

7. Створення позашкільного навчального закладу "Полтавська обласна Мала академія наук учнівської молоді". Завдяки результативному захисту власних наукових робіт учасниками Міжнародних проектів Національного центру "Мала академія наук України" стали: Наталія Дудко з Комсомольська – учасниця проекту "Сучасна наука та суспільство" у Женеві (Швейцарія), Вікторія Лях із Нових Санжар – учасниця III Міжнародного літнього табору у Пекіні (Китай), Денис Коваленко з Полтави – учасник Міжнародної виставки науково-технічних роз-

робок і творчих робіт "Талант та інтелект" у Парижі (Франція).

Відкриття навчально-оздоровчого комплексу "Ерудит" при Кременчуцькому педагогічному училищі ім. А. С. Макаренка дало змогу провести навчально-тренувальні збори для 630 учнів – переможців олімпіад, конкурсів-захистів Малої академії наук та оздоровити влітку близько 300 дітей.

8. Участь полтавських освітян у парламентських слуханнях "Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання". На слуханнях виступив директор Новоаврамівської гімназії Хорольського району Коротич Л. П. Його пропозиції щодо наповнюваності загальноосвітніх навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості, та внесення змін у Бюджетний кодекс України стосовно визначення обсягів міжбюджетних трансферів для здійснення видатків на дошкільну та позашкільну освіту мали місце у постанові Верховної Ради України "Про рекомендації парламентських слухань".

9. Добудова спортивного залу до Лубенської загальноосвітньої школи № 1. На будівництво виділено близько 4,0 млн грн (2,5 млн грн – кошти обласного, 1,5 млн грн – місцевого бюджету). Здійснено капітальний ремонт Кременчуцької загальноосвітньої школи I–III ст. № 9, наповнення закладу сучасним обладнанням на суму 5 млн грн завдяки зусиллям президента ПАТ "Крюківський вагонобудівний завод" В. Приходька.

10. Реалізація програми розвитку сільських населених пунктів в аспекті освіти. Завдяки Програмі на відновлення та ремонт дошкільних закладів, будівництво допоміжних об'єктів і ремонт загальноосвітніх навчальних закладів освоєно 47,9 млн грн, що вдвічі більше запланованого.

Безумовно, у кожному районі чи місті відбулися найпомітніші події. У Котелев-

Завдання на 2013 рік Дошкільна освіта

Напрямок	Кількість об'єктів	Кошторисна вартість робіт, млн грн.	У тому числі спонсорські кошти, млн грн.
Відновлення роботи	12	1,700	0,738
Капітальний ремонт приміщень	303	7,200	2,600

Загальна середня освіта

Будівництво допоміжних об'єктів	6	1,200	0,200
Капітальний ремонт приміщень ЗНЗ	374	10,800	4,800
Придбання шкільних автобусів	10		

Розподіл позашкільних навчальних закладів Полтавщини за напрямами діяльності

Напрями діяльності	Кількість позашкільних навчальних закладів	
	2011	2012
Художньо-естетичний	34	34
Туристсько-краєзнавчий	7	7
Еколого-натуралістичний	11	11
Науково-технічний	14	14
МАН	1	1
Інші напрями	21	23
Всього	87	90

ському районі завершено реконструкцію, добудовано басейн дошкільного закладу "Пролісок", на що спрямовано 2,5 млн грн. У Кременчуцькому районі облаштовано ігрові майданчики в 11 навчальних закладах. Відкрито спортивний майданчик зі штучним покриттям на базі Піщанської гімназії. Машівський район: відкрито 4 навчально-виховні комплекси "ЗНЗ – ДНЗ". Шишацький район: на території Гоголівської школи розпочав діяльність новий спортивний комплекс "Зоря", вартість спорудження якого становить 736 тис. грн. У Чутівському районі успішно реалізується проект "Місцевий розвиток, орієнтований на громаду". На впровадження енергозберігальних технологій спрямовано майже півмільйона грн.

Головні проблеми розвитку освітньої галузі області

Це, насамперед, невизначеність механізму виділення коштів на розвиток матеріально-технічної бази та проведення капітальних ремонтів професійно-технічних навчальних закладів.

Удосконалення якості управління освітою, зокрема діяльності директора школи. Приємно відзначити, що у Всеукраїнському конкурсі "Директор ХХІ століття" в номінації "Управління персоналом" перемогла директор Комсомольської гімназії імені В. О. Нижниченка Л. Полобок, а в номінації "Інноваційна культура школи" – директор Комсомольського навчально-виховного комплексу імені Л. І. Бугаєвської А. Тузікова.

Минулого року світовий економічний форум у Давосі оприлюднив звіт щодо конкурентоспроможності держав. За багатьма критеріями проаналізовано 140 країн. Освітня система України посідає в ньому 56 місце, найбільш вигідно виглядаючи в задоволенні потреб населення у професійно-технічній освіті (8

місце), найгірше – у питаннях управління освітою (109 місце). Наголошу, що на якість управління впливає недостатня обізнаність директорів навчальних закладів із сучасною нормативною базою. Тому актуальною залишається передплата періодичних видань галузевого міністерства.

Важливе значення для забезпечення розвитку здібностей, обдаровань дітей належить *позашкільним навчальним закладам*. Головний чинник, що стримував їх розвиток упродовж останніх 10 років – брак стабільного фінансування. За звітний період ситуація змінилася на краще, забезпечено стабільне фінансування *заходів* із позашкільної освіти. Проте ці зміни щодо фінансування лише частково вирішили проблему. Решта видатків на утримання позашкільних навчальних закладів здійснюється коштом частини місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Наслідок – немає змоги покращити матеріально-технічне забезпечення гурткової роботи. Комп'ютерною технікою позашкільні заклади забезпечені на 20 % від потреби.

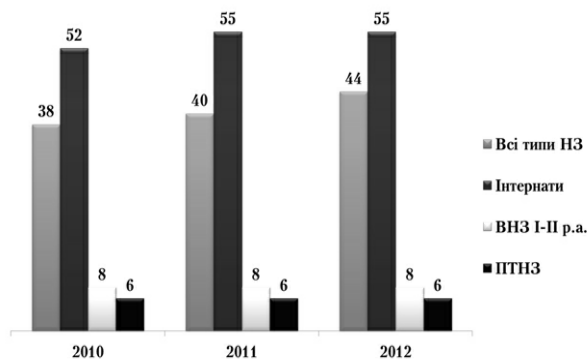
Непокоїть поширення жорстокості, насилля у середовищі учнівської молоді, нестача в частині дітей позитивної мотивації до життя. Немає дієвого контролю за інформаційними матеріалами, що друкуються в окремих виданнях, демонструються на каналах телебачення на тлі легкого доступу до Інтернет-ресурсів.

Проблемним залишається питання забезпечення навчальних закладів практичними психологами та соціальними педагогами. Таке становить 47,9 % потреби. Погіршилося кадрове забезпечення фахівцями психологічної служби у м. Комсомольську, Гадячі, Кобеляцькому, Котелевському, Кременчуцькому, Миргородському, Новосанжарському, Оржицькому, Пирятинському, Полтавському, Чорнухинському районах. Особливе

Порівняльний аналіз стану злочинності учнів ЗНЗ та ПТНЗ (за даними кримінальної міліції у справах дітей)

	2010 рік % росту	2011 рік % росту	2012 рік % росту
ЗНЗ	+ 92,6	+ 81,0	+ 5,6
ПТНЗ	+ 70,0	+ 108,8	- 14,3

Показники забезпечення закладів освіти області соціальними педагогами (%)

занепокоєння викликає кадрове забезпечення навчальних закладів соціальними педагогами. Упродовж останніх трьох років професійно-технічні, інтернатні навчальні заклади не ввели жодної ставки соціальних педагогів.

Основні завдання освітян області у 2013 р.

Оптимізація мережі закладів освіти. В умовах обмежених фінансових ресурсів необхідно вжити заходи, спрямовані на оптимізацію видаткових повноважень органів влади, підвищити ефективність використання бюджетних коштів, здійснити рішучі кроки з оптимізації мережі закладів освіти.

Планове переведення всіх ЗНЗ на однозмінний режим роботи. Аналіз динаміки контингенту учнів, що навчається в другу зміну, за останні роки виявив стійку тенденцію до зменшення. За два останні роки вдвічі зменшилася кількість закладів, що працюють у дві зміни. На сучасному етапі у дві зміни працюють 19 шкіл (2,7%), де навчається 2 618 учнів. Найбільше таких закладів у Кременчуці, Лубнах, Полтаві та Глобинському районі.

Незважаючи на те, що область має успіхи щодо підвезення дітей сільської місцевості до місць навчання і додому, для остаточної реалізації програми "Шкільний автобус" необхідно придбати ще 100 транспортних одиниць.

Питання якості освіти. Порівняльний аналіз результатів зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників за 2008–2012 рр. і державної підсумкової атестації виявив проблему об'єктивності оцінювання знань. На регіональних нарадах із керівниками органів і закладів освіти розглянуто шляхи вирішення проблеми. Необхідно зреалізувати їх.

Упровадження Державних стандартів початкової і базової загальної середньої

школи. З 1 вересня 2013 р. другокласники опановуватимуть "Сходинки до інформатики", п'ятикласники теж переходять на навчання за новим Державним стандартом, починаючи з 5-го класу, обов'язково вивчатимуть другу іноземну мову. Інформаційно-комунікаційні технології вивчатимуться з 5 до 9-го класу. Тому вкрай необхідні підготовка і перепідготовка фахівців з інформатики й іноземної мови, створення відповідної бази.

Поліпшення експериментальної діяльності закладів освіти. Експериментально-дослідну освіту в області представляють 4 всеукраїнські та 4 регіональні експерименти, 21 експериментальний навчальний заклад. Проте в 13 районах навчальними закладами вона взагалі не проводиться. Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, координатори експериментальної діяльності районних і міських методичних кабінетів покликані організувати звітування про результативність експериментальної діяльності закладів та з'ясувати доцільність проведення кожного експерименту і заходи з розгортання експериментально-дослідної роботи вчителів і керівників.

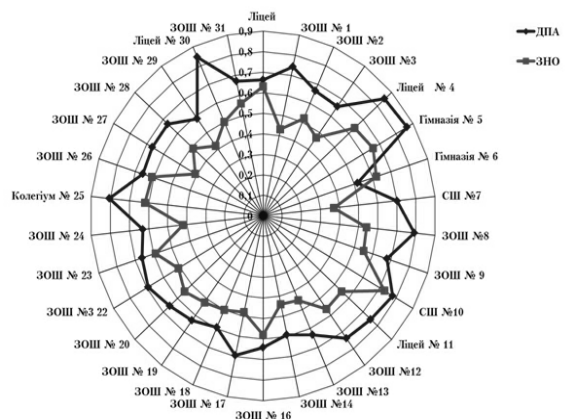
Подальше реформування інтернатної системи. Це питання – на особистому контролі Президента України В. Ф. Януковича. На противагу розвиненим країнам, де інтернати працюють з обдарованими дітьми, в Україні вони, як правило, утримують дітей, котрі потребують особливої соціальної уваги та підтримки. В області лише 30% інтернатних закладів для роботи з обдарованими дітьми і не всі працюють ефективно.

Ще один напрям подальшої роботи – створення умов для навчання дітей, які мають вади розвитку. Назріла необхідність створення відповідних центрів. У 2013 р. планується створення ще одного навчально-реабілітаційного центру на базі Микільської спеціальної школи-інтернату Полтавського району.

Рейтингове місце Полтавської області (180 і більше балів)

Назва предмета	2011	2012
Українська мова та література	12	13
Історія України	19	17
Математика	23	21
Біологія	15	26
Географія	20	11-12
Хімія	27	25
Фізика	25	25
Російська мова	23	23
Англійська мова	20	20
Німецька мова	24	18
Французька мова	0	12
Російська мова		25
Всесвітня історія		25

м. Кременчук (українська мова та література)

Упровадження інклюзивної освіти. Діти, які мають фізичні та психічні вади, повинні навчатися з однолітками у звичайних загальноосвітніх школах. В області визначено 38 базових загальноосвітніх, 16 дошкільних навчальних закладів для впровадження інклюзивної освіти. Звичайно, це не може задовольнити потреби дітей, яким необхідні особливі умови навчання. Відтак потрібно завершити в кожному місті, районі області створення базових загальноосвітніх, дошкільних навчальних закладів для впровадження інклюзивної освіти; активізувати роботу з організації належного навчально-виховного процесу в інклюзивних школах; створити необхідні умови безперешкодного доступу дітей до шкіл як зовні, так і в приміщеннях.

Поліпшення роботи з обдарованою молоддю. 2012 р. учні Полтавського обласного ліцею-інтернату при Кременчуцькому педагогічному училищі ім. А. С. Макаренка (директор – Гальченко І. В.) Роман Фурко та Роман Рубаненко здобули поміж 324 учасників із 81 країни світу бронзові медалі на 24-й Міжнародній учнівській олімпіаді з інформатики в Італії (м. Сірміоне). 2013 р. вони разом із Андрієм Мостовим стали абсолютними переможцями обласної олімпіади з інформатики, набравши 1 000 балів із 1 000.

Щодо Всеукраїнських учнівських олімпіад, то у IV етапі взяло участь 67 учнів Полтавщини, з них 26 здобули дипломи переможців. Намітилася *позитивна тенденція результативності* участі учнівських команд області в IV етапі Всеукраїнських олімпіад. Порівняно з минулим роком у загальнокомандному рейтингу область піднялася з 24 на 18 позицію. Кількість переможців зросла до 26. За підсумками всіх олімпіад лідерами за кількістю призових місць є Полтава, Кременчук, Лубни, Комсомольськ, Полтавський район.

Президентом України В. Ф. Януковичем 2013-й оголошено роком дитячої творчості. Відповідні заходи можна реалізувати в умовах розширеної мережі позашкільних закладів. В області працює 90 позашкільних навчальних закладів, де розвивають свої здібності і нахили понад 43 тис. учнів.

Колектив обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді став бронзовим призером XV ювілейної Міжнародної виставки навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 2012". Вихованці цього закладу посіли I місце на I Всеукраїнському зльоті трудових учнівських об'єднань України в номінації "Тваринництво". Наукове товариство "Персей" обласного центру науково-технічної творчості учнівської молоді вибороло I командне місце у відкритому науковому колоквиумі "Космос. Людина. Духовність". Команда туристів обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді стала переможцем Чемпіонату України зі спортивних туристських походів серед учнівської та студентської молоді у 2012 р. 10 пошукових загонів навчальних закладів області стали переможцями та лауреатами Всеукраїнської експедиції "Моя Батьківщина – Україна". Це – кращий результат в Україні. Ансамблю народної пісні "Молоді голоси" обласного центру естетичного виховання учнівської молоді присвоєно почесне звання "Народний художній колектив".

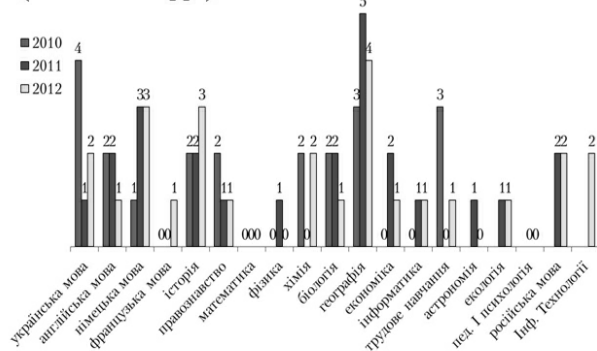
Середньообласний показник охоплення дітей позашкільними закладами залишається на 5,8 % нижчим за середній в Україні (39,9 %).

Завдання превентивного виховання: створення умов для залучення всіх дітей шкільного віку до навчання, контроль за відвідуванням закладів освіти; забезпечення активної співпраці з громадськими об'єднаннями та організаціями щодо формування здорового способу життя; розши-

Експериментальна діяльність ЗНЗ Полтавської області у 2012–2013 н.р.

Результати участі учнів області у IV етапі Всеукраїнських олімпіад з базових дисциплін (2010 – 2012 рр.)

рення служб практичних психологів і соціальних педагогів.

Головні завдання профтехосвіти слід вирішувати шляхом упровадження стандартів професійно-технічної освіти; поглиблення соціального партнерства з роботодавцями; опанування учнями професії у тісному поєднанні з виготовленням продукції, наданням різноманітних послуг населенню та організаціям. В умовах недофінансування з державного бюджету кошти, отримані від навчально-виробничої діяльності, були і залишаються додатковим джерелом фінансування навчальних закладів.

Минулого року на спецфонди училищ надійшло 3 млн грн. Найбільше отримали коштів у Полтавському професійному ліцеї (очолював директор Яценко А. М.), Полтавському вищому професійному училищі ім. А. О. Чепіги (директор – Корочанська В. І.), Міжрегіональному Центрі професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців (директор – Заєць В. І.).

Забезпечення закладів педагогічними кадрами. У закладах освіти області задіяно понад 20,7 тис. педагогічних працівників. Найбільше педагогів із вищою освітою у Полтаві, Чорнухинському, Новосанжарському, Зіньківському, Семенівському районах. Найменше – у Комсомольську та Кременчуці, також у Глобинському, Миргородському та Лубенському районах.

Останнім часом послаблено роботу щодо професійної орієнтації учнів на педагогічні професії. Належним чином проводиться така у відділах освіти Гадяцької, Глобинської, Гребінківської, Зіньківської Решетилівської, Хорольської, Чорнухинської та Чутівської райдержадміністрацій. З 1 вересня 2012 року майже всі випускники-цільовики розпочали роботу в закладах освіти цих районів. Проте в Новосанжарському районі із 5 таких випускників 2012 р. лише 1 приступив до роботи, в Оржицькому районі із 12 – лише 3, у Семенівському із 12 – 5. Важливим питанням є соціальний захист педагогічних працівників, зокрема питання покращення житлово-побутових умов.

Щодо методичних служб. Міністр освіти і науки, молоді та спорту України Д. В. Табачник, розкриваючи завдання, що їх ставить сьогодні перед освітянами, наголошує на ролі та місці в системі освіти методичної служби, вказує на не-

обхідність її "перезавантаження". Місія методистів усіх рівнів – не контролювати й карати, а щоденно допомагати вчителю, пояснювати, що і як необхідно робити правильно, підтримувати і спрямовувати його, знайомити з досвідом кращих колег. Вважаємо за необхідне перед початком навчального року провести обласну естафету з вивчення та впровадження інноваційних форм роботи.

Підсумовуючи, зазначу: для освітян завдання номер один – здоров'я наших дітей. Міністр Д. В. Табачник наголосив: "Не вчіть за рахунок здоров'я, воно – найдорожче".

Запорукою успішного впровадження державних стандартів, надання якісної освіти є матеріально-технічна база, методичне забезпечення і підготовка педагогічних кадрів, про що закликаю постійно дбати. *Найголовнішою проблемою в освіті залишається кадрова*, оскільки саме від учителя залежить ефективність виконання всіх перспективних планів і новацій.

УДК 37.015.311

УКРАЇНСЬКІ ШКОЛЯРИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ TIMSS УВІЙШЛИ ДО ДВАДЦЯТКИ КРАЩИХ

Висвітлюються результати участі України у міжнародному дослідженні якості природничо-математичної освіти учнів 8 класів "TIMSS-2011".

Украинские школьники по результатам исследования качества математического образования TIMSS вошли в двадцатку лучших

Освещаются результаты участия Украины в международном исследовании качества математического образования учащихся 8 классов "TIMSS-2011".

TIMSS Enumerates Ukrainian Students in the Top Twenty

Paper describes the results of the participation of Ukraine in the international research of nature and mathematics education in 8-th grade "TIMSS-2011".

Наприкінці 2012 року у Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України під головуванням заступника Міністра Бориса Жебровського відбулася прес-конференція "Результати участі України у міжнародному дослідженні якості природничо-математичної освіти учнів 8 класів "TIMSS-2011". "Особливо важливими є дослідження саме із природничо-математичної освіти, над підвищенням якості якої зараз працює міністерство", – сказав заступник Міністра.

TIMSS – це дослідження якості природничо-математичної освіти (1995, 1999, 2003, 2007, 2011 роки). Країни-учасниці об'єднують зусилля у розробленні методології, технології та інструментарію міжнародних порівняльних досліджень якості освіти. Основна увага приділяється не ранжу-

ванню країн за рівнем підготовки учнів, а поясненню відмінностей, що існують між ними, та виявленню факторів, які впливають на результати навчання.

Україна вже двічі брала участь у дослідженні – у 2007 (серед учнів 4-х та 8-х класів) та 2011 (серед учнів 8-х класів) роках. Учасниками дослідження 2011 року стали 3 378 учнів 8-х класів зі 148 загальноосвітніх навчальних закладів з усіх областей України, міст Києва та Севастополя. Навчальні заклади були відібрані Канадським центром статистики (Statistic Canada) відповідно до вимог проведення дослідження, з урахуванням типу населеного пункту, в якому знаходиться навчальний заклад, типу навчального закладу та кількості учнів у ньому.

Директор Українського центру оцінювання якості освіти Ірина Зайцева звернула увагу присутніх на помітний успіх України у підвищенні середнього балу з природознавства – за цим показником наша країна продемонструвала чудовий результат.

За словами національного координатора дослідження TIMSS в Україні Лариси Дворецької, порівняння середніх балів країн-учасниць дає змогу зіставити середню успішність виконання завдань учнями відповідної

країни із середньою успішністю виконання завдань учнями інших країн.

Найвищі середні бали серед учнів 8-х класів із математики показали школярі з таких країн та окремих регіонів: Республіки Корея (613), Сінгапуру (611), Тайваню (609), Гонконгу (586) та Японії (570). Найкращими з природничих наук стали учні із Сінгапуру (590), Тайваню (564), Республіки Корея (560), Японії (558) та Фінляндської Республіки (552).

За результатами дослідження 2011 року українські 8-класники поліпшили результати з математики (на 17 балів) і з природничих наук (на 16 балів). Це дало змогу підвищити позицію країни у міжнародному рейтингу з математики – з 25 місця у 2007 році до 19 місця у 2011 році, а з природничих дисциплін – з 19 до 18 місця.

Лариса Дворецька також зазначила, що для виявлення факторів, які впливають на результати навчальних досягнень учнів, додатково до міжнародного тестування проводиться анкетування національних експертів з освіти, учнів, учителів та адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів, що беруть участь у дослідженні.

Результати дослідження TIMSS засвідчили: Україна зробила крок уперед – за всіма показниками, і це очевидна тенденція до зростання. Пов'язано це з тим, що після проведення TIMSS-2007 було здійснено значну роботу з аналізу результатів дослідження, організовано науково-методичні семінари, "круглі столи" з розробниками програм і авторами підручників, навчання вчителів на курсах підвищення кваліфікації з питань моніторингових досліджень в освіті.

Із 2008 року у підручниках з'являється більше задач практичного змісту, тестових завдань різних форматів, цікавих задач на застосування знань у нестандартних ситуаціях; розробляються нові збірники для проведення державної підсумкової атестації з предметів природничо-математичного циклу, з урахуванням рекомендацій,

наданих після аналізу результатів дослідження TIMSS-2007.

Детальніше з інформацією про результати дослідження TIMSS-2011 можна ознайомитися на сайті Українського центру оцінювання якості освіти: testportal.gov.ua

Цитувати: Українські школярі за результатами дослідження якості природничо-математичної освіти TIMSS увійшли до двадцятки кращих // Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 37–38.

© Джерело: <http://www.mon.gov.ua/ua/actually/3575-ukrayinski-shkolyari-za-rezultatami-doslidgeennya-yakosti-prirodnicho-matematichnoyi-osviti-timss-uviyshli-do-dvadtsyatki-kraschih> ■

Довідка "Постметодика": "Шведський Інститут" – рубрика "ПМ", призначення якої – знайомити читачів із європейським і світовим досвідом освіти та з проблем європейської інтеграції України. Розпочата в числі 3 (35) за 2001 рік завдяки партнерським зв'язкам, які з метою поширення шведського досвіду в галузі природоохоронної освіти у 2001–2002 рр. ПОШПО встановив із неурядовою агенцією "Шведський Інститут" (www.si.se).

УДК 37.014.3

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Л. М. Калініна

Розглянуто особливості сучасної чеської школи як відкритої соціально-педагогічної та соціально-економічної системи, що являє собою міні-суспільство зі своїми населенням і територією, економікою та цілями, духовними і матеріальними цінностями, фінансами, комунікацією, ієрархією. Школу як освітньо-культурний феномен презентовано крізь призму новаційних змін, що проголошені та успішно реалізуються в Чеській Республіці, розвитку традицій, організаційної культури, персоналу.

Ключові слова: соціально-економічна система, освітня реформа в Чеській Республіці, демократія, освітня політика, асоціація з міжнародних питань у Чеській Республіці, рамкові освітні програми, відкритість школи, освітні послуги, акредитаційні агентства, моніторингове дослідження.

Калинина Л. Н. Реформирование образования в Чешской Республике

Рассмотрены особенности современной чешской школы как открытой социально-педагогической и социально-экономической системы, представляющей собой мини-общество со своим населением и территорией, экономикой и целями, духовными и материальными ценностями, финансами, коммуникацией, структурной иерархией. Школа как образовательно-культурный феномен представлена через призму новационных изменений, которые провозглашены и успешно реализуются в Чешской Республике, развития традиций, организационной культуры, персонала.

Ключевые слова: социально-экономическая система, образовательная реформа в Чешской Республике, демократия, образовательная политика, ассоциация по международным вопросам в Чешской Республике, рамочные образовательные программы, открытость школы, образовательные услуги, аккредитационные агентства, мониторинговые исследования.

Kalinina L. Reformation of Education is in Czech Republic

Author of this article considers school as an open socio-educational or socio-economic system constitutes as mini-society with its population and territory, economy and goals, spiritual and material values and finance, communication and hierarchy. School as historical phenomenon overviews through implementing innovations, adopted in Czech Republic, traditions, culture of management and personal development.

Key words: socio-economic system, educational reform is in Czech Republic, democracy, educational politics, Association for International Affairs of Czech Republic (AMO), scope educational programs, educational services, accreditation agency, monitoring research.

Постановка проблеми. Будь-яка школа як відкрита соціально-педагогічна чи соціально-економічна система становить міні-суспільство зі своїми населенням і територією, економікою та цілями, духовними і матеріальними цінностями, фінансами, комунікацією, ієрархією. Вона має власні історію, традиції, культуру, технологію та персонал; пов'язана з культурно-історичними періодами суспільного розвитку.

Ключовим елементом і школи, і суспільства є людина. Ще за часів Сократа було вперше створено афінське демократичне суспільство, провадилися вільні бесіди філософів із учнями та послідовниками як прообраз сучасної школи. Не можна точно довести, що встановлення демократії було пов'язано з організацією шкіл в Афінах, біля витоків яких стояли Сократ, Платон, Аристотель, але це гіпотетичне припущення можна пояснити, за

Калініна Людмила Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії управління освітніми закладами Інституту педагогіки НАПН України

К. Поппером, "зв'язком літератури, науки і демократії", "виникненням вільного ринку книг близько 530 року Р.Х. в Афінах" тощо.

Сучасна школа в Чеській Республіці віддзеркалює інноваційні зміни, що проголошені та реалізуються в країні. Відтак, об'єктивно потрібне осмислення й раціональне застосування кращих зразків практики освітніх змін і напрацювань учених Вишеградської групи, зокрема Чеської Республіки. Намагання України стати рівноправним партнером європейської спільноти потребує пізнання й урахування вітчизняною освітою перспективних тенденцій модернізації національних освітніх систем розвинених європейських країн, уваги до шляхів досягнення якості освіти та її привабливості в ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень. Проблема реформування освітніх систем не нова для практиків і наукових шкіл менеджменту країн Європейського Союзу. Вона активно досліджувалася, як правило, у зв'язку з упровадженням освітніх змін, реформ та інновацій, зумовлених політичними й соціально-економічними чинниками; є особливо актуальною наприкінці ХХ-го і у ХХІ ст., проголошеному ЮНЕСКО століттям освіти.

Утвердження в розвинених країнах світу тенденції "інтелектуалізації економіки" (базування економіки на знаннях) спонукає до усвідомлення: пошук ефективної моделі соціально-економічного розвитку України та вітчизняної сфери освіти необхідно вести у площині теорії людського капіталу та її врахування у практиці ринкових перетворень.

Освітня політика в системі інститутів громадянського суспільства, з'ясування її природи, політика розподілу підручників, особливої перерозподілу місцевих освітніх бюджетів, масштабні реформи галузі освіти в Східній та Центральній Європі перебували в центрі уваги західних дослідників і мали відображення у працях С. Карстена і Д. Майора "Освіта у Східній та Центральній Європі: освітні зміни після падіння комунізму" (1994 р.), М. Карной "Глобалізація та освітня реформа: що треба знати людям, які займаються плануванням" (1999 р.), П. Радо "Перехід в освіті" (2001 р.), Л. Серич "Освітні реформи в Центральній та Східній Європі" (1996 р.) та ін. [2, с.11, 104, 115, 169].

Тенденції розвитку середньої та вищої освіти у світовому і європейському контекстах, освітні зміни, реформи й інновації, освітній менеджмент в умовах змін, міжнародний розвиток освітньої політики, глобалізація і розвиток освіти, якість освіти та інструменти її моніторингу, тен-

денції освітньої політики і реформи в країнах Східної та Західної Європи, основи та аналіз освітньої політики ґрунтовно висвітлено в низці праць українських учених і дослідників: Л. Ващенко, Н. Абашикіної, Т. Десятова, І. Іванюк, В. Кременя, В. Корсака, Н. Лавриченко, І. Лікарчука, М. Лещенко, О. Локшиної, О. Матвієнко, В. Огнев'юка, О. Савченко, А. Сбруєвої, Т. Сорочан, О. Сухомлинської, Л. Паращенко, О. Пометун, Т. Пушкарьової, Р. Шияна та ін.

Мета статті полягає в розкритті специфіки школи як соціоекономічної системи в ракурсі освітньої реформи в Чеській Республіці крізь призму цінності цього досвіду для України як держави, що поставила завдання інтеграції у європейську спільноту, досягнення європейських економічних і соціальних параметрів розвитку освіти, формування конкурентоспроможності фахівців, для прогностичної екстраполяції одержаних здобутків і висновків на діяльність загальноосвітніх навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. 2013 р. за сприяння Асоціації з міжнародних питань Чеської Республіки (АМО, <http://www.amo.cz>, координатор Зденка Вагнерова) відбувся п'ятиденний навчальний візит педагогів і директорів шкіл України та Білорусі в цю країну на тему "Менеджмент школи – теорія і практика Чеської Республіки". Упродовж такого короткого періоду важко знайти відповіді на всі запитання щодо освітньої реформи, теорії та практики менеджменту школи в Чеській Республіці (далі – ЧР), особливо враховуючи, що після перебування у Празі їх стало не менше, а більше. Однак щоб не залишитися на маргінесі прогресу, маємо проаналізувати досвід упровадження освітньої реформи в ЧР на засадах постмодерністської методології та синергетики, що уможлиблює розгляд причин і шляхів реалізації освітньої реформи з позицій багатовимірності, дискретності, відкритості системи освіти до зовнішнього світу, зокрема здобуття якісної математичної та природничо-наукової освіти учнями загальноосвітніх навчальних закладів як важливого компонента ефективної діяльності шкіл.

Причини освітньої реформи в Чеській Республіці пов'язані з процесами економічної, політичної та культурної глобалізації, економією державного бюджету, зі зміною внутрішніх і зовнішніх чинників формування цінностей освіти, з потребою її відповідності викликам часу, європейському ринку праці, інтересам і потребам кожної людини, розширення мобільності на ринку праці для взаємного збагачення європейським досвідом, удосконалення національних законодавчих актів у всіх

сферах суспільства, забезпечення системи гарантування якості освіти.

Процеси в суспільстві та економіці на початку XXI ст. зумовили зміни на ринку праці і детермінували зміну зовнішніх цінностей освіти, тобто тих, що визначають економічну цінність освіти в життєдіяльності людини, розвиток соціально-професійної структури суспільства, підвищення економічної продуктивності шляхом удосконалення робочої сили, поліпшення ефективності використання фінансових ресурсів і людського капіталу та сприяють досягненню доступності освіти для всіх.

Зміни у світовій економіці зумовлені насамперед економічною глобалізацією, що є могутнім фактором впливу на освітню політику і характер освітніх реформ у різних країнах; загостренням економічної конкуренції між націями, формуванням динамічної знанневоорієнтованої економіки у світі, спрямованої на сталый розвиток, новими координатами соціально-економічного розвитку Європейського Союзу, змінами структури економіки в Чеській Республіці, необхідністю покращення якості освітніх послуг для задоволення ринків праці, врахування передусім економічних детермінант розвитку освіти.

Технологічні зміни характеризуються найперше розвитком різноманітних технологій, необхідних для досягнення особистісного і професійного розвитку, конкурентності підприємств та організацій у суспільстві знань; поширенням ІКТ і урізноманітненням форм освіти завдяки комп'ютеризації і доступу до Інтернету, створенню глобальної освітньої мережі і її раціональному застосуванню, функціонуванню електронних бібліотек.

Соціальні зміни пов'язані з докорінними трансформаціями характеру праці у постіндустріальному суспільстві, постійним виробленням нової інформації, інформаційних ресурсів, проникненням мережі Інтернет практично в усі сфери діяльності людини, швидкістю отримання та передачі інформації завдяки ІКТ; збереженням національної ідентичності і забезпеченням міжнародної злагоди й конкурентоспроможності фахівців, рівного доступу до освіти; використанням інструментів для вимірювання успіхів освітніх реформ, міжнародних проектів щодо поширення досвіду трансформації освітньої системи ЧР.

Окреслені вище глобальні зміни у світовій економіці – соціальні, культурні й технологічні – привели до появи нових вимог до загальної компетентності людини, яка має бути активною, мобільною, гнучкою, інноваційною, вмє зосереджуватися на змінах і адекватно й ініціатив-

но на них реагувати, використовує переваги інформаційного простору та витримує значні навантаження, має творче мислення, здатна до співпраці та міжкультурної взаємодії. Усе перераховане й обумовило реформування освітньої галузі в Чеській Республіці.

На думку магістра Дослідницького Національного інституту освіти Чеської Республіки Ітки Ярнікової (jitka.jarnikova@nuv.cz), причинами реформування у сфері освіти в ЧР слугували також:

- ♦ низький рівень мотивації учнів до навчання;
- ♦ низький рівень лінійної взаємодії в шкільному колективі: учителі не мали сформованих умінь працювати в команді, беручи відповідальність на себе не лише за власну діяльність, а й усього колективу; замало співпрацювали у процесі навчання учнів на міжпредметній основі, недостатньо приділяли уваги індивідуальним потребам учнів і навчальному плану;
- ♦ рутинність діяльності вчителя та регламентування його роботи в аспекті змісту і методів навчання та виховання учнів;
- ♦ бюрократизм щодо звітності тощо.

Про реальний процес освітньої реформи в Чеській Республіці та державне управління нею свідчать основи законодавства, сформоване правове поле здійснення державної освітньої політики в ЧР. На державному рівні розроблено, прийнято й реалізується нове законодавство, зокрема, Конституція Чеської Республіки, Закон про післядипломну освіту, Закон про освіту, або, як його називають директори шкіл, – шкільний закон, що діє з 2005 р. Закон про освіту репрезентує освітню систему через її структурні складники – дошкільну, початкову, середню, вищу, професійну; цілі та завдання освіти, типи освітніх закладів, освітні послуги; регулює види освіти в школах ЧР і форми освіти (денна, заочна, дистанційна, комбінована); встановлює умови, за яких відбувається освіта і професійна підготовка кадрів сфери освіти; визначає права та обов'язки юридичних і фізичних осіб у сфері освіти, розкриває компетенції органів державного управління і самоуправління в освітній галузі, основні права та свободи, гарантовані державою [3].

Упродовж останніх років поступово сформовані ще близько 30 нових підзаконних актів з основ законодавства в освіті, зокрема видано Указ про повну середню освіту; Хартію основних прав і свобод у межах конституційного устрою ЧР; Указ про повну середню освіту зі змінами (від 31 серпня 2010 р. 10/2005, 48/2005 Coll); Указ про базову освіту та вимоги щодо відвідування школи (55/2005 Coll); Указ про організацію і фінансування спортивних змагань; наказ Міністра осві-

ти, молоді й спорту № 32 372 /2004-21 "Про процедуру реєстрації школи та освітніх установ у реєстр шкіл і шкільних установ, порядок внесення змін і видалення з реєстру шкіл і шкільних установ"; Постанову про основи художньої освіти (№ 571/2005 Coll); Указ про надання консультативних послуг у школах і шкільних консультативних центрах (72/2005 Coll) тощо. З 1 січня 2007 р. діє новий Трудовий кодекс із доповненнями (№ 365/2011), що привніс іще 300 змін, які також стосуються і сфери освіти [6].

У законодавчо-нормативних документах простежуються напрями й шляхи реформування, зміст і часові межі запровадження змін в освіті, відтак об'єктивних даних для державного управління системними інноваційними змінами у Чеській Республіці достатньо. Наприклад, у Празі 900 шкіл, і кожна з них підлягає інспектуванню Чеською шкільною інспекцією, що один раз на чотири роки вивчає, як дотримуються соціальні, економічні, матеріальні, санітарно-гігієнічні, освітні, персональні (забезпечення кваліфікації учителів) умови; партнерсько-паритетні стосунки з відділами освіти; безпека життєдіяльності учнів; рівність умов для навчання, зокрема іноземців; як підтримують обдарованих учнів; як реалізуються і які результати опанування учнями змісту рамкових освітніх програм – освітнім Держстандартом; якою є специфіка оргструктури, шкільного менеджменту і додержання законодавства у сфері освіти. За результатами і висновками про навчальні досягнення, показниками ефективності шкільного менеджменту школи отримують державне фінансування на заклад і дотації на одного учня, обсяг яких визначає саме шкільна інспекція.

Зауважимо, що освітній Держстандарт – рамкові освітні програми, метою розроблення яких було випрацювання ключових компетентностей учнів і вихованців освітніх закладів, створювався впродовж двох років на базі пілотних шкіл і охоплює освітню систему від дитячого садочка до установ III рівня акредитації. Процес розроблення Держстандарту супроводжувався децентралізацією повноважень на всіх ієрархічних рівнях, що виявилось, зокрема, у чіткому визначенні функцій міністерства освіти, молоді й спорту, шкільних учителів і їх команд, координаторів із розроблення шкільних програм, науковців і чиновників щодо експериментального впровадження відібраного змісту рамкових освітніх програм на базі пілотних шкіл, подальшої корекції означених програм. В Україні подібний процес відбувається централізовано на рівні держави.

Освітня реформа Чеської Республіки стала інструментом здійснення державної освітньої політики, цілісного процесу фі-

нансових, технологічних, педагогічних, управлінських, суспільних змін.

Розроблена і запроваджується нова парадигма компетентнісної освіти щодо реалізації прав громадян ЧР на освіту, основні ознаки якої детерміновано Декларацією прав людини, проголошеною і затвердженою Асамблеєю ООН і Конституцією ЧР, теорією людського капіталу та економічними теоріями [1], міжкультурним контекстом освіти.

Освітня реформа – системне забезпечення трансформаційних процесів – децентралізації, деполітизації, автономії шкіл із орієнтацією на особистість, якість, ефективність освіти, рівність і дотримання в школі основного принципу успішної діяльності – довіри, соціальних гарантій, соціальної справедливості. Освітня реформа включає:

- ♦ розроблення й реалізацію нової структури і функцій системи освіти, визнання школи як соціоекономічної системи;

- ♦ забезпечення умов для реалізації нових функцій і стандарту діяльності директора загальноосвітнього закладу;

- ♦ раціональне планування фінансово-економічної діяльності школи для створення комфортних умов її функціонування та діяльності учнів і вчителів;

- ♦ системне впровадження трансформаційних процесів стосовно упорядкування мережі освітньої галузі;

- ♦ реалізацію положення про те, що школа і суспільство повинні розвиватися в одному інноваційному напрямі, генерувати і впроваджувати нові ідеї і спільно вирішувати проблеми, що виникають у процесі діяльності;

- ♦ фінансування шкіл відповідно до їх досягнень, що надає стимул і бажання колективам шкіл покращувати якість освіти та ефективність шкільного менеджменту, маркетингу освітніх і додаткових послуг;

- ♦ побудову системи діяльності школи за класичною системою плюс інновації, що реалізуються спільно вчителями, учнями та їх батьками;

- ♦ вмотивованість, компетентність і високу кваліфікацію вчителів: кваліфікація магістра, педагогічне навантаження 22 год. дають змогу педагогові творчо працювати, займатися самоосвітою за межами школи;

- ♦ підвищення професійної кваліфікації педагога впродовж 12 календарних днів навчального року за власною потребою і без детермінованих державою законодавчих зобов'язань. Підвищення кваліфікації оплачується зі шкільного бюджету, пропозиції для вибору надають Народний інститут, Карлів університет та інші установи, що мають право проводити акредитовані курси з освітньої проблематики (рис.1);

- ♦ відкритість школи, що сприяє зростанню кількості її зовнішніх зв'язків, але не передбачає широкої відкритості для тих, хто хотів би її бачити як ринок для

будь-яких пропозицій і послуг, окрім освітніх;

- ♦ об'єктивне здійснення контролю якості освіти учнів незалежними акредитаційними агентствами, не підпорядкованими національному уряду, шкільній інспекції Міністерства освіти, молоді й спорту ЧР;

- ♦ оцінювання навчальних досягнень учнів, що базується на визначенні результатів їх оволодіння ключовими компетентностями, а не на тривалості, змісті освіти, навчальному плані;

- ♦ формування потреби у постійному самовдосконаленні, самонавчанні, самореалізації учнів і вчителів, реалізації стратегії навчання впродовж усього життя;

- ♦ забезпечення емоційного благополуччя учнів, що веде до індивідуальної свободи, усвідомлення власної унікальності, неповторності, самодостатності;

- ♦ бажання вчитися і навчати як домінуючу позицію обох сторін – учня і вчителя, а також батьків школярів;

- ♦ можливість державних шкіл розробляти проекти, брати в них участь спільно з партнерами, бути учасниками конкурсів грантів;

- ♦ надання директорам шкіл і вчителям значних прав;

- ♦ запровадження внутрішньої і незалежної зовнішньої системи оцінювання діяльності шкіл, участь у міжнародних моніторингових дослідженнях якості математичної та науково-природничої освіти учнів тощо.

Директори шкіл, службовці та науковці, які презентували українським колегам успіхи реформування національної системи освіти в ЧР, з гордістю відзначали, що учні чеських шкіл за результатами Міжнародного порівняльного моніторингового дослідження якості математичної та природничо-наукової освіти TIMSS-2011 (TIMSS – Trends in Mathematics and Science Study) перевищили середньостатистичні показники, див. рис. 2 [3–5].

Проект TIMSS організований у вигляді зрізу стану освітньої системи у двох класах, що йдуть один за одним: у третіх – четвертих та сьомих – восьмих, що дає змогу отримати значно більше інформації про навчальні досягнення учнів конкретної вікової групи і чинники, що впливають на систему навчання. Означений проект спрямований на вдосконалення природничо-математичної підготовки учнів країн із різними освітніми системами, аналіз та порівняння у міжнародному масштабі систем природничо-математичної освіти на рівні визначення цілей, змісту освіти та вимог щодо підготовки учнів у межах навчального плану, оцінювання навчальних досягнень і ставлення учнів до навчання тощо.

Дослідження TIMSS-2011 є п'ятим у серії міжнародної оцінки шкільної успішності учнів, підтримується значним обсягом інформації про країну, школу і класи навчання, проводиться з 1995 р. кожні чотири роки. Існує значне розмаїття країн-учасниць TIMSS-2011 в аспекті економічного розвитку, географічного розташування й чисельності їх населення, структури, результативності систем освіти. Але можна зробити висновок, що всі країни – учасниці моніторингового дослідження якості математичної та природничої освіти – об'єднує бажання змінити ситуацію в освіті на краще, щоб забезпечити якість життя громадян і процвітання держави.

Основою для бачення міжнародної оцінки шкільної успішності є уявлення, що розмаїття освітніх філософій, моделей і підходів, що характеризують світові освітні системи, становлять природну лабораторію, у якій кожна країна може отримати уроки з досвіду інших країн. Країни – учасниці TIMSS – поділяють переконання, що порівняльний аналіз систем освіти під кутом зору їх організації, структури, змістового наповнення, зокрема навчальних програм, шкільної практики та відповідних досягнень учнів і узагальнена інформація про них мають вирішальне значення для ефективності подальшого здійснення освітньої політики й реформування національних систем.

Дані топ-10 країн у розрізі предметів і років за середнім балом країни для учнів

Рис. 1. Набір програмних пропозицій підвищення кваліфікації, що надаються Народним інститутом (Чеська Республіка), 2012–2013 [6]

Math (8 класс)
[\[править \]](#)

TIMSS (1995)	TIMSS-R (1999)	TIMSS2003	TIMSS2007	TIMSS2011
1. Сингапур 643	1. Сингапур 604	1. Сингапур 605	1. Тайвань 598	1. Южная Корея 613
2. Южная Корея 607	2. Южная Корея 587	2. Южная Корея 589	2. Южная Корея 597	2. Сингапур 611
3. Япония 605	3. Тайвань 585	3. Гонконг 586	3. Сингапур 593	3. Тайвань 609
4. Гонконг 588	4. Гонконг 582	4. Тайвань 585	4. Гонконг 572	4. Гонконг 586
5. Фландрия (Бельгия) 565	5. Япония 579	5. Япония 570	5. Япония 570	5. Япония 570
6. Чешская республика 564	6. Фландрия (Бельгия) 558	6. Фландрия (Бельгия) 537	6. Венгрия 517	6. Россия 539
7. Словакия 547	7. Нидерланды 540	7. Нидерланды 536	7. Англии (и Уэльсе) 513	7. Израиль 516
8. Швейцария 545	8. Словакия 534	8. Эстония 531	8. Россия 512	8. Финляндия 514
9. Венгрия 541	9. Венгрия 532	9. Венгрия 529	9. Соединенные Штаты 508	9. Соединенные Штаты 509
10. Словения 541	10. Канада 531	10. Малайзия 508	10. Литва 506	10. Англии (и Уэльсе) 507

Наука (8 класс)
[\[править \]](#)

TIMSS (1995)	TIMSS-R (1999)	TIMSS2003	TIMSS2007	TIMSS2011
1. Германия 607	1. Тайвань 569	1. Сингапур 578	1. Сингапур 567	1. Сингапур 590
2. Чешская республика 574	2. Сингапур 568	2. Тайвань 571	2. Тайвань 561	2. Тайвань 564
3. Япония 571	3. Венгрия 552	3. Южная Корея 558	3. Япония 554	3. Южная Корея 560
4. Южная Корея 565	4. Япония 550	4. Гонконг 556	4. Южная Корея 553	4. Япония 558
5. Болгария 565	5. Южная Корея 549	5. Эстония 552	5. Англии (и Уэльсе) 542	5. Финляндия 552
6. Нидерланды 560	6. Нидерланды 545	6. Япония 552	6. Венгрия 539	6. Словения 543
7. Словения 560	7. Австралия 540	7. Венгрия 543	7. Чешская республика 539	7. Россия 542
8. Австралия 558	8. Чешская республика 539	8. Нидерланды 536	8. Словения 538	8. Гонконг 535
9. Венгрия 554	9. Англии 538	9. Соединенные Штаты 527	9. Гонконг 530	9. Англии (и Уэльсе) 533
10. Англии (и Уэльсе) 552	10. Финляндия 535	10. Австралия 527	10. Россия 530	10. Соединенные Штаты 525

Math (8 класс)
[\[править \]](#)

TIMSS (1995)	TIMSS-R (1999)	TIMSS2003	TIMSS2007	TIMSS2011
1. Сингапур 643	1. Сингапур 604	1. Сингапур 605	1. Тайвань 598	1. Южная Корея 613
2. Южная Корея 607	2. Южная Корея 587	2. Южная Корея 589	2. Южная Корея 597	2. Сингапур 611
3. Япония 605	3. Тайвань 585	3. Гонконг 586	3. Сингапур 593	3. Тайвань 609
4. Гонконг 588	4. Гонконг 582	4. Тайвань 585	4. Гонконг 572	4. Гонконг 586
5. Фландрия (Бельгия) 565	5. Япония 579	5. Япония 570	5. Япония 570	5. Япония 570
6. Чешская республика 564	6. Фландрия (Бельгия) 558	6. Фландрия (Бельгия) 537	6. Венгрия 517	6. Россия 539
7. Словакия 547	7. Нидерланды 540	7. Нидерланды 536	7. Англии (и Уэльсе) 513	7. Израиль 516
8. Швейцария 545	8. Словакия 534	8. Эстония 531	8. Россия 512	8. Финляндия 514
9. Венгрия 541	9. Венгрия 532	9. Венгрия 529	9. Соединенные Штаты 508	9. Соединенные Штаты 509
10. Словения 541	10. Канада 531	10. Малайзия 508	10. Литва 506	10. Англии (и Уэльсе) 507

Наука (8 класс)
[\[править \]](#)

TIMSS (1995)	TIMSS-R (1999)	TIMSS2003	TIMSS2007	TIMSS2011
1. Германия 607	1. Тайвань 569	1. Сингапур 578	1. Сингапур 567	1. Сингапур 590
2. Чешская республика 574	2. Сингапур 568	2. Тайвань 571	2. Тайвань 561	2. Тайвань 564
3. Япония 571	3. Венгрия 552	3. Южная Корея 558	3. Япония 554	3. Южная Корея 560
4. Южная Корея 565	4. Япония 550	4. Гонконг 556	4. Южная Корея 553	4. Япония 558
5. Болгария 565	5. Южная Корея 549	5. Эстония 552	5. Англии (и Уэльсе) 542	5. Финляндия 552
6. Нидерланды 560	6. Нидерланды 545	6. Япония 552	6. Венгрия 539	6. Словения 543
7. Словения 560	7. Австралия 540	7. Венгрия 543	7. Чешская республика 539	7. Россия 542
8. Австралия 558	8. Чешская республика 539	8. Нидерланды 536	8. Словения 538	8. Гонконг 535
9. Венгрия 554	9. Англии 538	9. Соединенные Штаты 527	9. Гонконг 530	9. Англии (и Уэльсе) 533
10. Англии (и Уэльсе) 552	10. Финляндия 535	10. Австралия 527	10. Россия 530	10. Соединенные Штаты 525

Рис. 2. Топ-10 країн – учасниць TIMSS-2011 – у розрізі предметів і років за середнім балом країни для учнів 8-х класів

Vydejte se s námi do ŠKOLY SNŮ...

Sen... Slovo na tři písmena, která znamenají celý život. Neboť celý život jdeme za svým snem, který je pro nás motivem, cestou i cílem zároveň. Škola snů pomáhá dětem získat víru, že je možné dostat se ke svým snům na dosah, a zároveň najít způsoby, jak to dokázat.

FZŠ a MŠ Barrandov II při PedF UK
Praha 5 – Hlubočepy, V Remízku 7/919
www.fzsbarr.cz

Рис. 3. Школа Баррандов Праги 5 (Чеська Республіка)

Jaká je naše škola?

FZŠ a MŠ Barrandov II patří mezi největší praktické školy, jejím zřizovatelem je Městská část Praha 5. Vyučovací probíhá na klavírně budově V Remízku 7/919 a na detašovaném pracovišti v Zahorského 887, kde je umístěna MŠ a přípravné třídy.

Letos jsou otevřeny tyto volitelné předměty: výtvarný námský jazyk, praktická angličtina, základy administrativy a informatiky, etická výchova, filmová a audiovizuální výchova, literární seminář, sportovní hry, sportovní výchova a další.

Zajímavé činnosti pro žáky: hudební kroužek, počítač, šikovné ruce, výtvarný kroužek, jízda, nabízené třetí, sportovní hry, máj, badminton, basketbal, příprava na zkoušky, převýšit štor Pegas, příprava jezdecké učení, veselé matematika, veselá čeština, dramatický kroužek.

Soutěží školy je školní družina, školní klub a školní jídelna. Průvod družiny je po všechny pracovní dny od 6:30 do 17:30. Pro žáky je k dispozici školní psycholog a speciální pedagog; zvláštní péče je věnována žákům se specifickými poruchami učení, ale také každém mimořádně nadaným. Škola je bezbariérově přístupná. Školní jídelna poskytuje výběr ze dvou až tří jídel prostřednictvím objednávkářny přes internet, včetně péči také stravování s dietními nádobami.

Učební plán Školního vzdělávacího programu Škola snů pro 1. stupeň

Předmět	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník	5. ročník
Český jazyk	8	9	8	8	8
Anglický jazyk	1	1	3	3	3
Matematika	4	5	5	4	4
Svět informací	0	0	0	0	1
Převzta	2	2	3	0	0
Přirodověda	0	0	0	1,5	2
Vlastivěda	0	0	0	1,5	2
Hudební výchova	1	1	1	1	1
Výtvarná výchova	1	1	2	2	2
Věsná výchova	2	2	2	2	2
Pracovní činnosti	1	1	1	1	1

CO BYSTE MOŽNÁ RÁDI VĚDĚLI

Přípravné třídy jsou určeny pro děti, kterým byl povolen oddíl školní docházky, nebo pro děti se znevýhodněním sociokulturním prostředí. Mají na účel osvojení klíčových předmětů a předmětového vyučování a přípravu je na školní docházku. Vybírají se nízký počet dětí ve třídě.

Oddíl školní docházky není důvodem nepřijetí do školy, pokud tam dostanete a oddílů všechny informace. O oddílů rozhoduje ředitel školy na základě písemné žádosti zákonných zástupců dítěte doložené doporučením posuzováním příslušného školního poradenského zařízení a odborného lékaře. Potvrzení je třeba dodat do 31.5. 2013.

Dodatečný oddíl má být dítěti zaveden v průběhu první třídy. Pokud se u žáka v první třídě projeví odbornostní tělesná nebo duševní vyzrálost k přijetí školní docházky, může ředitel se souhlasem zákonných zástupců dodat v průběhu prvního pololetí oddílů začleň do školní docházky na následující školní rok.

Рис. 4. Інфраструктура школи Баррандов Праги 5

Рис. 5. Внутрішній дворику школи Баррандов Праги 5

8-х класів із 1995 р. до сьогодні за свідчують достойну участь ЧР в дослідженні якості математичної та природничої освіти учнів шкіл. Прагнення кращих результатів власне й спонукало наших сусідів до змін у сфері освіти – і процесі, і його результаті, що проводяться законодавчим шляхом і полягають у запровадженні нової форми освіти (ре-форма) з розширенням громадянських прав у ЧР.

Формування культурного, комфортного й конкурентоздатного освітнього середовища в школі є одним зі стратегічних напрямів освітньої реформи в Чеській Республіці. Під час презентації однієї зі шкіл директор закладу зазначив, що шкільний колектив – це одна сім'я, що працює, планує, впроваджує певні дії і радіє успіхам разом. Для культурного середовища чеських шкіл властива співпраця учнів, учителів і батьків, форми і зміст якої постійно вдосконалюються.

У школі Баррандов Праги 5 (директор Мілан Голуб), рис. 3, привернули увагу тенісні корти і вазони з квітами, кімната для відпочинку учнів й очікування батьків у одній з рекреацій школи. На перерві учні грали в теніс, малювали на дошках, які висять у коридорах, а дві дівчинки просто навколішки перетинали коридор.

Директор привітався з ними й запитав, чи можна йому пройти з колегами з України й Білорусії і отримав ствердну відповідь. Ми попрямували далі оглядати класні кімнати, спортзали, сауну, внутрішній дворику школи з ялинкою й амфітеатром, краєвиди навколо будівлі школи (рис. 4, 5).

У школах Чеської Республіки реалізується особистісно орієнтоване виховання крізь призму ідеології лібералізму як ідейно-політичної течії життя, яке не обмежує свободу поведінки учнів у школі, а потім у суспільстві, але все-таки учнів навчають брати відповідальність за будь-які власні вчинки, слова, дії.

Поки що у ЧР не все населення країни підтримує освітні реформи. Останні мають у Чеській Республіці не лише здобутки, а й проблеми, які вирішуються спільно освітянами, науковцями, державними чиновниками та громадою, що заслуговує на увагу. До проблем віднесено: нескоординованість процесів реформування, їх непрозорість для педагогів, зміна міністрів, недостатній рівень пропагування реформ у суспільстві ЧР, брак коштів на освітні трансформації.

Значну кількість аспектів управлінської діяльності директора та менеджменту школи як соціоекономічної системи, на нашу думку, потрібно прозоро зреалізувати і в ЗНЗ України: сформувати таке законодавство, яке б передбачало на-

дання платних освітніх послуг, легалізувати репетиторство, сприяти розвитку сектора приватних шкіл як рівноправної складової освітньої мережі, що має вагомe значення в забезпеченні якісної освіти громадян та рівного доступу до неї.

Наукові завдання подальших досліджень вбачаємо у розкритті розбіжностей та особливостей вітчизняної та чеської систем освіти, професійних інтересів освітян і їхніх інноваційних поглядів, порівнянні ціннісно-культурних пріоритетів освіти, з'ясуванні освітніх запитів суспільства, забезпечення яких необхідне для підтримання громадянами освітньої реформи.

Висновки. Окреслені вище економічні, соціальні, культурні й технологічні зміни детермінували реформу – політичний процес, що охоплює всю систему освіти і впливає на владні, управлінські, інформаційно-комунікаційні, соціальні відносини в суспільстві, передбачає докорінну зміну системи освіти Чеської Республіки, що означає повну переорієнтацію національної освітньої політики на макrorівневні процеси та зумовлює необхідність розроблення не лише її соціально-економічного обґрунтування, а й законодавчо-правових засад проведення і вироблення оптимальних шляхів її запровадження. Ідеться не про часткові зміни в системі освіти ЧР, а про принципово новий, ресурсно забезпечений, ефективно узгоджений і дієвий комплекс інноваційних змін для досягнення цілей, проголошених державною освітньою політикою в ЧР.

Пошуки оптимальної моделі національної системи освіти в контексті європейського виміру та реформаторських заходів у контексті наближення української освіти до європейських стандартів спонукають учених, практиків, громадян до всебічного вивчення досвіду інших, насамперед сусідніх з Україною держав. Це дає змогу не лише осмислити, а й раціонально застосувати кращі напрацювання у сфері освіти, більш ефективно використовувати на практиці надбаня та позитивний досвід реформування сфери освіти, прогнозувати розвиток подій у освітньо-інформаційному середовищі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беккер Г. С. *Человеческое поведение. Экономический подход. Избранные труды по экономической теории* / науч. ред. послесловия

Р. И. Капелюшников, предисловия М. И. Левин; пер. с англ. – М.: ГУВШЭ, 2003. – 614 с.

2. Іванюк І. В. *Освітня політика: навч. посіб.* [Текст] / І. В. Іванюк. – К.: Таксон, 2006. – 225 с. – С. 34–54.

3. *Основні результати участі українських учнів у міжнародному порівняльному дослідженні TIMSS / Загальна середня освіта України в контексті міжнародних індикаторів: аналітична доповідь / МБО "Центр тестових технологій і моніторингу освіти"; [Ващенко Л., Купець О., Лікарчук І., Прокопенко Н., Сидоренко М.]; за заг. ред. І. Лікарчука. – К.: МБО "Центр тестових технологій і моніторингу освіти"; Х.: Факт, 2013. – С. 75–88.*

4. *TIMSS 2011, математика, доклад 2008 года, Международная ассоциация по оценке образовательных достижений (IEA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://timssandpirls.bc.edu/timss2011/index.html>*

5. *Education at a glance 2011: OECD Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf>*

6. *Programu "Kvalifikacni studium proreditele skol a skolskych zarizeni" (KS) / Narodni institut pro dalsi vzdelavani, 2012.*

Цитувати: Калініна Л. М. Реформування освіти в Чеській Республіці / Л. М. Калініна // Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 39–46.

© Л. М. Калініна, 2013. Стаття надійшла в редакцію 28.05.13 ■

СУЧАСНА ОСВІТА КИТАЮ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В. Е. Луначек

Розглядаються сучасні тенденції розвитку системи освіти Китайської Народної Республіки, схарактеризовано всі її ланки і ступені. Увагу зосереджено на ролі держави у підвищенні рівня освіченості населення, що безпосередньо впливає на темпи економічного зростання країни. Висвітлено досвід, корисний для подальшої розбудови системи освіти в Україні.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка, загальна середня освіта, професійна освіта, вища освіта, якість освіти, реформа освіти, міжнародні порівняльні дослідження якості освіти, рейтинг.

Луначек В. Э. Современное образование Китая: проблемы и перспективы развития
Рассматриваются современные тенденции развития системы образования Китайской Народной Республики, охарактеризованы все ее звенья и ступени. Внимание акцентировано на роли государства в повышении уровня образованности населения, что непосредственно влияет на темпы экономического роста страны. Освещен опыт, являющийся полезным для дальнейшего развития системы образования в Украине.

Ключевые слова: Китай, среднее образование, профессиональное образование, высшее образование, качество образования, реформа образования, международные сравнительные исследования качества образования, рейтинг.

Lunyachek V. E. Modern Education in China: Problems and Prospects

The paper considers current trends in the education system of the People's Republic of China, and characterizes all of its segments and levels. The key focus is placed on the role of the state in raising the education standards of the population, which has a direct impact on the country's economic growth rates. The experience which could be useful for further development of the education system in Ukraine has been highlighted.

Key words: the People's Republic of China, general secondary education, vocational education, higher education, education quality, education reform, international comparative studies of education quality, rating.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Економіка Китайської Народної Республіки розвивається в наш час дуже динамічно. Це стало можливим завдяки багатьом чинникам як історичного, так і природничого характеру. Експерти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) вважають, що економіка Китаю найближчими роками буде постійно зростати. У 2013 р. темпи зростання становитимуть 8,5 %, а за рік – 8,9 %. У сучасних умовах такі темпи зростання не може показати жодна країна. Наразі Китай є другою економікою світу, але більшість економістів вважають, що він найближчим часом випередить США (за різними оцінками, це період із 2017 р. до 2030 р.) [29].

Перелік чинників, що сприяють високим темпам розвитку КНР, досить вели-

кий, зокрема потужна ресурсна і промислова база, працелюбне населення, ефективна система менеджменту. Одним із ключових факторів є рівень загальної і професійної освіти громадян, що постійно зростає. Це підтверджується авторитетними у світі рейтингами. Усе зазначене робить вивчення особливостей системи освіти КНР актуальним для України.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми розвитку освіти в КНР розглядали Н. Боровська, Ван Гуйсян, Ван Чанчунь, І. Газієва, С. Гала, І. Животовська, Лінь Ю-сю, Су Цзюньян, Сяо Су, С. Сяохуань, Сюй На, Лю Хафен та ін. Водночас відповідна проблематика недостатньо відображена у вітчизняних наукових періодичних виданнях та інших джерелах.

У процесі роботи ми проаналізували абсолютну більшість періодичних наукових

Луначек Вадим Едуардович, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач сектора організації вечірньої форми навчання факультету підготовки магістрів державного управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України

фахових видань із проблем розвитку освіти, що видані в Україні у 2010–2013 рр. Слід констатувати, що система освіти в КНР у них практично не висвітлюється. Ситуація з відповідними російськомовними виданнями є не набагато кращою. Переважна більшість наявних сьогодні матеріалів видані англійською або китайською мовами, що ускладнює доступ до них пересічних працівників освіти.

Одним із джерел, що досить регулярно висвітлює особливості китайської системи освіти, є журнал "Педагогика" [3; 4; 23], однак на сучасному етапі очевидна абсолютна перевага електронних джерел [14–18; 24–27]. Серед опрацьованих нами розвідок привертає увагу праця Н. Боревської щодо тенденцій розвитку освіти в КНР до 2020 р., що містить аналіз "Державного плану реформи і розвитку освіти КНР на середньостроковий і довгостроковий період (2010–2020 рр.)", прийнятий ЦК КПК і Державною Радою КНР у липні 2010 р. У роботі ґрунтовно досліджено цілі змін у китайській системі освіти [4].

Китай не бере повномасштабної участі у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти. Країна має певний досвід участі у дослідженні PISA. Як відомо, у дослідженні TIMSS у 2011 р. КНР була представлена Тайванем, результати якого знаходяться у верхній частині рейтингу. Витоки цих досягнень розглядає А. Савіна, пов'язуючи високий рівень освіти із успіхами в економічному розвитку острова. У дослідженні детально розглянуто всі ланки системи освіти, водночас наголошується на особливостях функціонування системи загальної середньої освіти Тайваню як території, що динамічно розвивається [20].

Система середньої професійної освіти в КНР була висвітлена Н. Боревською. Автор аналізує ключові моменти розвитку цієї сфери освіти в КНР в історичному контексті. Це перш за все оптимізація структури, реформи управління і фінансування тощо [3]. Праця становить інтерес для проведення аналогій із реформуванням професійно-технічної освіти в Україні.

Реформування системи вищої освіти КНР висвітлюється у дослідженні Ю. Зятдінової та ін. Автори здійснюють порівняльний аналіз реформ вищої професійної освіти в Китаї і Росії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Зважаючи, що Росія, як і Україна, є учасником Болонського процесу і має схожі тенденції в розвитку вищої освіти, надані матеріали є надзвичайно корисними для педагогічної спільноти України [10]. У цьому ж контексті слід звернути увагу на розвідки А. Ареф'єва щодо навчання китайських студентів у Росії і російських студентів у Китаї [1; 2]. Економічні аспекти розвитку вищої освіти у КНР розглядає С. Гала [5]. Слід наголоси-

ти, що абсолютна більшість наявних праць висвітлює процеси реформування вищої освіти.

У процесі роботи нами було також вивчено тематику дисертаційних досліджень у галузі педагогіки, що стосуються КНР. Кількість їх є обмеженою і надає вибірковою картину ситуації в освіті Китаю. Так, Л. Калашник розглядала педагогічні засади родинного виховання в китайській сім'ї; Лу Шаньшань – підготовку вчителів початкової школи в КНР; Н. Джгун – особливості підготовки майбутніх учителів в університетах КНР до виховної роботи [7; 12; 13]. Усі ці праці підготовлені в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди. Цікавою є також робота Дінь Сінь щодо психологічного супроводу соціальної адаптації китайських студентів в Україні [8].

Виходячи із викладеного вище, можемо зробити висновок щодо відсутності системного відображення в україномовних наукових джерелах системи освіти КНР.

Постановка завдання. Метою цієї статті є висвітлення особливостей сучасної системи освіти Китайської Народної Республіки, що впливають на якість надання освітніх послуг, підготовка на їх основі пропозицій для вдосконалення системи освіти України.

Виклад основного матеріалу. Важливи для розуміння сутності реформ у системі освіти Китаю є дані про особливості історичного розвитку країни, місцеві соціально і природно-географічні умови, їх вплив на процеси у сфері економіки [22; 28].

Аналіз наукових і статистичних джерел свідчить, що значні темпи розвитку економіки Китаю суттєво залежать від людського фактора. Наявні досягнення прямо пов'язані із ментальністю населення, його ставленням до отримання освіти. Так, експерт ОЕСР із запровадження стандарту PISA А. Шлейхер наголошує, що в КНР освіта традиційно вважається найкращим способом зробити кар'єру, саме тому китайські учні є дуже старанними (значно більше, ніж у країнах Заходу). Автор констатує, що високою є мотивація дітей із усіх соціальних груп і класів. Екзамени, проведені у 2009 р. під егідою ОЕСР у дев'яти провінціях Китаю, довели: китайське суспільство приділяє суттєву увагу розвитку освіти. Дев'ять із десяти опитаних школярів вважають, що їх майбутнє залежить від того, скільки уваги вони будуть приділяти навчанню [11]. Кожен учень вважає, що результати його навчання впливають на честь держави [15].

Уряд КНР визначив три пріоритети у реформуванні освіти: 1) покращення освіти в сільській місцевості; 2) створення висококласних університетів; 3) прискорений розвиток професійної освіти [3].

Система освіти в Китаї має ґрунтовну нормативно-правову базу. Її становлять Закони КНР "Про освіту", "Про обов'язкову освіту", "Про вищу освіту", "Про професійну освіту", "Про викладачів"; "Положення про вчені ступені" тощо. Є також затверджені Державною Радою КНР положення, що регламентують діяльність за напрямками: "Положення про освіту інвалідів", "Положення про нагороди за успіхи у викладанні", "Положення про мандат викладачів", "Положення про управління дитячими садочками", "Положення про організацію навчання на громадських засадах" тощо. Усі ці закони і положення, а також більше ніж 600 адміністративних актів Міністерства освіти здебільшого сформуливали достатньо досконалу систему законів і правил, що стосуються державної освіти. Законодавчі органи провінцій, автономних районів, міст центрального підпорядкування, а також міст, що мають право законотворчої діяльності, розробляють і оприлюднюють постанови про освіту локального характеру. Нині існують 138 місцевих актів, що стали корисним доповненням до державного законодавства про освіту [17].

У березні 2011 р. 4 сесія Всекитайського зібрання народних представників 11 скликання прийняла 12-й п'ятирічний план, згідно з яким в основу економіки розвитку покладено пріоритет освіти. Виконання цього плану у сфері освіти є лише кроком на шляху реалізації "Державного плану реформи і розвитку освіти в КНР на середньостроковий і довгостроковий період (2010 – 2020 рр.)". Основною метою модернізації системи освіти в КНР є забезпечення якості освіти. Керівництво КНР наголошує на тому, що побудова інноваційної економіки є можливою лише за умов підготовки власних висококваліфікованих кадрів [4].

У процесі аналізу нормативно-правового забезпечення освіти в Китаї стає очевидною практична спрямованість законодавства, кроків уряду і керівництва органів місцевого самоврядування щодо поліпшення функціонування правової системи у сфері освіти. Існує ціла низка заходів, метою яких є забезпечення ефективного виконання законодавчих актів про освіту. У межах великої багатонаціональної держави створення таких механізмів є надзвичайно актуальним. Цей елемент досвіду є важливим для системи освіти України. У наш час практика реалізації окремих положень законодавства у сфері освіти України потребує суттєвого вдосконалення.

Після створення КНР 1 жовтня 1949 р. уряд країни забезпечив народу право на отримання освіти. Система загальної середньої освіти (ЗСО) у КНР включає початкову школу, неповну середню школу, повну середню школу. Вік учнів є таким:

початкова і неповна середня школа практикують навчальну систему 6:3, 5:4 і 9 років поспіль (більшість районів використовують систему 6:3). Таким чином, вік навчання у початковій школі 5-6 років, у неповній середній школі – 3-4 роки. Вік учнів при вступі у початкову школу 6-7 років, у неповну середню – 12-13 років. Вік учнів, які вступають у звичайну повну середню школу, – 15-16 років, навчання в ній триває 3 роки (табл. 1). Держава забезпечує обов'язкову дев'ятирічну освіту. [17]. Загалом середня освіта в Китаї триває 12 років. Кожен рік у школу приходять близько 400 млн учнів. Половина з них – це першокласники і учні початкової школи [26].

Китайський уряд забезпечує 9-річне безкоштовне навчання у початковій і середній школах, учні вносять лише кілька сотень юанів за навчальні посібники [14]. Уже до 2008 р. навчанням було охоплено 98,5 % дітей шкільного віку [3].

Усі школи в Китаї мають свою форму, що її учні повинні носити незалежно від класу, у якому навчаються. У шкіл також власна емблема, яка є елементом одягу. Для вступу у перший клас майбутній учень повинен пройти тестування. Після початкової школи учні складають перші іспити, набираючи необхідну кількість балів для вступу в середню школу. Високі результати цих іспитів дають учневі змогу перейти в середню школу при ВНЗ, закінчення якої гарантує вступ в університет.

Китайські школи проводять єдині державні випускні іспити, що одночасно є вступними у ВНЗ. Усі ВНЗ ранжуються за рівнем престижності, і вступ до них залежить від кількості балів, набраних на випускних іспитах у школі. Заяву можна надсилати в декілька навчальних закладів, прохідний бал у яких нижчий або відповідає тій кількості балів, що була набрана під час іспитів.

Заняття в школах починаються о 8 ранку і тривають не більше ніж 8 годин на день. Виходячи із значного навантаження, навчальний день у китайських школах розділений на дві частини. Із 8.00 діти вивчають основні предмети: китайську мову, іноземні мови, математику, що є у розкладі кожен день. Орієнтовно із 13.00 до 14.00 діти відпочивають і їдять. Після цього навчання продовжується. У другій половині дня учні вивчають другорядні предмети: співи, праця, фізкультура, малювання тощо. До речі, фізкультура займає всього до 70 хвилин на тиждень.

Наповнюваність класів у Китаї становить 30-40 учнів. Процес навчання розділений на два семестри, підсумки яких виставляють у таблиць. Оцінювання відбувається за 100-бальною системою. Результати навчання відображаються в класному журналі [26;27].

Загальна характеристика системи освіти Китайської Народної Республіки*

Ступені освіти	Характеристика
Дошкільна освіта (3-6 років).	Дошкільними установами в Китаї є дитячі садки, що поділяються на державні і приватні. Дітей туди приймають віком 3-6 років.
Початкова освіта (6-12 років).	Вік вступу – 6-7 років. Термін навчання переважно 6 років. Перебування у початковій школі передбачає повний навчальний день.
Середня освіта (12-18 років).	<i>Загальна середня освіта поділяється на:</i> – неповну середню школу (12-15 років); – повну середню школу (15-18 років). <i>Середня професійно-технічна освіта включає:</i> – професійну початкову школу (12-15 років); – професійну середню школу (15-18 років).
Вища освіта (від 18 років).	ВНЗ Китаю відрізняються між собою ступенями престижності. Вступ у той або інший університет відбувається на основі результатів шкільних випускних іспитів. Залежно від кількості балів кандидатів допускають до іспитів тільки у певні навчальні заклади. Конкуренція є дуже високою. У КНР існує три рівні в системі навчання у ВНЗ: бакалавр, магістр, доктор. Встановлено вікові обмеження: вік магістрів не повинен перевищувати 40 років, а докторів – 45 років.
Освіта для дорослих.	Освітні установи для дорослих у Китаї можна поділити на заклади з повним навчальним днем і ті, у яких заняття проводяться у вечірній час. Строк навчання коливається від 2 до 5 років залежно від профілю й диплома, який буде видано.

Серед сучасних завдань середньої школи в КНР є зменшення кількості тестів, що проводяться на рівні класу, а також домашніх завдань, перегляд рівня складності навчального матеріалу на науковій основі, реформування методик тестування і оцінювання знань учнів, регулярне інформування громадськості про результати освітнього моніторингу. Ґрунтовно відпрацьованими є стандарти навчальних планів середньої школи, що детально розглянуто в дослідженні Н. Боровської [4]. Однією із проблем поточного десятиріччя в Китаї є підвищення доступності старшої школи (10-12 класи) для учнів із сільської місцевості, що відповідно суттєво підвищує їх шанси на отримання вищої освіти [3].

Водночас китайські школярі менше, ніж їх американські ровесники, приділяють уваги спорту, музиці та іншим предметам, що не стосуються успіхів в основних науках [15].

За підбитими ОЕСР підсумками дослідження PISA-2009, сенсацією стали результати учнів шкіл Шанхаю. Китайські учні опинилися поряд із лідерами рейтингу – учнями Фінляндії, Південної Кореї та

Гонконгу. Росія в цьому списку на 41-му місці, Казахстан – 57-му, Киргизія – на останньому 65-му місці. За висновками експертів, розрив між лідером рейтингу Китаєм і аутсайдером – Киргизстаном – становить 6 років навчання в школі. Серед країн, що входили до складу СРСР, найкращий результат має Естонія, яка увійшла в десятку лідерів. Китай, що вперше брав участь у міжнародному стандартизованому тестуванні, показав відмінні результати і в читанні, і в математиці, і в точних на-уках. Водночас американські та європейські спеціалісти, які брали участь в організації тестування в 65 країнах, визнали, що Шанхай – 20-мільйонний мегаполіс із прекрасними університетами – не може вважатися "дзеркалом" КНР загалом [15].

Високі результати китайських школярів свідчать про цілеспрямовану політику уряду КНР стосовно пріоритетного розвитку системи освіти, особливо це стосується вчителя. Повага до вчителя в китайському суспільстві є традиційною. Уряд Китаю постійно приділяє увагу підвищенню соціального статусу викладачів. Одним із прикладів такої уваги є введення у 1985 р.

* За матеріалами [22].

свята вчителя (відзначається 10 вересня). Це перше із професійних свят, започаткованих у Китаї. Заробітна плата вчителя суттєво зростає. Закон КНР "Про викладачів" встановив, що "середня заробітна плата викладачів повинна бути не нижчою або вищою від рівня середньої заробітної плати державних службовців і поступово зростати". Встановлено також, що "медичне обслуговування викладачів ідентичне тому, яким користуються службовці у тому чи іншому місці". У країні поліпшуються умови для педагогічної творчості, використання оригінальних методик навчання, збільшується кількість експериментальних шкіл.

У КНР діє викладацький ценз. Держава встановила відповідний рівень підготовки для викладачів різних категорій: викладачі початкової школи – середнє педагогічне училище і вище, викладачі неповної середньої школи – вище спеціальне педагогічне училище або інші профільні університети, викладачі середньої школи вищої категорії – вищий педагогічний інститут за профілем і вище. Посади викладачів середньої школи – викладач вищої категорії, викладач першої категорії, викладач другої категорії, викладач третьої категорії [16; 17]. У КНР є чіткі кваліфікаційні нормативи при прийомі вчителів на роботу, які вони повинні підтверджувати через певні проміжки часу. Відповідальність за це ведуть відділи освіти відповідних місцевих органів влади [4].

Систему інспектування й оцінки шкіл, що діє на сучасному етапі, було сформовано в КНР у 1991 р. Вона передбачає дві основні форми: ієрархічну і розвивальну, що мають різні цілі і форми існування. Система інспектування шкіл, що формується, зосереджена на:

- інспектуванні й оцінюванні збалансованості розвитку обов'язкової освіти і підвищенні якості освіти загалом;
- застосуванні діагностики, керівництва, стимулюючої розвивальної оцінки;
- розробленні форм інспектування процесу планування розвитку шкіл і шкільного нагляду;
- активному запровадженні в інспектування й оцінювання сучасних інформаційних технологій, що базуються на ранжованні шкіл за рівнями [23].

Слід підкреслити, що в 70-ті рр. ХХ ст. суттєво зросла кількість загальноосвітніх шкіл, де не було належної матеріальної бази. З метою підвищення якості освіти до 90-х рр. ХХ ст. їх кількість скорочувалася, частково відбувалася трансформація в інші типи навчальних закладів. Багато шкіл перетворилися на професійні коледжі. У цей час енергійно створювалися середні професійно-технічні навчальні заклади. Вони набирали переважно випускників неповних середніх шкіл (термін нав-

чання 3-4 роки). У цю систему входять середні спеціальні навчальні заклади – технічні і педагогічні училища, професійні коледжі тощо [3]. Слід наголосити, що на перших етапах розвитку КНР після 1949 р. структура китайської освіти суттєво нагадувала ту, що існувала в СРСР. Сучасний досвід реформування системи професійно-технічної освіти є актуальним для України, де теж відбувається трансформація цієї сфери, особливо в контексті переведення фінансування закладів ПТО коштом місцевих бюджетів.

Китайська вища освіта має 100-річну історію. За новітніми статистичними даними, у Китаї нараховується 3 тисячі ВНЗ, зокрема дві третини є державними, решта – приватними. У ВНЗ навчаються 20 млн студентів.

Систему освіти в Китаї часто кваліфікують як "прагматичну", "егалітарну", "демократичну". До цих визначень варто додати слово "селективна". Імовірність дістатися більш високих ступенів освіти для пересічного китайця є незначною: у результаті цю можливість реалізують, як правило, лише найздібніші учні. Конкурси в окремі університети сягають 200-300 осіб на місце. Обдаровані діти і молоді люди в Китаї, як правило, користуються різними пільгами – до їх послуг державні стипендії, субсидії підприємств, організацій тощо. За навчання в КНР повинні платити всі студенти. Діє система стипендій. Випускники ВНЗ працевлаштовуються самостійно або вступають в аспірантуру [18].

Аналізуючи реформування вищої освіти в Китаї, С. Галя вказує на суттєве збільшення бюджетних витрат на цю сферу. У 2000–2009 рр. вони зросли в 4,3 рази і сягли 1,650 трлн юанів. Узагалі витрати на освіту в КНР наближаються до 4 % ВВП. Плановий показник охоплення молоді вищою освітою в країні до 2015 р. становить 30 % [4; 5].

У навчальному процесі китайських ВНЗ увага передусім зосереджена на розвитку творчих здібностей кожного студента. В університетах останнім часом почали запроваджувати велику кількість нових навчальних і науково-дослідних програм, що відповідають актуальним потребам економічного розвитку Китаю [5]. Особливістю вищої освіти в країні є значна частка природничо-технічних і прикладних дисциплін (60 % студентських місць, для порівняння: у США – 14 %, Нідерландах – 18 %, Таїланді – 22 %, Японії – 26 %). Зміст навчальних програм у КНР перебуває під державним контролем. У вищій школі Китаю діє трирівнева система підготовки, аналогічна до європейської і американської. Базова вища освіта триває 4-5 років для отримання ступеня "бакалавр". Термін навчання у магістратурі – 2-3 роки. Для отримання ступеня "доктор"

навчання триває ще 2-4 роки. Контроль знань у ВНЗ Китаю відбувається тільки в екзаменаційній формі. Заліків немає. Іспити проводяться винятково письмово у формі тестів. Тривалість іспиту, як правило, становить дві години. Питання для підготовки заздалегідь не надаються. Студент переводиться на наступний курс, якщо набрав певну кількість балів. Із кожного предмета є базовий підручник, рекомендований Міністерством освіти Китаю [18].

У 1993 р. ЦК КПК було поставлено завдання перетворити основні ВНЗ країни на першокласні навчальні заклади на рівні кращих університетів світу, де успішно співіснують викладання і науково-дослідна робота. Етапним кроком у розвитку системи вищої освіти КНР стало запровадження проекту 211 (1995 р.), згідно з яким було відібрано 100 найкращих університетів, що увійшли у XXI ст. Відомим є також проект 985, метою якого було вивести на світовий дослідницький рівень декілька провідних університетів. Із початку реалізації проекту університети були розподілені на три класи залежно від поставлених завдань: 1 клас – увійти в коло провідних університетів світу; 2 клас – увійти в коло університетів світового класу; 3 клас – стати провідними ВНЗ у Китаї і відомими у світі [9; 10].

Поставлене завдання послідовно вирішується. Відомі китайські університети, такі як Цінхуа, Шанхайський транспортний університет, Нанкінський університет, Чжецзянський університет за Шанхайським рейтингом-2008 займали позиції від 201 до 302, а у 2012 році – позиції від 151 до 200. Китайські університети створюють широкі науково-дослідницькі бази. Показники цитування наукових робіт (Science Citation Index) деяких китайських університетів не поступаються університетам першої сотні рейтингу, але низький показник створення нового в науково-технічних дослідженнях знижує рейтинг китайських ВНЗ [24; 25].

Серед заходів підвищення якості навчання у ВНЗ Китаю є такі: 1) реформа на рівні бакалаврату; 2) план оновлення навчання магістрів і докторантів; 3) програма вдосконалення викладання філософії і суспільних дисциплін [4]. Щодо поліпшення підготовки бакалаврів цікавим для України є процедура інституціональних змін, що розглядається в комплексі з трансформацією освіти в коледжах. Стосовно поліпшення підготовки у магістратурі і докторантурі надзвичайно актуальним є досвід Китаю з організації тривалого (до одного року) стажування в зарубіжних університетах. Кількість таких осіб щорічно зростає. Цінними для України є розробки щодо підвищення відповідальності наукових керівників за результати реалізації науково-дослідних проектів, упровадження сис-

теми "подвійного наставництва". Слід звернути також увагу на тенденцію поліпшення педагогічної підготовки викладачів вищої школи (на рівні надання другої вищої освіти), особливо тих, хто має інженерно-технічну освіту.

Останніми роками, у зв'язку із динамічним економічним розвитком країни і підвищенням статусу Китаю на міжнародній арені, дедалі більше іноземних студентів приїжджають отримувати освіту в Китаї. Це молодь із 170 країн світу. У КНР проводяться інтенсивні заходи для залучення іноземних студентів. Серед них – дозвіл іноземним студентам проживати в родинах простих китайців із метою спілкування китайською мовою і для розуміння суспільної ситуації. В аспірантурі іноземним студентам читаються курси англійською і китайською мовами. Це робиться для тих іноземних студентів, у кого рівень китайської мови є недостатнім для навчання [14].

Активно відбувається й зустрічний процес – навчання китайських студентів в університетах світу. Щодо України, то в наш час частка студентів із КНР – 6 % усіх іноземних студентів. Цей процес має стабільно позитивну динаміку. За програмами третинного рівня навчання Україна за кількістю китайських студентів посідає 13 місце у світі (0,8 % загальної кількості китайських студентів, котрі навчаються за відповідними програмами в університетах світу) [1]. Україна і КНР мають стійкі зв'язки у сфері освіти з 50-х років ХХ ст. За даними Міністерства освіти і науки України, тільки в 1951–1964 рр. у його системі одержали вищу освіту 880 громадян КНР. Китайські студенти навчалися в 11 педагогічних ВНЗ України. Творчу еліту готувала Харківська консерваторія [22].

На сучасному етапі значна кількість ВНЗ України мають контакти із колегами в КНР. У рамках цієї співпраці щорічно відбуваються обміни тематичними навчальними і науковими візитами. Під час таких візитів проводяться творчі дискусії, відкриті лекції для студентів, "круглі столи" та майстер-класи з проблематики, що викликає взаємний інтерес, відвідання установ державної влади та органів місцевого самоврядування, ознайомлення з економічними досягненнями обох країн. Китайські науковці мають змогу публікуватися в наукових виданнях закладу-партнера, обмінюватися методичними розробками, результатами досліджень, інформаційними матеріалами. Серед актуальних тем співпраці можна назвати такі:

1. Адміністративна реформа в КНР.
2. Стан і проблеми побудови гармонійного суспільства в КНР.
3. Стратегічні напрями вирішення основних економічних проблем у КНР.

4. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в КНР.

5. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій.

6. Сучасні тенденції у підготовці магістрів.

7. Торговельно-економічні зв'язки і інвестиційна співпраця в умовах глобалізації.

8. Індустріальні парки і розвиток вільних економічних зон тощо.

Водночас тематика контактів має переважно економічний і державно-управлінський характер.

Управління освітою в КНР специфічне. Процес відбувається на центральному і місцевому рівнях (автономний район, місто центрального підпорядкування, місто (район) і повіт). Розподіл повноважень регламентується ст. 14 Закону КНР "Про освіту", де висвітлені повноваження Державної Ради і місцевих народних представництв. Управління середньою освітою здійснюється місцевими органами влади під керівництвом Державної Ради. Управління вищою освітою – Державною Радою і / або органами влади провінцій, автономних районів, муніципалітетів, що є у прямому підпорядкуванні Центрального уряду.

Відділ управління освітою при Державній Раді відповідає за роботу у сфері освіти в загальнонаціональному масштабі, здійснює планування, координацію і управління справами в усій країні. Відділи управління освітою при органах влади рівня повіту і вище відповідають за роботу певної системи освіти у межах своїх повноважень (ст. 15). Державна Рада і місцеві органи влади від рівня повіту та вище звітують перед народними представництвами відповідного рівня або їх постійними комітетами про роботу у сфері освіти, включаючи виконання бюджету. У сучасному Китаї спостерігається тенденція до розширення прав народних урядів провінцій щодо розвитку і управління справою освіти у своїх регіонах із наголосом на єдиному плануванні [16].

У сфері управління освітою КНР одним із пріоритетних завдань є створення дієвої системи моніторингу освіти. Увага зосереджується на укладанні національної і провінціальних баз даних із питань освіти. Елементом цих процесів в Україні є Єдина державна база "Освіта".

Важливим аспектом є підготовка керівних кадрів освіти. Уряд КНР вважає кадрове питання одним із пріоритетних у своїй роботі і надає перевагу чотирьом основним питанням: 1. Зміни в управлінському мисленні щодо підготовки кадрів. 2. Удосконалення системи підготовки кадрів. 3. Регулювання змісту підготовки кадрів. 4. Поглиблення реформи шляхом підготовки кадрів [19].

На загальнодержавному рівні базовими структурами виступають Національна адміністративна академія, Пудунський інститут підготовки кадрів, Цзинганшанський інститут підготовки кадрів та Яньанський інститут підготовки кадрів. Завданнями цих одиниць є підготовка як вищого управлінського складу держави, так і підготовка та перепідготовка спеціалістів усіх ступенів. Водночас є відомчі органи підготовки кадрів, що переважно відповідають за кадровий рівень власних спеціалістів. Найбільш позитивним у китайській освітньо-фаховій системі підготовки управлінських кадрів є не лише наявність чітко побудованої системи, а і механізм контролю якості професійних знань та ціннісних орієнтацій [6].

КНР активно бере участь у міжнародних обмінах і співпраці у сфері освіти. Країна залучена до діяльності ЮНЕСКО, Дитячого фонду ООН, Фонду народонаселення ООН, Світового банку тощо.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити такі висновки:

1. КНР, маючи у 1950–1970-х роках систему освіти, побудовану за зразком СРСР, зробила суттєвий прорив на початку XXI ст. з урахуванням позитивного світового досвіду, що дало їй змогу випередити за багатьма показниками пострадянські країни в системі середньої і вищої освіти.

2. Сфера освіти в КНР є одним із пріоритетів у роботі центральних і місцевих органів влади, що відображено в низці фундаментальних нормативно-правових актів.

3. Фінансування освіти в КНР належить до національних пріоритетів, що впливають на загальний розвиток країни і забезпечують її майбутнє.

4. У зв'язку із природно-географічними й історичними відмінностями проблемою для КНР залишається рівний доступ до якісної освіти. Населення великих міст має на сучасному етапі суттєву перевагу в цьому питанні.

5. Специфікою системи освіти КНР є жорсткий контроль державних органів управління освітою за змістом навчання у всіх типах навчальних закладів.

6. Однією із умов, що забезпечують успішність реформ у китайській системі освіти, є повага до викладача, постійне підвищення його соціального статусу.

7. Позитивні результати китайської системи освіти пояснюються значною мотивацією китайської молоді щодо поліпшення якості особистого життя і життя країни шляхом отримання якісної освіти.

Перспективи подальших досліджень. До перспективних напрямів досліджень окресленої проблематики відносимо подальше детальне вивчення механізмів реформування різних ланок освіти в КНР і

використання позитивного досвіду для розвитку системи освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арефьев А. Л. Китайские студенты в России / А. Л. Арефьев // Высшее образование в России. – 2010. – № 12. – С. 54–67.
2. Арефьев А. Л. Российские студенты в китайских вузах / А. Л. Арефьев // Высшее образование в России. – 2009. – № 5. – С. 119–126.
3. Боровская Н. Е. Обеспечение доступности и привлекательности среднего профессионального образования в КНР / Н. Е. Боровская // Педагогика. – 2012. – № 7. – С. 109–119.
4. Боровская Н. Е. Тенденции развития образования в КНР / Н. Е. Боровская // Педагогика. – 2011. – № 7. – С. 108–119.
5. Гала С. В. Из досвіду реформування вищої освіти Китаю / С. В. Гала // Економіка і держава. – 2011. – № 8. – С. 52–55.
6. Голобор Н. Ю. Зарубіжний досвід освітньо-фахової підготовки управлінських кадрів та можливості його застосування в Україні / Н. Ю. Голобор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Golobor.pdf>
7. Джгун Н. М. Підготовка майбутніх учителів до виховної роботи в університетах Китайської Народної Республіки [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Миколаївна Джгун; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – 20 с.
8. Дін Сінь. Психологічний супровід соціальної адаптації китайських студентів в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Дін Сінь ; Південноукраїнський національний педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2009. – 20 с.
9. Животовская И. Г. Реформа высшего образования в Китае: проблема подготовки кадров / И. Г. Животовская // Экономика образования. – 2007. – № 5. – С. 60–69.
10. Зиятдинова Ю. Н. Реформирование систем ВПО Китая и России: конец XX – начало XXI вв. / Ю. Н. Зиятдинова, Р. С. Валеева // Высшее образование в России. – 2012. – № 5. – С. 96–101.
11. Калан Ш. Китайские школьники самые способные в мире? / Ш. Калан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/russian/society/2012/05/120509_education_pisa_testing.shtml
12. Калашиник Л. С. Педагогічні засади родинного виховання в китайській сім'ї [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. С. Калашиник; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 20 с.
13. Лу Шаньшань. Підготовка вчителів початкової школи в Китайській Народній Республіці [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лу Шаньшань ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – 20 с.
14. Навчання у Китаї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/abroad/articles/51.html>
15. Наши школьники по уровню знаний оказались на 41-м месте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsland.com/news/detail/id/598227/>
16. Образование в Китайской Народной Республике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://china-russia.narod.ru/obrazovanie.htm>
17. Образование в КНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://saint-petersburg.china-consulate.org/rus/zgjj/t173665.htm>
18. Освіта в Китаї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/china/634-china-education>
19. Подготовка кадров в КНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vivakadry.com/73.htm>
20. Савина А. К. Особенности образования на острове Тайвань / А. К. Савина // Педагогика. – 2011. – № 4. – С. 98–107.
21. Система освіти в Китаї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.movi.com.ua/kitayska-mova/1694-sistema-osviti-kitayu>
22. Сергійчук І. М. Китай у нові та новітні часи : практикум [навч. посіб.]. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2006. – 329 с.
23. Су Цзюньян. Основные формы и тенденции развития системы инспектирования и оценки школ в Китае / Су Цзюньян, Сяо Су // Педагогика. – 2011. – № 1. – С. 94–102.
24. Сюе Фей. Китайські ВНЗ не входять навіть до першої сотні рейтингу університетів світу / Сюе Фей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epochtimes.com.ua/china/society/kytajski-vnz-ne-vhodjat-navit-do-pershoi-sotni-rejtyngu-universytetiv-svitu-65372.html>
25. Шанхайський рейтинг кращих університетів мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.education-medelle.com/articles/arwu-2012-schankhajskij-rejting-luchschikh-universitetov-mira.html>
26. Школи в Китаї: особливості шкільної системи навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chinamodern.ru/?p=344>
27. Школи в Китаї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vodoley2000.com/shkoly-v-kitae/>
28. Юрківський В. М. Регіональна економіка і соціальна географія. Зарубіжні країни : підручник / В. М. Юрківський. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2001. – 416 с.
29. Speeding up reforms will foster more inclusive and greener growth in China [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/economy/speedingupreformswillfostermoreinclusiveandgreenergrowthinchina.htm>

Цитувати : Луначек В. Е. Сучасна освіта Китаю: проблеми і перспективи розвитку / В. Е. Луначек // Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 47–54.

© В. Е. Луначек, 2013. Стаття надійшла в редакцію 28.05.13 ■

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А. С. МАКАРЕНКА ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ ПОЛТАВСЬКОЮ ТРУДОВОЮ КОЛОНІЄЮ ім. М. ГОРЬКОГО

О. Г. Козлова

Схарактеризовано підприємницьку діяльність А. С. Макаренка у процесі управління Полтавською трудовою колонією ім. М. Горького. Виокремлено етапи реалізації підприємництва: аналітико-проектувальний, організаційно-діяльнісний, координаційно-коригувальний, рефлексивно-узагальнюючий. На основі аналізу управлінських дій педагога подано характерні ознаки кожного етапу.

Ключові слова: управління колонією, підприємницька діяльність А. С. Макаренка, етапи та ознаки підприємництва.

Kozlova E. G. Предпринимательская деятельность А. С. Макаренко как составная управления Полтавской колонией им. М. Горького

Охарактеризована предпринимательская деятельность А. С. Макаренко в процессе управления Полтавской трудовой колонией им. М. Горького. Выделены этапы реализации предпринимательства: аналитико-проектировочный, организационно-деятельностный, координационно-корректирующий, рефлексивно-обобщающий. На основе анализа управленческих действий педагога представлены характерные особенности каждого этапа.

Ключевые слова: управление колонией, предпринимательская деятельность А. С. Макаренко, этапы и особенности предпринимательства.

Kozlova O. G. Makarenko's Business Activity as a Part of the Management of Poltava Colony Named after Maxim Gorky

Makarenko's business activity in the management of labor Poltava colony named after Maxim Gorky is characterized in the article. The author distinguishes the periods of business activity: projecting and analytical, organizational and activity, coordination and adjustment, reflective and generalizing. On the basis of analysis the teacher's administrative actions the main characteristics of each period have been defined.

Key words: management of colony, Makarenko's business activity, periods and characteristics of business activity.

Постановка проблеми. Нині, в умовах постійних суспільних змін, підприємницька діяльність керівника навчального закладу відіграє важливу роль у формуванні й розвитку його управлінського інноваційного потенціалу та підвищенні продуктивності закладу як відкритої системи. Важливими для успішної діяльності керівника закладу освіти стають його здатність до бізнес-планування, використання знань у галузі маркетингу, розроблення ефективних інновацій, вибору найбільш прийняттого варіанта вирішення проблем, пов'язаних із функціонуванням освітньої установи, а також розвиток його "тонких" якостей (оптимізм, емоційний інтелект і передбачення).

Однак недостатня розробленість проблеми підготовки сучасного професійного менеджера освіти як підприємця детермінує низку відхилень в управлінській діяльності керівників навчальних закладів,

зумовлюючи необхідність історико-педагогічного аналізу творчого доробку ефективних управлінців у системі освіти. З огляду на зазначене важливим є розгляд підприємницької діяльності А. С. Макаренка у структурі управління ним Полтавською трудовою колонією ім. М. Горького.

Аналіз останніх досліджень. Дослідниками відтворено історію становлення Полтавської трудової колонії ім. М. Горького (О. Ю. Ілалтдінова, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич, А. В. Ткаченко, А. А. Фролов, Г. Хілліг та ін.), розкрито особливості формування колективу "горьківців" і розвитку його структури (К. З. Асатурова, В. І. Бобрицька, Л. І. Гриценко, В. В. Кумарін, Т. С. Князева та ін.), проаналізовано сутність організації та шляхи розвитку господарської частини в колонії (К. М. Гончарова, І. Ф. Кривонос, О. В. Мельникова, М. П. Ніжинський та

Козлова Олена Григорівна, канд. пед. наук, професор Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

ін.), розкрито зміст і організаційно-педагогічне забезпечення культурно-освітньої роботи в закладі (М. Д. Виноградова, І. А. Зязюн, С. Г. Карпенчук, Ф. І. Науменко, С. С. Невська та ін.).

Полтавський період функціонування колонії та творчих пошуків її завідувача стали предметом спеціальних наукових досліджень Є. М. Балабановича, А. М. Бойко, І. Ф. Козлова, В. В. Кумаріна, М. П. Ніжинського, Н. М. Тарасевич, А. В. Ткаченка, М. Д. Ярмаченка та ін. Але аналіз наукових джерел засвідчив, що за межами досліджень їй досі залишається аспект підприємницької діяльності А. С. Макаренка.

Мета статті – виокремити і схарактеризувати етапи реалізації підприємницької діяльності А. С. Макаренка у структурі управління ним Полтавською трудовою колонією ім. М. Горького.

Виклад основного матеріалу. Перш за все визначимо ключові поняття дослідження. Нині поняття "підприємництво" розглядається в таких аспектах:

1. Підприємництво – це форма економічної активності, що передбачає орієнтацію на досягнення комерційного успіху, перспективність, інноваційний характер діяльності, незалежність і самостійність суб'єктів у прийнятті управлінських рішень.

2. Підприємництво – певний стиль і тип господарської поведінки, для якої характерні такі риси: мобільність, динамічність, творчий підхід до справ, ініціативність і заповзятливість, готовність до ризику й уміння ним управляти, орієнтація на потреби споживачів.

Підприємницька діяльність – це процес реалізації особливих функцій, спрямований на забезпечення розвитку і вдосконалення господарського механізму; постійне оновлення економіки суб'єктів господарювання, створення інноваційного поля діяльності.

Підприємницька діяльність за своїм змістом характеризує творчу й активну діяльність суб'єкта. Витоки проблеми підприємництва подано в роботах Й. Бодо, Р. Кантільйона, Дж. С. Міля, Д. Рікардо, Ж. Сея, А. Сміта та ін.

Ми поділяємо думку Й. Шумпетера, котрий у книзі "Теорія економічного розвитку" [13] трактує поняття "підприємець" і "новатор" як ідентичні. Учений стверджує, що "нормою" здорової економіки є не рівновага чи оптимізація, а динамічна нерівновага, викликана діяльністю новатора-підприємця і спрямована на створення нового споживчого попиту, отримання чогось іншого, відмінного від попереднього, що якісно забезпечує більш повне задоволення потреб споживача. Справедливою, на наш погляд, є думка Й. Шумпетера [13] про те, що підпри-

ємець може досягти успіху за наявності певного "ресурсу", який він має "надихнути новим життям" або знайти новий ресурс, що допоможе створити нові споживчі вартості, які приведуть у кінцевому підсумку до "творчого руйнування". Зазначимо, що будь-який ресурс стає корисним тільки тоді, коли суб'єкт підприємництва віднайде його у природі і наділить економічною цінністю, тобто може отримати з нього чи створити за його допомогою нові товари чи послуги.

Отже, перед нами постало завдання осмислення господарської діяльності А. С. Макаренка у Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького як реалізації ним функціональної ролі підприємця у "здійсненні нових комбінацій" задля отримання якісно іншого продукту, відмінного від наявного. До здійснення нових комбінацій педагогом відносимо: виготовлення нового продукту в колонії; упровадження нових технологій керівництва закладом; освоєння нових джерел сировини та ринку збуту в зовнішньому середовищі колонії; проведення відповідної реорганізації структури колонії; надання свободи вибору напрямів і методів господарської діяльності в установі, самостійне формування програми її діяльності; орієнтація на досягнення успіху, отримання прибутку колонії; відповідальність за самостійне прийняття рішень, їх наслідки та пов'язані з ними ризики в системі управління колонією; формування стилю і типу поведінки керівника, що визначаються ініціативністю, пошуком, нетрадиційними рішеннями, масштабністю, діловою заповзятливістю; вдосконалення державного механізму управління пенітенціарними закладами та створення інноваційного середовища в колонії.

Аналіз біографії А. С. Макаренка та архівних і наукових джерел, що описують період його завідування Полтавською трудовою колонією ім. М. Горького, дав нам змогу умовно виокремити чотири етапи, які, на наш погляд, розкривають специфіку підприємницької діяльності педагога у її змістовому та організаційному аспектах, а саме: аналітико-проектувальний (вересень 1920 р. – грудень 1920 р.); організаційно-діяльнісний (грудень 1920 р. – листопад 1924 р.); координаційно-коригувальний (листопад 1924 р. – кінець 1925 р.); рефлексивно-узагальнюючий (кінець 1925 р. – травень 1926 р.).

Вважаємо, що розкриття сутності аналітико-проектувального етапу підприємницької діяльності А. С. Макаренка зумовлює необхідність окреслення особливостей епохи, за якої відбувалися становлення й розвиток Полтавської трудової колонії ім. М. Горького.

Вивчення творчої спадщини А. С. Макаренка дає змогу стверджувати: педагог був переконаний у тому, що соціалізм має бути побудовано на розумній ідеї солідарності. Із цього приводу важливою є теза Г. О. Гасимової: "Вдаючись до філософських узагальнень, ідея солідарності захоплює усі сфери життя: життя є боротьба за кожен завтрашній день, боротьба з природою, з темрявою, з невігласством, із зоологічними атавізмами, з пережитками варварства: життя – це боротьба за освоєння невичерпних сил землі й неба" [1, с. 56–57]. У результаті цієї боротьби очікували появу нової людини – "... новий устрій людських відносин, нова моральність і нове право, основою для якого є ідея солідарності, що перемогла" [там само].

Тридцятидворічний А. С. Макаренко розумів: "Нову людину треба робити по-новому" [6, с. 9]. Захоплений можливістю створити людину нової епохи, у вересні 1920 р. А. С. Макаренко отримав запрошення завідувача Губернського відділу народної освіти взятися за створення колонії для безпритульних і дав згоду. Провідною управлінською ідеєю на цьому етапі було попереднє прогнозування динаміки розвитку ситуації. Педагог здійснює спостереження за зовнішнім і внутрішнім середовищем керованого ним об'єкта, відстежує можливі загрози реалізації ідеї, вибудовує тактику і стратегію управлінських дій. На основі спостережень А. С. Макаренко сформував програму реалізації перспективних дій колонії, спрямованих на забезпечення умов адаптації до зовнішніх кризоутворюючих факторів.

Аналізуючи етап зародження інноваційних ідей А. С. Макаренка щодо створення якісно іншого, нового навчально-виховного закладу, відзначимо, що розташовувався останній у селищі Триби за 6 верст від м. Полтави. Нині відомо, що до революції 1917 р. на місці створення нової колонії знаходилася інша колонія для неповнолітніх злочинців. Як свідчать документи, будівлі колонії не були у придатному для проживання стані. А. С. Макаренко оцінив матеріальні умови так: "Матеріальні сліди старої колонії були ... малопомітні. Найближчі сусіди колонії перевезли і перенесли у власні сховища, що називаються клунями, все те, що могло бути виражено у матеріальних одиницях: майстерні, комори, меблі. З-поміж усілякого добра було вивезено навіть фруктовий сад. Утім, в усій цій історії не було нічого, що нагадує вандалів. Сад було не вирубане, а викопано і десь знову насаджено, шибки у будинках не розбито, а обережно вибито, двері не вибито гнівною сокирою, а по-господарськи знято з

петель, печі розібрано по цеглинці. Лише буфетна шафа в колишній квартирі директора залишилася на місці" [6, с. 10].

За новим виховним закладом Губернським виконавчим комітетом було закріплено 12 десятин поля, 5 десятин городу, решту 85 десятин становив молодий сосновий ліс, що на той час перебував у володінні Лісоуправління [9, с. 113].

А. С. Макаренко розумів, що такі умови мало відповідали тим вимогам, що ставилися Наркомосом України перед завідувачем колонією [11]. Моніторинг стану отриманого об'єкта дав А. С. Макаренку змогу виявити слабкі й сильні складові колонії та спрогнозувати можливі загрози щодо реалізації ідей створення нового навчально-виховного закладу. До того ж земля, відведена колонії, мало була придатною для обробки і вирощування сільськогосподарських культур через її виснаженість і занедбаність у роки громадянської війни й післявоєнної розрухи [9, с. 113].

Одним із перших завдань стало облаштування приміщень найнеобхіднішим для життя та навчально-виховного процесу [11]. Кошти були виділені Губнаростією для "всілякої організації" (ремонт, меблі тощо) (150 млн руб.) [6, с. 9]. "Ми почали роботу. За допомогою "дрючків" тридцятирічного коня було поставлено на ноги. Каліна Іванович, помічник по господарській частині, здерся на якусь подобу брички, люб'язно наданої нам сусідом, і вся ця система рушила в місто зі швидкістю двох кілометрів на годину. Почався організаційний період" [там само]. Цей період мав конкретне завдання: зосередження матеріальних цінностей, необхідних для виховання нової людини. Упродовж двох місяців А. С. Макаренко разом із помічником цілоденно скуповували у Полтаві різні необхідні речі. Упродовж цього часу за допомогою місцевих фахівців більш-менш вдалося облаштувати одну з казарм колишньої колонії. Було здобуто сто п'ятдесят пудів борошна [6, с. 12].

Перші вихованці прибули в колонію в грудні 1920 р. Аналіз документів дає змогу виявити параметри, за якими завідувач здійснював облік прибулих вихованців: прізвище, ім'я, стать, дата народження, час і причина направлення в колонію, національність, наявність родичів або опікунів, тип дефективності, особливі звички, обдарованість [9, с. 138-139]. Загалом можна відзначити нерівномірність зміни кількісного складу вихованців протягом наступних шести років. Іноді склад вихованців оновлювався на 75 % [2, с. 92, 155; 9, с. 48–49]. Це неминуче почалося на рівні розвитку колективу колонії відповідно до вибудованої А. С. Ма-

каренком стратегії. Натомість педагогічний персонал характеризувався відносною стабільністю кадрового складу.

У лютому 1921 р. завідувач колонії звернувся із рапортом до Губернського відділу народної освіти з клопотанням про повернення речей (бібліотеки, інструментів та землеробських знарядь), розкрадених селянами за відсутності на території маєтку офіційно закріплених господарів. Для цього завідувач пропонував утворити "спеціальну комісію". Проте неодноразове звернення упродовж місяця без отримання відповіді від органів влади на поставлене питання змусило завідувача зробити висновки про те, що зібратися такій комісії навряд чи вдасться, тому він запропонував Губнаросвіті видати мандат на право негайного повернення речей, що належать колонії [9, с. 97–98]. Загалом цей документ засвідчує активність, наполегливість та дипломатичність А. С. Макаренка у вирішенні питань із представниками органів влади. Подальше розв'язання означеного питання відбувалося так: 6 квітня 1921 р. президія Губвиконкому звернулася в комітет незможних селян із пропозицією надати необхідну допомогу завідувачу колонії в пошуку та вилученні у місцевих жителів різних речей і сільськогосподарських знарядь, що належали дитячому будинку [9, с. 99].

Матеріальне становище колонії в цей час було надто скрутним. А. С. Макаренко писав: "... усі наші колоністи були так одягнені, що їм міг би позаздрити будь-який артист, який виконує роль мірошника в "Русалці". На ногах у дуже небагатих колоністів були черевики, більшість обгортала ноги онучами і зав'язувала мотузками. Але і з цим останнім видом взуття в нас були постійні кризи" [6, с. 20]. Такий матеріальний стан колонії спрямовував завідувача на виявлення кризоутворюючих факторів, їх кількісну оцінку та підготовку базових матеріалів для розроблення антикризових дій. Вихід педагог побачив в організації колонії у новому маєтку поміщиків, братів Вільгельма і Еміля Трепке, який було знайдено ним у грудні 1920 р. неподалік від Трибів у с. Ковалівці під Полтавою [9, с. 25].

Під час громадянської війни брати Трепке виїхали за кордон, залишивши свій маєток, що майже два роки існував без господаря, і тому практично все майно було розграбовано місцевими жителями. До січня 1920 р. маєток перетворився на купу цегли й сміття. Більш-менш цілими залишалися тільки стіни двох житлових будинків [9, с. 26]. За станом на грудень 1920 р. маєток Трепке перебу-

вав у віданні Полтавського Губвиконкому [9, с. 98].

Саме на території колишнього маєтку поміщиків за підтримки органів державного управління А. С. Макаренко розраховував створити дитячу колонію на 150 дітей. Переваги маєтку Трепке для організації дитячої колонії А. С. Макаренко вбачав, насамперед, у тому, що тут були 61 десятина землі, із них 3 десятини – під луками, 15 десятин городу й фруктового саду, 40 десятин поля, 10 будівель, млин із олійницею, річка, крім того, маєток відносно відособлений від села Ковалівка [9, с. 113]. Усе це уможливлювало організацію сільського господарства – за поруку покращення матеріального становища колонії.

Означений нами аналітико-прогностувальний етап підприємницької діяльності А. С. Макаренка у Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького передбачав: аналіз середовища; вибудовування стратегії дій, виокремлення довгострокових та короткострокових цілей; формування кадрового потенціалу; створення планів розвитку закладу; організацію менеджменту; визначення міри використання наявних виробничих потужностей і прогнозування можливої продуктивної праці колонії.

Перейдемо до розгляду особливостей організаційно-діяльнісного етапу підприємницької діяльності А. С. Макаренка у Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького.

Прийнявши рішення змінити Триби на Ковалівку, завідувач розпочинає клопотання перед губернськими керівними органами про передачу маєтку Трепке у володіння колонії. Офіційним документом, що засвідчує закріплення маєтку Трепке за колонією, є "Виписка з протоколу 7/37/ чергового засідання Полтавського Губвиконкому" від 1 квітня 1921 р. [9, с. 98]. Цим документом органи влади лише закріпили маєток за колонією, віддавши його в оренду, а не у повне володіння.

Колонія зобов'язалася відновити зруйновані будівлі й занедбане господарство. Кошторис на ремонт будівель, складений А. С. Макаренком, було затверджено Губвиконкомом. Службовці Губнаросвіти схвально ставилися до починання завзятого тридцятидворічного "завкола" і обіцяли повну підтримку. Разом із вихованцями і вихователями Антон Семенович вибудував далекосяжні плани щодо щасливого майбутнього колонії, її процвітання й збагачення. Сподівалися переїхати в нову колонію за півроку.

Після отримання закладом права на користування землею виникла нова проблема. Згідно з рішенням губернського уп-

равління державними землями частину будівель колишнього маєтку Трепке, що належали колонії, було визнано не придатними для використання, Ковалівській сільраді дозволено розібрати ці будівлі на цеглу з передачею її селянам. До цих будівель потрапили й ті, що їх колонія почала ремонтувати власними силами. А. С. Макаренко вступає в нову "боротьбу": заборонив сільраді розбирати будівлі на території колонії, що призвело до сутичок колоністів із селянами. У результаті А. С. Макаренка було звинувачено в "злочинному розкраданні держмайна" [2, с. 53; 9, с. 28]. Протистояння колонії і Ковалівської сільради закінчилося перемогою колонії: рішенням губернського відділу Держконтролю було призупинено дію постанов про ліквідацію будівель на території маєтку Трепке. Більше того, за колонією, врешті-решт, закріплюється одноосібне право на володіння майном поміщиків Трепке.

Відзначимо, що в цей період найскладнішою була проблема ремонту будівель у маєтку Трепке, адже очікуваних грошей від державних структур А. С. Макаренко майже не отримував. Після незначних надходжень від Губвиконкому у 1921–1922 рр. перерахування коштів на відбудову припинено, тому ремонтні роботи колонія здійснювала фактично власними силами та за кошти, які знаходила самостійно. Джерелом власного прибутку були продаж старої цегли, робота майстерень колонії, ведення сільськогосподарських робіт.

Продуктивне використання капіталу трудових і матеріальних ресурсів сприяло тому, що в колонії за станом на червень 1922 р. вже працювали столярня, кузня, чоботарня, кошикова й бляшана майстерні. Отримавши кредит на забезпечення навчальної частини (приблизно наприкінці 1922 р. – на початку 1923 р.), А. С. Макаренко на свій ризик облаштував (але дуже бідно) ливарну майстерню та другу чоботарню [7, с. 245]. Призначенням майстерень було не лише самообслуговування, планувалося виконання приватних замовлень. Проте практика виявила, що такі замовлення не виправдовувалися. До причин нерентабельності А. С. Макаренко зараховував: 1) відсутність близьких до колонії селищ, звідки могли надходити замовлення з матеріалами замовника; 2) брак оборотного капіталу для роботи на продаж у місті; 3) погано організовану систему оплати праці інструкторів та майстрів [7, с. 245].

Таким чином, процес передачі колонії колишнього маєтку Трепке загострювали нові, непередбачені проблеми, що гальмували розвиток закладу: фінансові перешкоди (дефіцит оборотних коштів, критич-

ний рівень кредиторської заборгованості); адміністративні (укладення відносин із органами контролю); виробничо-технологічні (збій у виробничому циклі, технічна і технологічна відсталість, зменшення обсягів і якості продукції).

На початку ремонту маєтку А. С. Макаренку довелося здійснити поділ колонії на дві частини – I колонія (в с. Триби) і II колонія (в с. Ковалівка). Така реорганізація була спричинена необхідністю подолання протистояння з місцевими жителями, що виникло за право володіння ковалівським майном колонії. Для цілодобової охорони майна у II колонії довелося поселити групу вихованців, кілька вихователів та технічний персонал. У звітній відомості про стан Полтавської трудової колонії ім. М. Горького за 1923 р. А. С. Макаренко писав: "Ремонт II колонії стає справою честі. З усіх боків на розвалля поглядають наші конкуренти" [2].

Такі зміни сприяли необхідності перегляду кадрового забезпечення колонії в кількісній та якісній його характеристиках. Відповідно до проекту формування персоналу для колонії, розробленого Головним управлінням соціального виховання з розрахунку на 70 вихованців [8, с. 45], за станом на вересень-жовтень 1923 р. передбачалися такі посади: завідувач – 1, помічник завідувача – 1, вихователі – 12, помічники вихователів – 3, запасні вихователі – 4, учителі ремесел – 6, медпрацівник – 1, завгосп – 1, техперсонал – 9 [4, с. 28].

Проте побудова цільових орієнтирів, формування принципів, цілей і завдань колонії привели А. С. Макаренка до власної формули кадрового забезпечення закладу. Приблизно у вересні-жовтні 1923 р. Антон Семенович пише листа обласному інспектору закладів для дефективних дітей Харківського округу, де повідомляє про необхідність змін кадрового забезпечення через "індивідуальні умови роботи колонії". Ця обставина спричинила потребу побудови якісно іншої структури управління, зокрема необхідність мати три заступники завідуючого: заступник у I-й колонії, який перебирав завідування під час відсутності завідувача; заступник у II-й колонії, якому підпорядковувалися вихователі цієї колонії; вихователь, який керує сільськогосподарською роботою усієї колонії [4, с. 28–29].

Штат вихователів колонії, зокрема запасних, включав 21 особу. Економія коштів, що її отримували в результаті такої кількісної зміни, спрямовувалася на збільшення спеціального інструкторського персоналу та окладів інструкторського персоналу; зростання кількості технічного персоналу, що вкрай необхідно через обслуговування I і II колоній; надання

надбавки п'ятьом вихователям із дворічним стажем роботи в колонії; збільшення окладу діловода, до обов'язків якого входив облік у двох маєтках колонії; оплату додаткової праці вихователів за виконання обов'язків секретаря на педагогічній раді (за облік вихованців, облік педагогічної роботи, звіти з виховної та навчальної роботи), керівництво бібліотекою та музеєм; оплату праці старшого інструктора (замість завгоспа, котрий об'єднує господарську роботу у двох маєтках).

Отже, розміщення колонії у двох маєтках гальмувало процес координації, структуризації та планування управлінських дій. У цей час А. С. Макаренком проводиться формалізація організаційної структури управління та визначення нових функцій персоналу колонії. Педагог був переконаний у необхідності складання нових посадових інструкцій, збільшенні кількості менеджерів, які приймають рішення щодо забезпечення переходу від лінійних до лінійно-функціональних організаційних структур управління колонією.

Вивчення анкетних листів для співробітників закладів для дефективних дітей дає змогу виокремити параметри, за якими А. С. Макаренко здійснював діагностику вчителів та вихователів: "прізвище, ім'я, по батькові"; "рік, місяць і дата народження"; "місце народження"; "національність"; "родинний стан"; "чи є діти (скільки і якого віку)"; "чи є дефективні діти"; "де живуть і виховуються діти"; "освітній ценз: нижчий чи середній (де, коли і який навчальний заклад закінчив)"; "практичний стаж (де, у якому закладі і скільки років займався практичною педагогічною діяльністю)"; "практичний спеціальний стаж (де, у якому закладі для дефективних дітей і скільки років займався педагогічною діяльністю)"; "спеціальна кваліфікація (учасником яких спеціальних курсів, семінарів і практичних робіт із питань виховання та навчання дефективних дітей був, де і коли саме)"; "що може викладати додатково (ручну працю, музику, гімнастику)" [9, 167–178].

Відзначимо, що А. С. Макаренко постійно приділяв увагу вирішенню питання оплати праці запрошуваних у заклад інструкторів та майстрів для навчання вихованців у майстернях. Головною проблемою була надто низька заробітна плата: у місті пересічний молодий слюсар заробляв понад мільярд карбованців, натомість кваліфікований інструктор колонії отримував усього 200-300 мільйонів карбованців, тому доводилося надавати інструкторам право збільшувати власний заробіток

завдяки виконанню приватних замовлень [7, с. 245].

Попри все, найголовнішою проблемою залишалася нестача харчів. Колоністи були майже роззуті й роздягнені, постійно голодні. У листі до харківського обласного інспектора М. М. Котельникова А. С. Макаренко писав: "Хлопці... голодні, як собаки, і тому завжди не проти поцупити кусень... Не було гасу для освітлення приміщень, а в губнаросвіті рекомендували: "Собак ловить та топить жир" [11, с. 11]. Не вистачало меблів, столового посуду, білизни. Усе, що могли, виготовляли і шили самі [5, с. 29-30]. Це вимагало від А. С. Макаренка новаторських ідей, генерування і використання ініціативи, здатності до ризику. Із цього приводу педагог писав: "На той час існувало безліч всяких норм харчування: були норми звичайні, норми підвищені, норми для слабких і для сильних, норми дефективні, санаторні, лікарняні. За допомогою дуже напруженої дипломатії нам іноді вдавалося переконувати, випрошувати, дурити, підкупляти своїм жалюгідним виглядом, залякувати бунтом колоністів, і нас переводили, приміром, на санаторну норму" [8, с. 22].

Не буде перебільшенням стверджувати, що необхідність зростання кількісних та покращення якісних ознак функціонування колонії, виведення її на стадію підйому потребували від завідувача випрацювання нової стратегії діяльності колонії, що порушувала б наявну рівновагу. Так, відомо, що А. С. Макаренко дбав про створення якісно іншого середовища в колонії, відмовився від вживання слова "злочинець". Однак для одержання тих чи інших харчів доводилося маневрувати із назвою дитбудинку: "колонія малолітніх правопорушників", "колонія для дефективних", звертатися із проханням до структурних підрозділів інших галузей, наприклад, Губернського продовольчого комітету, Опродкомарму Першої запасної, відділу постачання того чи іншого казначейства. А. С. Макаренко зазначав: "У Наросвіті категорично забороняли таку партизанщину, і вилазки треба було робити таємно" [6, с. 20–21].

Для забезпечення колонії харчуванням необхідно було розробити відповідну раціональну стартову стратегію, розгорнути якісні сільськогосподарські роботи, відновити у маєтку порушене полівництво, птахівництво, тваринництво, однак колонія зовсім не мала капіталу на ці роботи. Низка документів [2; 9; 10] дає змогу простежити становлення матеріально-технічної бази колонії, розвиток сільського господарства. Зокрема, до 1924 р. обробіток землі, збір урожаю в колонії велися у

примітивний спосіб, із великими труднощами започатковувалося тваринництво. Відомо, що за станом на літо 1922 р. колонія мала коней, волів, корів, свиней, різних птахів, кролів, овець [9, с. 106]. Проте й очікувані від господарських робіт кошти не забезпечували можливості матеріально покращити життя колонії. У 1923 р. А. С. Макаренко відзначав, що навіть улітку не було змоги збільшити колоністам пайку хліба, хоча вони працювали у полі "від сонця до сонця".

Педагог писав: "У колонії ім. Горького через матеріальну потребу я поспішав перейти до виробництва. Це було виробництво сільськогосподарське. В умовах дитячих комун сільське господарство переважно неприбуткове. Мені вдалося протягом двох років, завдяки винятковим знанням та вмінням агронома М. Фере, перейти до рентабельного господарства, причому не до зернового, а тваринницького. Головною ареною у мене була свинарня... ми мали до 200 маток та самців-виробників і декілька сотень молодняка. Це господарство було обладнане за останнім словом техніки. Була спеціально побудована свинарня, у якій чистота була не меншою, ніж у спальнях і яку промивали за допомогою системи водогонів та зливів, стоків і кранів, де навіть не було запаху" [6, с. 220–221].

Із метою покращення матеріально-технічного забезпечення колонії А. С. Макаренко з 1922 р. вів виснажливу боротьбу за передачу колонії парового млина, який був на території, у власність замість оренди. Млин щороку переходив із рук у руки, переважно кооперативним організаціям, які з більшим чи меншим збитком закінчували свої орендні терміни і відмовлялися від оренди [2, с. 101–103]. У 1924 р. колонія звернулася до Окрвиконкому з проханням про передачу їй млина. Умови оренди були такі: здійснити за оренду млина передплату обсягом 600 рублів; сплатити нотаріальні мита 230 рублів; сплатити наперед 220 рублів на організаційні витрати передачі млина в оренду колонії [10, с. 28–32].

Завдяки наполегливості А. С. Макаренка, його підприємливості ремонт II колонії завершився в листопаді 1924 р., тоді колонія повністю переїздить із Трибів у Ковалівку, де у відновлених приміщеннях було розміщено спальні й класні кімнати, клуб, майстерні, їдальню, бібліотеку.

Таким чином, організаційно-діяльнісний етап підприємницької діяльності А. С. Макаренка у Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького характеризується такими ознаками: у стратегічному сенсі – гнучкий, своєчасно пристосований до динамічних суспільних змін, раціональний,

наскільки це дало змогу забезпечити переваги над іншими аналогічними навчальними закладами у Полтавській губернії; в інноваційному плані – спроможний до систематичного виведення на ринок нових продуктів, робіт і послуг; до використання нових технологій виробництва, забезпечення товарів, які виглядали "світлими" й оригінальними; у аспекті орієнтованості на споживача – забезпечення високої привабливості власних товарів виробництва.

Розгляньмо особливості координаційно-коригувального етапу підприємницької діяльності А. С. Макаренка в колонії ім. М. Горького.

До кінця 1925 р. колонія ім. М. Горького стала одним із найкращих виховних закладів України з міцною організацією колективу, рентабельним господарством, а головне – високою ефективністю виховної роботи з дітьми-правопорушниками. Важкі умови існування колонії допомогли А. С. Макаренку створити систему виховання сильної, працелюбної людини. Головними засадами виховання він обрав працю, трудову спільноту колоністів і вихователів, гідність і чесність як універсальні цінності людського життя.

Це підтверджує висновок інструктора Головоцвуху Наркомосу України З. Т. Козлової і обласного інспектора А. І. Алмазова. У доповіді А. І. Алмазова "Членові Колегії Народного Комісаріату Освіти, головному інспекторові тов. Соколянському" відзначено: "Тов. Макаренко, людина справи, багато роботи витратив на колонію. Через рік при невеликій допомозі колонія зуміє перейти на самокупність. Звітність, хоча і старого зразка, але поставлена правильно і точно. Загалом колонія тепер уже справляє відрадне враження. Кепське продовольче становище й відсутність білизни і обмундирування. На ґрунті виснаження можливі захворювання. Зробити усіма засобами максимальну допомогу. Таких колоній на Україні, безумовно, мало" [2].

Згодом харківський обласний інспектор М. М. Котельников зазначав: "Кращою з установ для дефективних дітей у Полтаві є "колонія для морально дефективних дітей імені М. Горького", як іменується ця установа на місці. Видно напружену, невпинну роботу адміністративного, педагогічного персоналу й вихованців. Діти не справляють враження змучених працею. Навпаки, вони виглядають бадьорими, свіжими, задоволеними. Педагоги – люди переважно інтелігентні, віддані справі, справжні учасники в житті й роботі дітей. Макаренко – дуже енергійна, жива людина, умілий педагог і господар" [2].

Колонія почала багатіти і набувати статусу впорядкованого й культурного господарства, могла виділяти значні суми на закупівлю корів, свиней, овець. Було побудовано новий корівник, перед яким закладено квітник. У новому корівнику стояло п'ять нових сименталок і телята; займалися виведенням племінних бичків. Значною для господарства була свинарня як особливе місце, куди доступ мали лише обмежене коло осіб. А. С. Макаренко спільно з агрономом колонії М. Фере потурбувався про розведення кнурів німецької, бельгійської та англійської порід. Продавали свиней за новою для місцевих жителів системою – на вагу [6, с. 220].

Завідувач усвідомлював, що отримання високої рентабельності виробництва в колонії можливе за умови залучення кваліфікованих інструкторів-майстрів. Проте наймати їх не було змоги. Для вирішення проблеми було залучено шефський комітет [12].

А. С. Макаренко, глибоко розуміючи основні напрями підприємницької діяльності щодо вивчення ринку товарів, реалізації продукції виробничої та комерційної діяльності, приділяє увагу соціальним аспектам управління колонією.

Таким чином, характеризуючи координаційно-коригувальний етап у підприємницькій діяльності А. С. Макаренка у Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького, виокремимо такі ознаки цього етапу: термінове реагування на окремі кризові явища у фінансовому розвитку колонії; повна реалізація внутрішніх можливостей виходу колонії з кризового фінансового становища; схильність до посилення неформального управління, мотивація ентузіазму, терпіння, впевненості; диверсифікація управління, пошук найбільш прийнятних технологічних ознак ефективного управління в складних ситуаціях.

Висвітливо особливості рефлексивно-узагальнюючого етапу підприємницької діяльності А. С. Макаренка у Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького.

У листі до М. Горького педагог відзначав, що до внутрішніх чинників невдач дитячих колективних господарств належать: по-перше, брак зв'язку особистого та колективного інтересів, по-друге, нерозробленість нових організаційних форм господарювання. Це стосується навіть тих господарств, що від початку мали кредити й усі необхідні для роботи умови. "Колективне господарство, так легко вирішуване економічним шляхом, абсолютно не досліджене з позиції психології. Надто легковажно думати про те, що варто дати у розпорядження 200 особам тисячу десятин, і справа стане сама собою

на рейки й залишиться тільки радіти" [2, с. 177–178].

А. С. Макаренко як підприємець постійно оцінював ступінь прийнятності економічного ризику, вирізняв його зони залежно від очікуваної величини затрат. Педагог виокремлював зовнішні і внутрішні чинники ризику підприємницької діяльності в колонії. Зовнішні фактори ризику він розглядав із позицій прямої і непрямої дії. До факторів прямої дії завідувач колонією відносив: нестабільність, суперечливість законодавства, непередбачувані дії державних органів управління, нестабільність економічної політики. Фактори непрямої дії, що гальмували розвиток колонії: нестабільні політичні й соціальні умови, непередбачені зміни економічної обстановки в регіоні. Для А. С. Макаренка важливою була інформація, отримана в результаті аналізу ризику у вигляді кількісних та якісних оцінок реалізації ризикованих рішень. Свідченням є лист А. С. Макаренка до редакції газети "Комуніст" (1928 р.), опублікований російськими макаренкознавцями 1963 р. [2, с. 244-248], у якому педагог підсумовував: "Ми повинні не лише працювати, ми повинні ще творити і шукати. Саме ми, працівники інтернатних дитячих установ. Визначає дитяче життя колонії завідувач...".

При осмисленні результативності підприємницької діяльності видатного педагога виникає запитання: чому А. С. Макаренко, досягши значних успіхів в організації життя колонії і вихованні правопорушників, прагне залишити відбудований маєток, налагоджене господарство і подається разом із вихованцями у місце, де треба все починати з нуля і в складних життєвих умовах прийняти у свій колектив куряжан удвічі більше, ніж полтавців, і до того ж украй педагогічно занедбаних? На це рішення, як указують документи, вплинули педагогічні, економічні й соціальні чинники.

Спостерігаючи, який значний вплив на вихованців мала організація активної життєдіяльності, А. С. Макаренко згодом сформулює цей висновок як закон розвитку колективу – постановка перспективних ліній. Справді, значний успіх виховної діяльності був зумовлений важкою, але плідною, життєрадісною роботою на відбудові ковалівського маєтку, під час організації зразкового господарства. Тепер потрібні були нові перспективи, щоб викликати і спрямувати зусилля вихованців, створювати умови для розвитку всього колективу і кожної особистості зокрема. Такою перспективою на деякий час стає Запоріжжя [2, с. 177–178; 9, с. 91].

Вибір Запоріжжя був пов'язаний ще й із тим, що Антон Семенович жив ідеєю зосередження виховних закладів у єдиному господарчому комплексі, створення виховних установ. Про це йдеться в листі до М. Горького від 25 березня 1926 р. [2, с. 178]. А. С. Макаренко детально розробляє план об'єднання дитячих колоній, технологію виховання у великих колективах, і Наркомос підтримує його. Як підприємець А. С. Макаренко розумів, що основною проблемою створеного ним закладу є забезпечення життєздатного, налагодженого організму, у межах якого працівники чітко усвідомлюють мету своєї діяльності та способи її досягнення.

Педагог усвідомлював, що виробничі можливості в Ковалівці вичерпано для реалізації нової ідеї, а із зупинкою розвитку господарства може відбутися і зупинка розвитку колективу. Необхідні були нові технології процесу виробництва, і, найголовніше, вдосконалена система довгострокового планування. А. С. Макаренко проектує процес реорганізації колонії, а саме приєднання однієї колонії до іншої чи злиття колонії з іншими й утворення на цій основі нового дитячого закладу.

Починається розроблення плану переведення колонії на нове місце – маєток Попова біля Запоріжжя, що обіцяє великі перспективи: земельна площа – 1 200 десятин, річка Дніпро, можливість збільшити кількість колоністів до 1 000 осіб. Про це А. С. Макаренко захоплено повідомляє М. Горькому, підкреслюючи важливість економічної потужності і загального розмаху діяльності колонії [3, с. 173].

Але у березні 1926 р. Раднарком України, розглядаючи питання про освоєння колонією колишнього маєтку Попова біля Запоріжжя, відмовив їй, оскільки "потрібен надто дорогий ремонт" [9, с. 97]. А. С. Макаренко не зупиняється і пропонує кардинально інший варіант – клопочеться про виділення місця під Харковом, а саме маєтку колишнього курязького монастиря. "У цьому маєтку, – писав А. С. Макаренко до М. Горького, – із педагогічного погляду яма, якої я ще не бачив у своєму житті" [2, с. 177–178]. Це був ризикований задум, утім його педагогічна доцільність, віра завідувача колонією у виховну силу свого колективу, а також пафос колективу, яким він дорожив, надавали впевненості у вирішенні нового завдання.

Отже, на початку 1926 р. було остаточно вирішено переїздити в Куряж, розташований у 7-ми верстах від Харкова. Переїзд став важливою педагогічною справою розвитку колективу, випробовуванням його на міцність і силу макаренківських методів виховання. Та й "завоювання" Куряжа ввійшло в історію педаго-

гіки як яскрава ілюстрація обґрунтованого А. С. Макаренко педагогічного "методу вибуху" [9, с. 98].

На початку травня Наркомос України підготував наказ про переведення колонії ім. М. Горького в Куряж. Колонія почала проводити підготовчу роботу для переїзду. 9 травня 1926 р. А. С. Макаренко разом із двома вихованцями виїхав у Куряж і офіційно прийняв колонію. Пізніше прибули 4 вихователі, 11 вихованців і старший інструктор. Два тижні в Куряжі готувалися до зустрічі основного складу горьківців. 28-29 травня 1926 р. 130 вихованців і персонал з усім господарством, майном та інвентарем спеціальним поїздом прибули до місця розташування колонії, перейменованої вже на Харківську трудову колонію ім. М. Горького.

Означений нами рефлексивно-узагальнюючий етап підприємницької діяльності А. С. Макаренка у Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького має, на наш погляд, такі ознаки: узгодження облікової політики колонії із чинними вимогами управлінського обліку; розроблення оперативного обліку витрат; створення системи надходження інформації для здійснення управлінських дій; здійснення експертизи управлінського обліку; порівняння планових і фактичних величин для вимірювання ступеня досягнення цілей; орієнтація колонії на конкурентоспроможність шляхом змін у використанні ресурсів і напрямів діяльності задля досягнення визначених цілей; орієнтація колонії на реструктуризацію як захисну реакцію задля її виживання у несприятливих соціально-економічних та політичних умовах.

Висновки. Підприємницька діяльність А. С. Макаренка у структурі управління Полтавською трудовою колонією ім. М. Горького мала яскравий інноваційний характер. Використання емпіричного матеріалу в частині реалізації підприємства в колонії, що нами поділено на такі етапи: аналітико-проектувальний, організаційно-діяльнісний, координаційно-коригувальний, рефлексивно-узагальнюючий, було значним здобутком А. С. Макаренка у побудові його виховної системи. Вважаємо, що саме такий досвід дав А. С. Макаренку змогу скоротити об'єктивний розрив між теоретичним (абстрактним) його уявленням стосовно прогнозованого образу колонії та практичним (конкретним) результатом її діяльності у процесі створення потужної новаторської управлінської освітньої системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гасьмова Г. А. *Філософсько-антропологічні основи мировоззрення і творчості А. С. Макаренка* : дис. ... канд. філософ.

ских наук : 09.00.13 / Галина Александровна Гасымова. – Нижневартонск, 2008. – 205 с.

2. Макаренко А. С. Школа жизни, труда, воспитания : учебная книга по истории, теории и практике воспитания / Часть 1. Деловые и личные письма, статьи 1921–1928 гг. / А. С. Макаренко ; сост. и коммент. А. А. Фролов, Е. Ю. Илалтдинова. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2007. – 361 с.

3. Макаренко А. С. Школа жизни, труда, воспитания : учебная книга по истории, теории и практике воспитания / Часть 4. Деловые и личные письма, статьи 1921–1928 гг. / А. С. Макаренко ; сост. и коммент. А. А. Фролов, Е. Ю. Илалтдинова. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2010. – 351 с.

4. Макаренко А. С. Областному инспектору учреждений Харьковской области / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 1 / сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1983. – С. 28–29.

5. Макаренко А. С. Отчетная ведомость о состоянии Полтавской трудовой колонии им. М. Горького / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 1 / сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1983. – С. 29–30.

6. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 3 / сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – 512 с.

7. Макаренко А. С. Письмо инспектору учреждений дефективного детства Харьковской области / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 8 / сост. : М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1986. – С. 244–246.

8. Макаренко А. С. Письмо М. Н. Котельникову / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т. 8 / сост. : М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1986. – С. 11–12.

9. Полтавська трудова колонія ім. М. Горького в документах і матеріалах (1920–1926 рр.) : у 2-х ч. Ч. 1 / за ред. дійсного члена АПН І. А. Зязюна. – Полтава, 2002. – 269 с.

10. Полтавська трудова колонія ім. М. Горького в документах і матеріалах (1920–1926 рр.) : у 2-х ч. Ч. 2 / за ред. дійсного члена АПН І. А. Зязюна. – Полтава, 2002. – 217 с.

11. Поря́дник по соціальному вихованню дітей / упоряд. Ценсоцвих Нарком освіти УСРР. – Х. : Всеукр. держ. вид-во, 1921. – 134 с.

12. Ткаченко А. В. Умови професіоналізації підлітків у Харківській трудовій колонії

ім. М. Горького / А. В. Ткаченко // Педагогічні науки: теорія, історія інноваційні технології : науковий журнал / ред. кол. : А. А. Сбруєва (голов. ред.). – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. – № 2 (12). – С. 104–114.

13. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку : дослідж. прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та екон. циклу / Йозеф А. Шумпетер ; пер. з англ. Василя Старка. – Києво-Могилянська академія, 2011. – 245 с.

Цитувати: Козлова О. Г. Підприємницька діяльність А. С. Макаренка як складова управління Полтавською трудовою колонією ім. М. Горького / О. Г. Козлова. – Постметодика. – 2013. – № 1. – С. 55–64.

© О. Г. Козлова, 2013. Стаття надійшла в редакцію 28.05.13 ■

НАШІ АВТОРИ

Зінченко Віктор Вікторович,
доктор філософських наук, головний
науковий співробітник Інституту вищої
освіти Національної академії педагогічних
наук України

Іноземцев Віктор Анатолійович,
директор Полтавського кооперативного
технікуму, аспірант кафедри загальної
педагогіки та андрагогіки Полтавського
національного педагогічного університету
ім. В. Г. Короленка

Калініна Людмила Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач лабораторії управління освітніми
закладами Інституту педагогіки НАПН
України

Козлова Олена Григорівна,
кандидат педагогічних наук, професор
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Лунячек Вадим Едуардович,
доктор педагогічних наук, доцент, завідувач
сектора організації вечірньої форми
навчання факультету підготовки магістрів
державного управління Харківського
регіонального інституту державного
управління Національної академії
державного управління при Президентові
України

Мирошніченко Володимир Іванович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Департаменту освіти і науки
Полтавської обласної державної
адміністрації

Хіллг Гьотц (Hillig Goetz),
доктор габілітований, приват-доцент історії
педагогіки Марбурзького університету,
керівник лабораторії "Макаренко-реферат"
(Німеччина), іноземний член Національної
академії педагогічних наук України і
Російської академії освіти, віце-президент
Міжнародної макаренківської асоціації

Юрас Ірина Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Національної академії Служби безпеки
України

На 1 стор. обкладинки: статуетка до 20-річчя
"Постметодики". Автор – С. Сімон.

На 3 стор. обкладинки: Квітка Цісик – американська
співачка українського походження, виконавиця
українських народних і популярних пісень, зокрема
"оскароносною" "Ти – світло мого життя" (1978 р.)

CONTENTS

THE XX-TH ANNIVERSARY OF "POSTMETHODS"

A PERSON IN THE MOTION

Academician of the Pedagogy of Kindness, Ivan Ziaziun – 75!

Teacher of the Ukrainian Teachers: to the Anniversary of Academician I.A.Ziaziun

Congratulations to Goetz Hillig on His 75 Birthday and Marburg Laboratory "Makarenko-Referat" on Its 45!

To the Ukraine, to Anton Makarenko ... 40 Years of Research at the Idol's Motherland
Hillig G.

Reopening Makarenko-Speaker. Word at the Presentation of the Book "A. S. Makarenko. Public Speaking (1936-1939). (Authentic Edition. Compiled Comments: Goetz Hillig. Yelets, 2012)" in the University of Yelets, 2012, December 26
Hillig G.

Makarenko's Way to America: About the History of the Book-let "Children in the Country of Socialism"
Hillig G.

PHILOSOPHY OF EDUCATION

Global Transformations of Modern Paradigms of Education And Management of Public Upbringing. Part One. Models of Socialization in Western Concepts of Philosophy of Public Education
Zinchenko V.V.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Philosophical Aspects of Children Upbringing in the Pedagogical Heritage of M.Pyrohov
Inozemtsev V.

REFERENCES

Poltava Region VI-2012: Steps to Modern Education
Miroshnichenko V. I.

TIMSS Enumerates Ukrainian Students in the Top Twenty.

УЛБЕДСЬКИЙ ІНСТИТУТ

Reformation of Education is in Czech Republic
Kalinina L.

Modern Education in China: Problems and Prospects
Lunyachek V. E.

REFROMETHODS

Makarenko's Business Activity as a Part of the Management of Poltava Colony Named after Maxim Gorky
Kozlova O. G.

Ціль на вершину - попадеш на середину

Г. Сковорода

ДОВІДКА «ПМ»: ПОСТ... (лат. *POST* – *ДАЛІ, ЗА, ПІСЛЯ*) — префікс, що означає наступність.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал Полтавського обласного інституту післядипломної (постдипломної) педагогічної освіти, адресований усім, хто виховує і вчить, вчиться чи любить освіту або просто цікавиться проблемами школи.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який прагне розвивати «ДАЛІ» методики полтавських педагогів: Г. Сковороди, Я. Козельського, І. Котляревського, М. Остроградського, В. Короленка, П. Юркевича, А. Макаренка, Г. Ващенко, О. Астряба, В. Сухомлинського.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який бажає виразити те, що знаходиться «ЗА» методикою й акумулювати в собі новий досвід хоча й однієї, але надзвичайно важливої верстви нашого суспільства — батьків і педагогів.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал про те, що потрібно вчителю «ПІСЛЯ» вузівської методики — таємниці його особистісного знання та фаху, які не віднайти в численних методичних книжках.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який спільно з усією педагогічною громадою вирішує, що є знання, і шукає тих, хто знає, що дає можливість це вирішувати.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, що прагне вчити вміння читати і слухати, вміння жити і робити справу.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, несумісний з увялінням про сучасну педагогіку як мішанину різнорідних елементів у шкільній навчальній програмі — економіки та еротики, електроніки та східної містики, латини та біоенергетики, астрономії та астрології, щоб відразу одержати прищестя нової ери й Апокаліпсису.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал перш за все не пісний, а тому в ньому змішуються жанри і стилі мовлення, з іронією підкреслюється нестабільність і умовність усіх методичних систем і педагогічних технологій.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал не антиметодики, бо неможливо відкинути методіку як розділ педагогіки, а журнал, який відмовляється від методик, що нівелюють особистість та орієнтовані на так званого “середнього” учня.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал з єдиною стратегією: на базі плюралізму педагогічних ідей та концепцій відшукувати суть чужого досвіду, передавати його нашим читачам у тісному поєднанні з усіма фактами життя Полтавщини, з її місцевими й національними традиціями.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який не лише констатує розлад концептуальних структур, що визначали методіку недалекого минулого, але й бачить у цьому шанс нового: різноманітність конкретних педагогічних технологій, конкуренцію різних парадигм педагогічної творчості.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який усвідомлює, що ми всі опинилися в тому пункті історії педагогіки, коли в ній стали можливими радикальні зміни, про які заявлено в державній національній програмі “Освіта “УКРАЇНА ХХІ СТОЛІТТЯ”, і можливість ця тісно пов’язана з **ПОСТМЕТОДИКОЮ**.

Те, що робиться сьогодні, — це питання досвіду і **МЕТОДИКИ**.

Те, що може робитися, — це питання **ПОСТМЕТОДИКИ**.

Кожний свідомий громадянин мусить матеріально й духовно підтримувати свої рідномовні журнали як головні двигуни наукового вивчення й збільшення рідної мови.

Іван Огієнко

Читайте журнал «Постметодика» безкоштовно на сайтах:
<http://poippro.pl.ua/pm/archives.html>
http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Postmetodyka/texts.html
<http://issuu.com/inrudenko/docs>

Журнал призначається для _____

Для всіх ціна вільна, а для Вас _____